

**1900-2000 YILLARI ARASINDA GÜNEY TÜRKİSTAN
(AFGANİSTAN)'DA ÖZBEK TÜRKÇESİYLE**

ŞİİR YAZAN ŞAİRLER

M.Yaqob QARASH

(Yüksek Lisans Tezi)

Eskişehir, Temmuz 2015

**1900-2000 YILLARI ARASINDA GÜNEY TÜRKİSTAN
(AFGANİSTAN)'DA ÖZBEK TÜRKÇESİYLE
ŞİİR YAZAN ŞAİRLER**

M.Yaqob QARASH

YÜKSEK LİSANS TEZİ

Türk Dili ve Edebiyatı Anabilim Dalı

Danışman: Doç. Dr. Selahittin TOLKUN

Eskişehir

Anadolu Üniversitesi Sosyal Bilimler

Enstitüsü, Temmuz 2015

Bu tez çalışması BAP komisyonunca kabul edilen 1503E146 nolu proje kapsamında desteklenmiştir.

JÜRİ VE ENSTİTÜ ONAYI

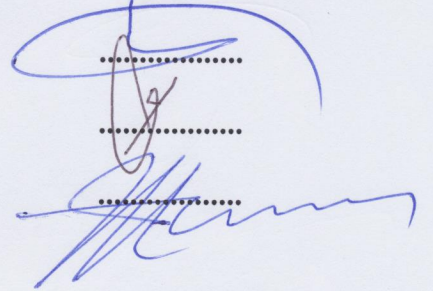
M.Yaqob QARASH'ın "1900-2000 Yılları Arasında Güney Türkistan (Afganistan)'da Özbek Türkçesiyle Şiir Yazan Şairler" başlıklı tezi 08 Temmuz 2015 tarihinde, aşağıdaki jüri tarafından Lisansüstü Eğitim Öğretim ve Sınav Yönetmeliğinin ilgili maddeleri uyarınca toplanan **Türk Dili ve Edebiyatı** Anabilim Dalında, **yüksek lisans tezi** olarak değerlendirilerek kabul edilmiştir.

Üye (Tez Danışmanı) : Doç.Dr.Selahittin TOLKUN

Üye : Prof.Dr.Ahmet KARTAL

Üye : Doç.Dr.Mehmet Mahur TULUM

İmza

Doç.Dr.Fatih TEMİZEL
Anadolu Üniversitesi
Sosyal Bilimler Enstitüsü Müdür Vekili

Yüksek Lisans Tez Özü

1900-2000 YILLARI ARASINDA GÜNEY TÜRKİSTAN (AFGANİSTAN)'DA ÖZBEK TÜRKÇESİYLE ŞİİR YAZAN ŞAİRLER

M.Yaqob QARASH

**Türk Dili ve Edebiyatı Anabilim Dalı
Anadolu Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Temmuz 2015**

Danışman: Doç. Dr. Selahittin TOLKUN

Afganistan'da yaşayan üçüncü büyük etnik grup Özbek Türkleridir. Afganistan ve çevresi tarihî olarak Gazneliler, Büyük Selçuklular, Timurlular, Şeybânîliler, Babürlüler gibi büyük Türk devletlerinin kurulduğu bölgedir. Zaten bu ülkenin kuzey kesimi için kaynaklarda *Güney Türkistan*, *Afgan Türkistanı* veya *Bend-i Türkistan* terimleri kullanılmaktadır. Ayrıca asırlar boyunca Osmanlı hâkimiyeti dışındaki Müslüman Türk yurtlarında edebî dil olarak kullanılan Klasik Doğu Türkçesi diğer adıyla Çağatay Türkçesinin kurulduğu ve Türk dilinin en büyük şair ve savunucularından olan Ali Şir Nevâî'in anayurdudur. Bu büyük Türk medeniyetinin bu ülkede esasen iki büyük vârisi bulunmaktadır. Bunlar Özbekler ve Türkmenlerdir. Özbek ve Türkmen Türkleri bütün kıt imkânlarla ve değişik kısıtlamalara rağmen kendi anadilleriyle edebi eserler yazmaktadırlar. Afganistan'ın içinde bulunduğu özel şartlardan ve bu ülkedeki diğer etnik topluluklarla birlikte Türklere karşı takip edilen sınırlamalardan ötürü buradaki şair ve yazarlar hakkında yeterli bilgi yoktur. Mesela bu ülkedeki Türk nüfusuna dair elde somut veriler bulunmamaktadır. Bu konuda Batıda değişik çalışmalar yapılmaktadır. Yaklaşık 31 milyonluk ülkedeki Özbek ve Türkmenlerin toplam nüfusu için sanal ağdaki ülke genelinde %11'lik gibi tahmini bir rakam verilmektedir.

Aşağıda Literatür Özeti bölümünde de görüleceği Türkiye'de bu alanda yapılan çalışmalar oldukça sınırlıdır, ayrıca yeterli değildir. Bu çalışma, Afganistan'da yaşayan ve şiirlerini özellikle anadilleriyle yazan Özbek Türkü şairlerin biyografilerini;

yaşıyorlarsa kendileriyle yüz yüze veya telefonla gerçekleştirilen görüşmeler, ölmüşse en yakın aile üyelerinden veyahut da yakın çevresinden alınan en doğru bilgiler ile hazırlanacaktır. İlaveten şairlerin şiirlerinden örnekler de verilecektir. Böylece bu alandaki mevcut yayımlardaki eksiklikler giderilecek veya yanlış bilgiler tashih edilecektir.

Ancak yukarıda da belirtildiği üzere bölge asırlardan beri bir Türk kültür merkezidir. Dolayısıyla geçmişten bugüne bütün edip ve şairlerin tek bir çalışmada incelenmesi mümkün değildir. Bu sebepten bu çalışmada zaman sınırlaması yapılmış ve 1900-2000 yılları arası gibi 100 yıllık bir süreçteki şairler çalışma konusu edilmiştir.

Anahtar Kelimeler: Afganistan'daki Özbekler, Özbek Şairleri, Afganistan'daki etnik gruplar.

Abstract

THE POETS WHO WROTE POEMS IN UZBEK TURKISH IN SOUTH TURKISTAN OR AFGHANISTAN AMONG 1900-2000.

M.Yaqob QARASH

Department of Turkish Language and Literature

Anadolu University, Graduate School of Social Science, July 2015

Adviser: Doç. Dr. Selahittin TOLKUN

Uzbek-Turks are the third greatest ethnical community living in Afghanistan. Afghanistan and its surroundings, historically, was the region for the Turkish states such as Gaznavids, Great Seljuks, Timuris and Shaybanids. Actually about the northern part of this country the terms like south Turkistan, Afghan Turkistan or Bend-e Turkistan are used in the resources. In addition, over the centuries in the Turkish estates out off Ottoman domination, Turkish language used as a literary language was in fact classical Eastern Turkish, which was also called Chaghtay Turkish at Amir Ali Shir Navayee's homeland. Navayee was the greatest poet and defender of Turkish Language at the time.

There are two great heirs of the great Turkish civilization in this country: Uzbek and Turkmen Turks, despite of scarce opportunities and different constraints they continued to write literary books in their own languages. Because of the existence of specific conditions and limitations followed against the Turks along with other ethnical communities in Afghanistan there is not enough information about the poets. For example, concrete data related to the Turkish demography in this country is not clear. Across the country among the total population of approximately 31 million people, Uzbek and Turkmen are given with the rate of 11%. As to be seen in the following section – Literary Review studies conducted in Turkey is limited and not enough.

This study will be formed using by the biographies of living poets in Afghanistan, especially writing by their own native language; getting direct information face to face or telephone interviews conducted with themselves who are still living or direct information received from their closest relatives-in addition, examples of the

poems belonging to relevant poets will also be given. Thus, deficiencies in existing publications in this field will be eliminated or incorrect information will be corrected.

Keywords: Uzbeks in Afghanistan, the Uzbek poet, Ethnic Groups in Afghanistan.

08.../27/20.15

ETİK İLKE VE KURALLARA UYGUNLUK BEYANNAMESİ

Bu tez/proje çalışmasının bana ait, özgün bir çalışma olduğunu; çalışmamın hazırlık, veri toplama, analiz ve bilgilerin sunumunda bilimsel etik ilke ve kurallara uygun davrandığımı; bu çalışma kapsamında elde edilmeyen tüm veri ve bilgiler için kaynak gösterdiğimi ve bu kaynaklara kaynakçada yer verdiğimi; bu çalışmanın Anadolu Üniversitesi tarafından kullanılan bilimsel intihal tespit programıyla tarandığını ve hiçbir şekilde intihal içermediğini beyan ederim.

Her hangi bir zamanda, çalışmamla ilgili yaptığım bu beyana aykırı bir durumun saptanması durumunda, ortaya çıkacak tüm ahlaki ve hukuki sonuçlara razı olduğumu bildiririm.

M.Yacob QARASH

Önsöz

Özbek ve Türkmen Türkleri bütün yetersiz imkânlarına ve değişik kısıtlamalara rağmen kendi anadilleriyle edebi eserler yazmaktadırlar. Afganistan'ın içinde bulunduğu özel şartlardan ve bu ülkedeki diğer etnik topluluklarla birlikte Türklere karşı takip edilen sınırlamalardan ötürü buradaki şairler hakkında yeterli bilgi yoktur.

Bu çalışmayla başta Türkiye olmak üzere dış dünyada haklarında pek bilgi olmayan Afganistan'daki Özbek şairleri incelenecek ve literatüre konuyla ilgili Türkçe bir eser kazandırılacaktır. Ayrıca Türk Dili ve Edebiyatı alanının eksik olan bir bölümü tamamlanmaya çalışılacaktır.

Bu alanda yapılan çalışmalar oldukça sınırlı ve yetersizdir. Ayrıca geçmişten bugüne bütün edip ve şairlerin tek bir çalışmada incelenmesi mümkün değildir. Bu sebepten ötürü bu çalışmada zaman sınırlaması yapılmış ve 1900-2000 yılları arası gibi 100 yıllık bir süreçteki şairler çalışma konusu edilmiştir. Böylece bu alandaki mevcut yayınlardaki eksiklikler giderilip yanlış bilgiler tashih edilecektir.

Bu çalışmada en sık kullanılan kaynaklar şairlerin kendisi, yakınları veya kitaplarıdır. Bunlar dışında girişte adı geçen kaynaklardan da yararlanılmıştır. Ayrıca bu çalışmada kullanılan fotoğraflar mümkün mertebe şairlerden, şairlerin yakınlarından bu mümkün olmadığında ise internetten toplanılmıştır.

Bu çalışmada emeği geçen ve kütüphanesini sonuna kadar açan Üstat Muhammed Emin-i Metin Andhoyî, Dr. Yakup Vahidî, Doç. Dr. Muhammed Salih Rasih, Doç. Dr. Seyid Muhammed Âlim Lebib, Dr. Abdüsselâm Âsım, Muhammed Âlim Kûhken, Muhammed Kâzım Eminî, Gulamsehî Vekilzade Yurtdaş Andhoyî, Muhammed Rahim İbrahim'e, yine Anadolu Üniversitesi öğretim üyelerinden Doç. Dr. Mehmet Mahur Tulum ile Yard. Doç. Dr. Halit Biltekin'e teşekkürlerimi sunarken her zaman sorularım için bana kapısını açık tutan ve her türlü yardımlarını benden esirgemeyen değerli danışmanım Doç. Dr. Selahittin Tolkun'a sonsuz teşekkürü bir borç bilirim.

Özgeçmiş

M.Yaqob QARASH

Türk Dili ve Edebiyatı Anabilim Dalı
Yüksek Lisans

Eğitim

Ls. 1387/2008 Belh Üniversitesi, Dil ve Edebiyat Fakültesi, Türkoloji Bölümü

Görev

Afganistan, Belh Üniversitesi, Dil ve Edebiyat Fakültesinin Türkoloji Bölümünde
öğretim üyesi

Kişisel Bilgiler

Doğum yeri/ yılı: 12/03/1987

Cinsiyet: Erkek

Yabancı dil: İngilizce

İçindekiler

Sayfa

Jüri ve Enstitü Onayı.....	ii
Yüksek Lisans Tez Özü	iii
Abstract.....	v
Etik İlke ve Kurallara Uygunluk Beyannamesi.....	x
Önsöz.....	viii
Özgeçmiş	ix
Kısaltmalar	xiii
1. Giriş.....	1
1.1. Afganistan'ın Kısa Tarihi	1
1.2. Afganistan'da Özbek Türkleri.....	4
1.3. İlk Kez Yayımlanan Özbekçe Eserler.....	6
1.4. Özbek Türkçesiyle Kaleme Alınan Metinlerin Çeviriyazısı.....	9
2. Şairler	14
2.1. ÂGEH / ÂGÄH (آگه).....	14
2.2. ÂSIM / ÂSIM (آثم)	17
2.3. ÂBİDÎ / ÂBİDİY (عابدی).....	21
2.4. AZİMÎ / ÂZİMİY (عظیمی).....	24
2.5. AZİMÎ SERPULÎ / ÂZİMİY SÄRPULİY (عظیمی سرپلی).....	27
2.6. BÜTÜN HAYDARÎ / BÜTÜN HÄYDÄRİY (بوتون حیدری).....	30
2.7. CAVİD / CÂVİD (جاوید).....	33
2.8. CEVHERÎ / CÄVHÄRİY (جوهری)	36
2.9. CİLVE / CİLVÄ (جلوه).....	39
2.10. EMİNÎ / ÄMİNİY (امینی).....	43

2.11. ENVER / ÄNVÄR (انور).....	48
2.12. DÜRÛGER / DÄRÄVGÄR (دروگر).....	51
2.13. FAYÎZ / FÂYÎZ (فايض).....	54
2.14. FÎTNAT / FÎTNÄT (فطنت).....	58
2.15. FUNUR / FUNUR (فنور).....	61
2.16. GAYBÎ / GÄYBÎY (غيبى).....	64
2.17. GÛDÂZ / GÛDÂZ (گداز).....	67
2.18. HABÎBÎ / HÄBÎBIY (حبيبي).....	70
2.19. HAFÎZÎ / HÄFÎZIY (حفيظى).....	73
2.20. HAMÎD / HÂMÎD (حامد).....	76
2.21. HEMNEVA / HÄMNÄVÂ (همنوا).....	81
2.22. HAYRÎ / XÄYRIY (خيرى).....	84
2.23. ÎNTÎZÂR / ÎNTÎZÂR (انتظار).....	89
2.24. ÎSAR / ÎSÂR (ايسار).....	92
2.25. KADÎRÎ / QÂDIRIY (قادرى).....	95
2.26. KANÎ / QÂNI' (قانع).....	98
2.27. QATÎ / QÂTI' (قاطع).....	101
2.28. KEYVAN / KÄYVÂN (كيوان).....	105
2.29. KÛHKEN / KÖHKÄN (كوهكن).....	108
2.30. KURBET / QURBÄT (قربت).....	111
2.31. LEBÎB / LÄBÎB (لييب).....	115
2.32. METÎN / MÄTÎN (متين).....	119
2.33. MÛNIS / MUNIS (مونس).....	128
2.34. MUKÎMÎ / MUQIMÎY (مقیمی).....	131
2.35. MÛRÛR / MURUR (مرور).....	135
2.36. NÂDÎM / NÄDÎM (نادم).....	139

2.37. NÂLÂN / NÂLÂN (نالان)	147
2.38. NEDRET / NUDRÄT (ندرت)	151
2.39. NURÎ / NURÎY (نورى).....	154
2.40. NUSRET / NUSRÄT (نصرت)	159
2.41. ŞEREF / ŞÄRÄF (شرف)	162
2.42. SENÂ / SÄNÂ (ثنا).....	165
2.43. SENGÎN / SÄNGIYN (سنگين).....	168
2.44. ŞER'Î / ŞÄR'ÎY (شرعى).....	173
2.45. TAHİRÎ / TÂHİRÎY (طاهرى)	177
2.46. TALÎ / TÂLÎ' (طالع)	180
2.47. TANIŞ / TÂNIŞ (تانیش).....	184
2.48. TAŞKIN / TÂŞQIN (تاشقین)	188
2.49. TEMENNA / TÄMÄNNÂ (تمنًا)	192
2.50. UÇKUN / UÇQUN (اوچقون)	195
2.51. ÜLFETÎ / ULFÄTÎ (الفتى)	201
2.52. VEKÎLZADE YURTDÂŞ / VÄKÎLZÄDÄ YURTDÂŞ (وکیلزاده یورتداش) 204	
2.53. VELVALICÎ / VÄLVÄLİCİY (والوالجى).....	211
2.54. YARKIN / YÂRQIN (یارقین).....	214
2.55. ZERRE / ZÄRRÄ (ذره)	217
Sonuç	221
Kaynakça	222

Kısaltmalar

H. Ş.	: Hicri şemsi tarih
M.	: Miladi tarih
vd.	: ve diğer
TDK.	: Türk Dil Kurumu
H. K.	: Hicri şemsi tarih
Doç. Dr.	: Doçent Doktor
Yrd. Doç. Dr.	: Yardımcı Doçent Doktor
Bk.	: Bakınız
Hız.	: Hazret
Prof.	: Profesör
S.	: Sayfa

1. Giriş

1.1. Afganistan'ın Kısa Tarihi

Afganistan ve çevresi tarihî olarak Gazneliler, Büyük Selçuklular, Timurlular, Şeybânîliler, Babürlüler gibi büyük Türk devletlerinin kurulduğu bölgedir. Asya'nın kalbi olarak adlandırılan eski Horasan bugünkü Afganistan (Güney Türkistan), eski çağlardan beri pek çok fütihat ordularının gelip geçtiği bir yer olmuştur.

Türkler, İslâm'ı kabul ettikten sonra girdikleri yeni kültür dairesinin iki büyük dili Arapça ve Farsçadan gerek kelime kadrosu gerekse gramer bakımından çok etkilenmiştir. Ayrıca bölge; asırlar boyunca Osmanlı hâkimiyeti dışındaki Müslüman Türk yurtlarında edebî dil olarak kullanılan Klasik Doğu Türkçesi yani diğer adıyla Çağatay Türkçesinin kurulduğu ve Türk dilinin en büyük şair ve savunucularından olan Ali Şir Nevaî'in yaşadığı bir yerdir. Bu büyük Türk medeniyetinin bu ülkede iki büyük vârisi bulunmaktadır. Bunlar Özbekler ve Türkmenlerdir. Özbek Türkleri, Afganistan'da yaşayan üçüncü büyük etnik gruptur. Özbek ve Türkmen Türkleri bütün kıt imkânlarla ve değişik kısıtlamalara rağmen kendi anadilleriyle edebi eserler vermeye çabalamaktadırlar.

Antik çağlarda Aryana, Bakteryana, Ortaçağda ise Horasan adı verilen Güney Türkistan'a Afganistan adı; 1747 tarihinden itibaren Nadir Afşar'ın ölümünden sonra bölgedeki siyasî gelişmeler ve Afşar Türk devletinin bünyesinde kendisini yeni yeni göstermeye başlayan Afgan boyundan Ahmed Han-i Abdâlî, sonradan Ahmedşah Baba lakabı ile tanınan kral tarafından ilk kez verilir (Vâlvâliciy, 1391/2012: 6; Yârqın 1388/2009: 33-57).

Ancak, bölgenin güneyindeki topraklara Afganistan adı verilse de kuzey, kuzeydoğu ve kuzeybatı bölgelerine Amanullah Han saltanatının son dönemine kadar pek çok tarihî ve coğrafi kaynaklarda "Türkistan", "Türkistan-i Cenubi (Güney Türkistan)", "Türkistan-i Sagir" (Küçük Türkistan)" ve "Türkistan-i Afganî (Afganistan Türkistan'ı)" denmiştir. 20 y.y. başlarında yazılan eserlerde de, özellikle Mulla Feyz Muhammed Katib "Sirâcu't-tevârîh" adlı eserinde ve Amanullah Han dönemi, 1302/1923'te yazılan "Nizamname-i Mulkî" adlı eserde de bu bölgeler, "Türkistan, Türkistan-i Cenubî" olarak belirtilmiştir (Yârqın 1388/2009: 33, 85).

1747 yılında Türkler için büyük bir dönüm noktası olmuş ve asırlar boyu süren hâkimiyet ellerinden kaymıştır. Yine de bu yıllarda Türkler siyasi alandaki nüfuzunu tamamen kaybetmemiştir. Hindukuş Dağlarının kuzeyi, bugünkü Afganistan'ın kuzey ve kuzeydoğusunda Badahşan Hanlığı, Katagan Hanlığı, Taşkurgan Hanlığı, Belh Hanlığı ve Şibirgan Hanlığı gibi değişik Türk hanlıkları varlıklarını sürdürmüşlerdir (Burget, 2004: 11).

Türk hanlıkları, Ahmed Han-i Abdâlî'nin döneminde iki kere saldırıya geçerek dağıtılmasına ve daha sonra 1861'de yine bir Afgan hükümdarı olan Şir Ali Han tarafından Şahmerdankul Han, İşan Orak Beg, Baba Beg Han, Gazanfar Han, Genc Ali Han, Mir Hakim Han ve Muhammed Han gibi Türk hanlarını bir toplantı bahanesi ile Kabil'e davet edilerek tuzağa düşürülüp öldürmelerine rağmen, Türkler 19. yüzyılın sonuna kadar küçük gruplar şeklinde de olsa bölgede hakimiyetlerini sürdürmüşlerdir (Dashti, 2013: 2).

Ülkede 1880'li yıllarda Afganların en faşist emiri, aynı zamanda İngiliz ajanı olan Abdurrahman Han İngilizlerin güdümünde devlet yönetimine getirilirken daha güçlü bir siyasî kimlik kazanmıştır. Ardından İngilizlerin de yardımıyla Güney Türkistan'da Türkler başta olmak üzere diğer halklardan da binlerce insan katledilmiş veya hapse atılmıştır. Hayatta kalanlar birçoğu da göç ettirilmiş ve toprakları Safî, Şinvarî, Muhmand, Nurzayi gibi Afgan kabilelerine verilmiştir. Bu ve benzeri olayların sonucunda defalarca saldırılara uğrayan Türk hanlarının hükümdarlığı nihayete ermiştir (Dashti, 2013: 2; Vâlvâliciy, 1391/2012: 64-67).

Bölge Türkleri, tarih boyunca çetin bir hayat mücadele vermiştir. Bölgede zulüm ve haksızlıklar hâlâ devam etmektedir. Özbekler, Türkmenler, Hazaralar gibi Afgan olmayan halkların kimliklerini yaşatmaları hususunda hâlâ ciddi sorunlar bulunmaktadır.

İngiliz döneminde kraliyet tahtına oturtulan Peştulardan Abdurrahman Han, 21 sene süren hükümdarlığı sırasında Afganistan devletinin temellerini iyice sağlamlaştırdığı için vefatından sonra da devlet yönetiminde hiç bir zafiyet yaşanmaz ve idare Peştular için sorunsuz bir şekilde büyük oğlu Habibullah Han'a geçer. Habibullah Han'ın 1919'da ölümünden sonra ise Emanullah Han tahta çıkar.

Afganistan Türkiye ilişkilerine gelinecek olursa, bu ilişkiler her dönem üst seviyede seyretmiştir. Zira Afganistan, yakın ve uzak tarihî, coğrafi ve etnik yapısı

itibariyle sürekli Türkiye ile çok yakın ilişkiler içinde olmak durumunda kalmıştır. Türkiye ile Afganistan arasındaki coğrafi uzaklık oldukça fazla olmasına rağmen, din ortaklığı ve ülkedeki etnik Türk topluluğu sebebiyle bu iki ülke arasında daimî bir köprü bulunuyordu. Türk-Afgan ilişkileri 1 Mart 1921’de başlar (Köçer, 2009: 7-180).

Emanullah Han 04. 03. 1307/14. 01. 1929’da bazı din adamları ve muhaliflerin kışkırtmaları yüzünden ülkeyi zor durumda terk eder. Ülke memleket yönetmede hiçbir tecrübe, yetenek ve bilgisi olmayan çete reisi Habibullah Kelekânî’ye kalır. 21 Kasım 1928’de Afgan ordusunu eğitmek vazifesi ile Afganistan’da bulunan Türk askerî heyetini de geri gönderilir. Bütün bu olaylar sonunda ülke ve halk tam kargaşaya sürüklenir (Ğubâr, 1379/2000: 5-20).

Dönemin güçlü liderinden ve müstakbel Afgan kralı Nâdir Han, o esnada ülkeyi kana boğan Habibullah Kelekânî’den kendisine sadakat göstermesini ister. Yaşama teminatı olarak da Kuran-ı Kerim’in sayfasına mühür basarak Kelâkânî’ye yollar. Bu âdet Afgan geleneğinde “yaşama teminatı” verildiğini gösterir. Ancak Nâdir Han sözünü tutmaz ve 1929’da çete reisi Habibullah’ı ve dostlarını yakalatarak halkın önünde idam eder. Ardından halkın isteği ile tahta çıkar.

Nâdir Han döneminde Anayasaya göre ilk eğitim zorunlu kılınır. Ancak basın üzerindeki sansür bir süre daha devam eder. Nâdir Han’ın ölümünden sonra kardeşleri hiçbir kargaşaya meydan vermeden Nâdir Han’ın oğlu Muhammed Zâhir Şah’ı 1933’te Afgan tahtına çıkarırlar (Saray, 1997: 199-203; Vâlvâliciy, 1391/2012: 112-129).

Davud Han, 1973’te Abdülkadir ve Nur Muhammed Terekî önderliğinde Zâhir Şah’ı kansız bir darbe ile indirir; meşrutî idareyi lağveder ve ülkeye cumhuriyeti getirir. Aynı zamanda kendisini de başkan ilan eder. Davud Han’ın bütün çabalarına rağmen, bu olaylar dizisi Afganistan’da bugünkü dramatik gelişmelerin başlangıcını teşkil etmektedir (Saray, 1997: 247).

1747’den beri ezile gelen Afganistan Türkleri 7 Sevr 1357/ 27 Nisan 1978 İnkılabından sonra öncelikle anayasa ve ardından şartların değişmesi ile nispî de olsa gazete ve kitap yayımlama fırsatı ve imkânı kazanırlar.

Peştu idaresindeki en kanlı yıllar Muhammed Zâhir Şah döneminde yaşanır. Bütün bu olumsuz şartlara rağmen bu dönemde 1346/1967 senesinde Afganistan’da ilk defa Sultan Hüseyin Baykara’nın Türkçe divanı Dr. Yakup Vahidî tarafından hazırlanarak yayımlanır.

Bu divanın yayımına ise meşrutî idare tarafından Sultan Hüseyin Baykara'nın ülkede hüküm süren Timurlu bir hükümdar olmasından dolayı izin verilir. Kimi kaynaklara göre bu dönemde basımına izin verilen tek divan budur.

Ülkede, 7 Sevr 1357/ 27 Nisan 1978 İnkılabına kadar Özbek veya Türkmen Türkçelerinde resmi dairelerde konuşmak yasaktır. Ülkede bu dönemde kısıtlı saatte radyo yayını yapılmaktadır. Ancak basılı yayım mevcut değildir.

Zâhir Şah döneminde Türkistan bölgesinin valisi olan Vezir Muhammed Gülhan Mûhmend bölge tarihinde görülmemiş ırkçı uygulamaları gerçekleştirir. Halen dahi bölgede yaşayanlar tarafından Vezir Mûhmend ile bir kimse Peştuca dışında bir dilde konuşursa aşağılandığı kimi zaman da cezalandırıldığı anlatılmaktadır. Bu dönemde Peştuca dışında yazılan hiçbir dilekçeyi kabul etmez. Mûhmend, Türkçe ve Derice olan birçok yer ismini de Peştucaya çevirir. Mûhmend, Türkler'e ait pek çok yazma eseri satın alarak yok eder.

Bunların dışında bu katliama mezar taşları, köprü taşları gibi Afganistan Türklerine ait tarihî eserler de maruz kalır. Ancak Mûhmend, bu planını yüzde yüz gerçekleştiremez. Bu dönem bugün bile Türklerin hatırladığı bir zulüm devri olup Afgan siyasi tarihi için ise kara bir lekedir.

Afganistan'daki Türkler kitap yayımına 1357/1978'den sonra başlar. Zâhir Şah döneminde sadece radyoda o da oldukça kısıtlı saatte yayın yapılmıştır.

Asırlarca bu ülkede Peştu ve Derilerin dillerinin korunmasına ve gelişmesine müsaade eden hatta yardımcı olan Türk sultanlarının torunları olan gerek Özbek gerekse Türkmenlerin dili; Peştu döneminde 1747'den tâ 1978'e kadar yalnızca konuşma dili olarak varlığını sürdürür.

Ülkede Özbek ve Türkmen asıllı pek çok şair ve yazar bulunmaktadır. Ancak bu kişiler anadilinde yazamamalarından dolayı kaynaklarda karşımıza Fars-Deri yazarı olarak çıkmaktadır. Çünkü bu dönemde yayımlar ya Fars-Deri ya da Peştu dilinde olmak zorundadır.

1.2. Afganistan'da Özbek Türkleri

Afganistan Türkleri, Afganistan'ın kuzey ve doğu bölgelerinde yaşamaktadırlar. Özbek Türkleri ve Türkmen Türklerinin birçok kısmı çiftçilik ve hayvancılıkla

uğraşmaktadırlar. Afganistan Türklerinin yaşadıkları yerler Türkistan ve Katagan olarak iki bölgeye ayrılmıştır. Tarihlerde farklı adlarla karşılaştığımız Türkistan bölgesi, İran sınırındaki Herat ilinden başlayarak Özbekistan sınırındaki Belh ve Samangan bölgelerine kadar uzanan Herat, Badgiz, Fâryâb, Cevizcan, Seripul, Belh, Samangan illeri ve Türkistan bölgesinin doğusunda bulunan Katagan bölgesi Bağlan, Kunduz, Tahhar, Bedahşan illerinden oluşmaktadır. Afganistan Türkleri geçimini sağlamak için Kabil, Herat gibi bölgelerde de yaşamaktadır.

Afganistan'da Özbek Türkleri ve Türkmen Türkleri dışında da çok sayıda Türk asıllı boyların var olduğu bilinmektedir. Özbek ve Türkmen Türkleri; Kâbil, Cevizcan, Fâryâb, Andhoy, Belh, Celalabad, Kunduz, Hanabad, Herat, Bedahşan, Badgis, ve Tahhar illerinde, genellikle Amu-Derya'nın kenarında yerleşmişlerdir. Bunların dışında ülkede Özbek ve Türkmenler kadar nüfusça çok olmayan Kırgız, Uygur, Afşar, Karakalpak, Kazak, Kıpçak gibi Türk toplulukları yanında Farsça konuşan ancak kendilerini Türk kabul eden Kızılbaş, Moğul gibi topluluklar da yaşamaktadır (Seyyid Mahmod, 2012: 4-8; Şâriq, 1388/2009: 201-203).

Afganistan Türkleri hakkındaki bilgiler birçok kaynakta dağınık şekilde yer almaktadır. Afganistan Türklerinin aşiretleri konusunda da yeni yayımlanmış kitaplarda detaylı olarak yer verilmiştir¹. Bu çalışmada sadece Afganistan Türkleri, gücümüz yettiği kadar ele alınmıştır.

Afganistan'ın içinde bulunduğu özel şartlardan ve bu ülkedeki diğer etnik topluluklarla birlikte Türklere karşı takip edilen sınırlamalardan ötürü buradaki şairler hakkında yeterli bilgi yoktur. Bu yüzden ülkedeki Türk nüfusuna dair elde somut veriler bulunmamaktadır. Bu konuda Batıda değişik çalışmalar yapılmaktadır. Yaklaşık 31 milyonluk ülkedeki Özbek ve Türkmenlerin toplam nüfusu için sanal ağdaki/
(<http://www.worldpopulationstatistics.com/afghanistan-population/>,
<http://educationafghanistan.weebly.com/demographics.html> veya
http://www.indexmundi.com/afghanistan/demographics_profile.html 28. 03. 2015)
adreslerinde ülke genelinde %11'lik gibi tahmini bir rakam verilmektedir.

¹ İ. Şâhrâniy (1388/2009). *Târîxçâ-i nijâdhâ vâ âqvâm dâr Afğânistân*. Kâbul: Mâtbu'â-i kârvân, 4-10.

Türklük âlemi denince kastedilen kuru bir soy birliği değil, bu soy birliği neticesinde ortaya çıkan kültür birliğidir. Özellikle Sovyetlerin yıkılmasından sonra, Türk dünyasının birliğini işleyen pek çok çalışma yapılmış ve hâlen yapılmaktadır. Yukarıda söylediğimiz gibi 7 Sevr 1357/27 Nisan 1978 İnkılabına kadar korkudan dolayı hiç kimse Özbekçe ve Türkmençe konuşabilmezken yayın da yapılamamıştır.

1.3. İlk Kez Yayımlanan Özbekçe Eserler

7 Sevr / 27 Nisan İnkılabının ilk yıllarında Devrimci Nur Muhammed Terekî'nin buyruğu ile çeşitli yayımlar yapılmıştır. Bu yıllardan sonra Afganistan'da Özbek Türkçesi ile *Yulduz* gazetesi ve Türkmen-Türkçesi ile *Güreş* gazetesi yayımlanır. Sevr 1358/ Nisan 1979'da *Yängi Zâmân Târânâsi* (ينگی زمان ترانه سى) adında Afganistan'daki Özbek ve Türkmen şairler tezkiresi; şiir kitabı olarak ilk kez Dr. Abdüsselâm Âsım'ın *Yängi Açılğan Güller* (ينگی آچیلگن گلر) şiir kitabı Sünbüle 1363/Eylül 1984'te Afganistan Yazarlar Birliği tarafından bastırılır. Ardından örnek olarak Yaşâsın partiyâ (يشه سين پرتيه), *Âmu Däryâ* (آمودريا), *Köngil Sozi* (كونگيل سوزى), *Uluğ Zâfâr* (اولوغ زفر), *Söz İncülâri* (سوز اينجولرى), *Sulâq* (سولاق), *Bir Sıqım Tupraq* (بیر سیقیم توپراق), *Nävâ-yi Dil / Yüräk Näğmäsi* (نواى دل / يورک نغمه سى) gibi birçok Özbek Türkçesi ile şiir ve nesir kitapları bugüne dek yayımlanmaktadır.

Bu çalışmadaki şairlerin eğitimi konusuna gelince; bunların birçoğunun ilköğrenimini evde ailesinden aldığı ardından da ortaokula veya liseye devam ettiği bilinmektedir. Türkiye'den farklı olarak geçmişte Afganistan'da eğitim sistemi bu şekilde olmaktadır.

Şairlerin hayat hikâyelerine bakılınca kız ve hanımlarının isimlerinin pek belirtilmediği dikkat çekmektedir. Şairlerle yüz yüze veya telefonla gerçekleştirilen görüşmelerde Afganistan geleneğine göre oğulları dışında kız ve hanımlarının adları söylenmediği için biz de bu hususta ısrarcı olmadık. Ancak bazı şairler kızları, hanımları ve oğulları hakkında bilgi vermişlerdir. Ayrıca Özbek Türklerinde kadınların isimlerinin sonuna *ay*, *can*, *han*, *bibi*, *nisa*, *paşa*, *begüm* gibi kelimeler saygı ve sevgi bildirmek için eklenir. Erkeklerin isimlerinin başında ise *hâce*² , *خواجه* , *kari*³ قارى,

² Hoca, efendi, sâhip ve muallim demektir.

³ Âbid ve zâhid olan, Kur'an-ı tecvide göre okuyan kişi.

mevlana⁴ مولانا , damolla⁵ داملا / molla⁵ ملا, elhac, الحاج / hüccâc⁶ حجج , hacı⁷ حاجی vd. bulunmaktadır⁸.

Bu çalışmadaki kaynaklarda genellikle hicrî şemsî tarih kullanılmıştır. Tarihlerin çevirme kuralını yukarıdaki adreslerde şöyle açıklamıştır ve bu açıklama yüzünden hicri şemsi tarihini miladiye takvimine çevirdiğimizde doğru çıkmaktadır. Bu tarihleri çevirmek için 621 ve 622 sayıları kullanılır. Eğer hicri şemsi tarihini miladiye çevirirsek, 1 Nisan'dan 11 Ocak'a kadar 621 sayısı ve 11 Ocak'tan Mart ayının sonuna kadar 622 sayısı kullanılır⁹.

Afganistan'daki Özbek edebiyatı ile ilgili olarak gerek Afganistan, gerek Özbekistan gerekse Türkiye'de birtakım çalışmalar yapılmıştır. Ancak bu çalışmalarda edip ve şairlerle ilgili yanlış bilgiler veya bu şairlerin eserleriyle ilgili çeşitli hatalar söz konusudur. Ayrıca bu çalışmaların esas kısmı birbirinin tekrarı veya aynı kaynağın sürekli referans olarak kullanımından ibarettir. Ancak bu çalışmada şairlerle ilgili bilgilerin yüz yüze görüşülerek elde edilmeli. Çalışmaya ayrıcalıklı önem arzetmektedir. Her şairin şiirlerinden iki örnek de verilecektir.

Türkiye'de bu konuda birtakım çalışmalar yapılmıştır. Bizim çalışmamızda mevcut yayımlarda haklarında hiçbir bilgi bulunmayan 16 şair hakkında bilgi verilmektedir. İlaveten bütün şairlerin resimleri çalışmamızda bulunmaktadır. Yine mevcut yayımlar yalnızca basılı yayımlara dayanırken biz bu çalışmamızda ilk etapta şairlerin ya kendileri yahut yakınlarından ikinci olarak da mevcut yayımlardan yararlanarak bilgi vermekteyiz. Mevcut yayımlarla şairlerin kendilerinden yahut yakınlarından edindiğimiz bilgilerin çatışması durumunda, biz şairlerin veya yakınlarının verdiği bilgileri doğru kabul ederek bunları çalışmamıza esas kıldık.

Türkiye'de bu konuda tespit edilen çalışmalar şunlardır:

1. Öztürk, Rıdvan. (2014).*Günümüz Afganistanlı Özbek Şairleri* Konya: Palet Yayınları.

⁴ Efendimiz" anlamında bilim sâhibi olan kişilere hürmeten büyük kimselere söylenmiştir.

⁵ Büyük âimlere verilen isim, büyük kadı, Efendi, hoca, Medrese talebesi.

⁶ Hacı kelimesinin çoğulu.

⁷ Hacc farzasını yerine getirmiş olan müslüman kişiye denir.

⁸ <http://www.osmanlicaturkce.com/> bu adresten yararlanılmıştır.

⁹ Bu çalışmada hicri şemsi tarihini miladiye çevirme sistemini, <http://mardomsalari.com/template1/News.aspx?NID=26324> <http://www.elib.hbi.ir/persian/CLINICAL-EPIDEMIOLOGY/calendar%20converter4.htm> (30 Nisan 2015 / saat 12: 18), bu adreslerden alınarak faydalanılmıştır.

2. Akyüz, Murat. (2012). *Geç Dönem Çağatay Edebiyatından Günümüze Afganistan Özbek Edebiyatının Tarihi Gelişimi ve Faryab Edebi Muhiti* (Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi) Fatih Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü. (tez danışmanı: Doç. Dr. Nodirkhon Khasanov).
3. Öztürk, Rıdvan. (2014). “Afganistanlı Özbek Şairlerinde Fuzuli Etkisi” *Türkiyat Araştırmaları Dergisi*, 36 (35-37).
4. Gültekin, M. Yoldaş, M. A. (2002). *Afganistan Özbekçesi-Türkçe sözlük*. Ankara: Nobel.
5. Gültekin, Mevlüt (2006). *Asiyabad’dan Özbek Türkçesi Metinleri Gramer-Metinler ve Aktarmalar-Sözlük*. Niğde: Netpa.
6. Tolkun, Selahittin. (2013). “Yaşayan Çağatayca veya İki Dilli Özbek Şiiri”, VI. Uluslararası Türk Dili Kurultayı 20-24 Ekim 2008, Ankara. *Uluslararası Türk Dili Kurultayı, 20-25 Ekim 2008*. Ankara: TDK Sayfa: 4235-4246.

Bunların dışında Afganistan ve Özbekistan’da konuyla ilgili birtakım çalışmalar yapılmıştır.

Afganistan’daki yayınlar:

1. Ârâl, Âzizullâh. (2010). *Sâğınç-Özbek Qälâm Egälâri*, Kâbul.
2. Âminiy, Muhämmäd Kâzim. (2006a). *Rângin Kämân-i Şe’r*, 2 cild, Mâzâr-i Şârif.
3. Âminiy, Muhämmäd Kâzim. (2006b). *Âfgânistândägi Özbek Şâirlâri*, Kâbul.
4. Âminiy, Muhämmäd Kâzim. (2007). *Tâzkirâ-i Şu’ârâ-yi Cävizcânân*, Kâbul.
5. Güdâz, Muhämmäd Âslâm. (1991). *Rângin Kämân-i Şe’r, Tâzkirâ-i âz Suhânvârân-i Fâryâb*, Fâryâb.

Özbekistan’daki yayınlar:

1. ‘Ârif Usmân vä Corâ Qâri Botâköz. (1981). *Sening Şâninggä Ölkäm*. (‘Ârâb hârfli). Tâşkent: Vâtân Cämiy’âti.
2. ‘Âbdullâyuv, Äbu Sä’id. (2003). *20 ‘Âsır Äfgânistân Özbek Ädäbiyâti*, Tâşkent.

Türkiye’de bu alanda yapılan çalışmalar oldukça sınırlı olup yeterli değildir. Bu çalışma, Afganistan’da yaşayan ve şiirlerini özellikle anadilleriyle yazan Özbek Türkü şairlerin biyografilerini; yaşıyorlarsa kendileriyle yüz yüze veya telefonla gerçekleştirilen görüşmeler, ölmüşlerse en yakın aile üyelerinden alınan en doğru

bilgiler ile hazırlanmıştır. Böylece bu alandaki mevcut yayımlardaki eksiklikler hem giderilmiş hem de yanlış bilgiler tashih edilmiştir.

Ancak yukarıda da belirtildiği üzere bölge asırlardan beri bir Türk kültür merkezidir. Dolayısıyla geçmişten bugüne bütün edip ve şairlerin tek bir çalışmada incelenmesi mümkün değildir. Bu sebepten bu çalışmada zaman sınırlaması yapılmış ve 1900-2000 yılları arası gibi 100 yıllık bir süreçteki şairler çalışma konusu edilmiştir.

Bir başka mesele bölgede yaşanan çatışmalar ve diğer olumsuz etkenlerden dolayı buraya yabancı araştırmacıların gidip inceleme yapmasını zorlaştırmaktadır. Bunun dışında ülkede resmi dilin Farsça/Derice ve Peştuca olması durumu daha da zorlaştırmaktadır. Bu alanda çalışacak kişilerin Özbek Türkçesi yanında Farsça/Derice veya Peştucayı da bilmesi gerekmektedir. Ayrıca bu çalışmaya dâhil edilecek olan şairlerin-konuyla ilgili yapılmış diğer çalışmalardan farklı olarak- Özbek Türkçesiyle yazması ve yazdıklarının en azından bir bölümünü kitap veya dergilerde basılmış olması şartı aranacaktır. Şairlerle ilgili bilgilerin toplanmasında doğrudan yüz yüze görüşme yapılacak, bu çalışma yalnızca kitaplara dayanmayacak; kitapların yeterli olmadığı kısımlarda ikincil kaynaklardan ve yazılı eserlerden yararlanılacaktır.

Bu çalışma millî açıdan, Türklüğün bir parçası olan Afganistan Türklüğüyle ilgili bilgileri arttıracaktır. Türk Edebiyatının bu bölgedeki varlığı daha iyi belirlenecektir.

Bu bölgeyle ilgili çalışmaları genellikle Avrupalılar yürütmektedir. Türkiye gerek bilim gerekse siyasî bakımdan bölgede hak ettiği ölçüde söz sahibi değildir. Bu yüzden bu çalışma Türk bilim dünyasının bu bölge hakkında etkinliğini kuvvetlendirecektir.

1.4. Özbek Türkçesiyle kaleme alınan metinlerin çeviriyazısı

Bilindiği üzere Afganistan'daki Türk toplulukları hâlen Arap alfabesi kullanmaktadırlar. Bundan dolayı şahıs isimler ve metinler Özbekistan'daki Özbek yazı diline uyumlu biçimde okunmuş ve Türkiye Türkolojisinde kullanılan genel çeviriyazı sistemi uygulanmıştır.

Metinlerin imlasında Özbekistan'daki yazı dilinin kurallarına büyük ölçüde uyulmuştur. Ancak Farsça tamlamaların yazımında Türkiye Türkçesinde olduğu gibi

kısa çizgi kullanılması, ayın sesinin gösterilmesi gibi bazı noktalarda farklılıklar söz konusudur.

Bu çalışmada uygulanan imla ile ilgili genel bilgiler aşağıdaki tablodadır.

Özbek Türkçesine mahsus olup Özbekistan yazı dilinde yuvarlaklaşan /â/ (Özbekistan alfabesiyle “o”) ile gösterilen /a/ ünlüsü “ä” ile gösterildi.	قالدی “qâldi” تامچی “tâmçı” ياغدو “yâğdu”
Arapça ve Farsçadan geçen ve elif “ا” (Özbekistan alfabesiyle “o”) ile gösterilen uzun /a/ ünlüsü “â” ile gösterildi.	مراد “Murâd” حيات “häyât” عابدی “Âbidiy” عالم “âlâm”
Türkçe kelimelerdeki ilk ve ikinci hecelerdeki yuvarlaklaşan /a/ ünlüsü dışındaki bütün /a/ ile genel Türkçedeki ikinci hecelerdeki /e/ ünlüsü için (Özbekistan alfabesiyle “a”) “ä” kullanıldı.	كيرك “keräk” توغدىلر “tuğdilär” ديدىلر “dedilär” يىشناماق “yäşnätmaq”
Arapça ve Farsçadaki kısa ünlü olan ve Türkiye Türkçesinde yerine göre /a/ yerine göre /e/ ile gösterilen ünlü (Özbekistan alfabesiyle “a”) için “ä” kullanıldı.	منظر خيال “mänzâr-ı xâyâl” قلم “qälâm” خدمت “xıdmät” ناتوان “nä-tävân”
Özbek yazı dilinde olduğu gibi ilk hecedeki bütün /e/ ünlüleri (Özbekistan alfabesiyle “e”) kapalı /e/ ile gösterilmiştir. Kapalı /e/ için “e” kullanılmıştır.	كىلدى “keldi” سين “sen” مىنىنگ “mening” سىوماق “sevmâq” بىر “ber”
Arapça ve Farsça kelimelerdeki kimi uzun /i/ ünlüsü Özbek yazı dilinde (Özbekistan alfabesiyle “e”) kapalı /e/ ile gösterilir. Tespit edilebildiği ölçüde burada da aynı üsul uygulanmıştır.	ولى “väle” ھمىشە “hämeşä” زىبا “zebâ” بىدار “bedâr” بىداد “be-dâd”
Arapça ve Farsça kelimelerdeki uzun /i/ ünlüsü Özbek yazı dilinde (Özbekistan alfabesiyle “i”) kullanıldı.	نازانين “Nâzanin” اديب “ädib”

olduğu gibi “i” harfiyle gösterilmiştir.	
Farsçada birlik bildiren yâ (ی) harfi Özbek yazı dilinde olduğu gibi (Özbekistan alfabesiyle “e”) kapalı /e/ ile gösterilmiştir.	دمی “däme” لحظه بی “lähzäc”
Arapça aitlik eki Özbekistan imlasında olduğu gibi -iy biçiminde gösterilmiştir.	مقیمی “Muqimiy” نویی “Nävâiy” جوهری “Cävhäriy” الهی “İlâhiy”
/ö/ ünlüsü tespit edilebildiği kadarıyla “ö” ile gösterildi.	کوردی “kördi” کوز “köz” سوز “söz” کونگیل “köngil”
Farsça kelimelerdeki uzun /o/ ünlüsü Özbek yazı dilinde (Özbekistan alfabesiyle “o”) olduğu gibi “o” harfiyle gösterilmiştir.	دوست “dost” سرخ رو “surx-ro”
/ü/ ünlüsü tespit edilebildiği kadarıyla “ü” ile gösterildi.	سوت “süt” کویب “küyib” بوتون “bütün”
Arapça ve Farsça kelimelerdeki uzun /u/ ünlüsü Özbek yazı dilinde (Özbekistan alfabesiyle “u”) olduğu gibi “u” harfiyle gösterilmiştir.	مرور “murur” نابود “nâ-bud”
Arapça gayın “غ” için “ğ” harfi kullanıldı.	تویغو “tuyğu” قیغو “qayğu” سوغا “sävğä”
Özbekistan yazı dilinde olduğu gibi kef “ک” için “k”, kaf “ق” için “q” harfi kullanıldı.	قیغو “qayğu” باقیش “bâqış”
Sağır kef için “ng” harfi kullanıldı.	ایتدینگ “etding” سینینگ “sening” مقامینگگه “mäqâminggä”

	محل نینگ “mähälning”
Nadiren de olsa Arap harfli klasik Doğu Türk yazımında olduğu gibi <i>atti, yetti</i> gibi bünyesinde çift /t/ bulunduran kelimeler tek “t” ile yazıldığı durumda bunlar çift okundu. Bu durum “ikki” kelimesi için de geçerlidir.	یتی “yetti” ایتی “etti” ایکی “ikki”
Özbekistan imlasında gösterilmeyen Arapça ayın “ع” sesi “ ‘ ” ile gösterildi.	عالم “âlâm” عشق “işq” عصیان “isyân”
Arapçadaki ث, ص ve س harfleri Özbekistan yazı dilinde olduğu gibi tek “s” ile gösterildi	نفس “nâfäs” وصف “väsf” ثنا “säna”
Arapçadaki ت ve ط harfleri Özbekistan yazı dilinde olduğu gibi tek “t” ile gösterildi	لذت “läzzät” طوف “tävf”
Arapçadaki ز, ذ, ظ ve ض harfleri Özbekistan yazı dilinde olduğu gibi tek “z” ile gösterildi	اظہار “izhâr” خزان “xäzân” لذت “läzzät” اضطراب “iztirâb”
Arapçadaki ح ve ه harfleri Özbekistan yazı dilinde olduğu gibi yalnızca “h” ile gösterildi	برہان “burhân” حیران “häyrân”
Arapça ve Farsçadaki “خ” için Özbekistan yazı dilinde olduğu gibi “x” kullanıldı.	خبردار “xäbärdâr” خزان “xäzân” خرسند “xursänd”
Farsçaya özgü özel bir imlaya sahip şu iki kelime Özbekistan yazı dilinde olduğu gibi okundu.	خواجہ “xâcâ” خویش “xeş”
Arapça ve Farsça terkiplerin yazımında Özbekistan yerine Türkiye Türkçesindeki yazım esas alındı.	قواعد القرآن “Qävâ‘idu’l-Qurân” مرد فداکار “mârd-i fidâkâr” رمزی تسلسل “rämz-i täsälsül”
Arapça veya Farsçadan geçen kelimelerin	ریدوان yerine رضوان rizvân نمایان yerine نمایان nâmâyân

okunuşunda mümkün mertebe Özbekistan yazı dilinde kullanılan biçimler tercih edildi.	vîrâne <i>yerine</i> ویرانه väyrânâ kadı <i>yerine</i> قاضی qâzi sürh-rû <i>yerine</i> سرخ رو surx-ro rûşen <i>yerine</i> روشن rävşän
Alıntı kelimelerdeki aslî ikiz ünsüzler vezin gereği tek okunmalıysa bu durumda ikinci ses yay ayraç içinde yazıldı.	فتان “fät(t)ân”
Yine Özbekçede normalde ikiz ünsüz olan kimi kelimeler vezin gereği tek ünsüzle okundu.	ikki <i>yerine</i> ایکی iki şakkär <i>yerine</i> شکر şäkär

2. Şairler

2.1. ÂGEH / ÂGÄH (آگه)

Abdülhamid Âgeh, h. ş. 1310/m. 1931 tarihinde Fâryâb ilinin Hançahârbağ'a bağlı Arabşâh-ı Pâyin köyünde doğar. Şairin babası Babakul avcılık yaparak annesi ise çuval bezi dokuyarak ailenin geçimini sağlarlar.

Âgeh yoksul bir ailede büyür. Şâir 1327/1948 yılında ortaöğretimini tamamlar, aynı yıl Kabil Üniversitesi Mesleki Öğretmen Yetiştirme Enstitüsüne girer. Üniversitedeyken (1327-1333/1948-1954) şiir yazmaya başlar ve hocası Sofî Abdülhak Bîtâb'dan bazı edebî türleri öğrenir. Şâir Üniversiteyi bitirdikten sonra yedi yıl Kabil Üniversitesi'nin kütüphanesinde görev yapar. Ancak geri kalan ömrünü Andhoy ve Fâryâb okullarında öğretmenlik yaparak geçirir.

Âgeh 1382/ 2003 yılında emekliye ayrılır. Âgeh'in asıl anadili Özbek Türkçesi olup Derî ve Peştü dillerine vakıftır. Afganistan'da Özbek-Türk ve Derî dillerindeki şiirleri ve düzyazıları *Yulduz* ve *Fâryâb* gibi gazetelerde yayımlanır. Şiirlerinde lirik konuların yanında toplumun sorunları ve eğitimin önemi gibi konuları da işler.

Âgeh şairliğinin yanı sıra aynı zamanda hattattır. Hattatlığı Seyyid İsmâil Kabilî oğlu Muhammet İşan yanında öğrenmiştir. Şairin ayrıca resim çizme yeteneği de vardır. Şairin 1390/2012 yılında, tamamı Özbek Türkçesiyle yazılmış olan *Ärmänlär Köyi* (ارمانلر کوی) adlı ilk şiir kitabı, kendileri de şair olan ve bu çalışmada tanıtılan Metîn Şâir (bk. s. 115 Metin) ile Vekilzade(bk. s. 202 Vekilzade) tarafından yayımlanır (Âgäh, 1390/2012: 11-16).

Şairin büyük oğlu Nakibullah'tan aldığımız bilgiye göre Âgeh, Ced 1339/Ocak 1960'da 29 yaşındayken Mevlankul Nilgar'ın kızı ile evlenir ve yedi çocuk sahibi olur. Oğullarından Nakibullah, Necibullah, Vahidullah, Habibullah ve Azizullah halen Andhoy'da yaşamaktadır. Afganistan'daki Türk-Özbek boyu Hazari'lerden olan Âgeh 19 Akrap 1385/ 10 Kasım 2006'da hastalık sebebi ile 75 yaşında vefat eder ve Cihangir mezarlığına gömülür.

(Âgeh'in büyük oğlu Nakibullah ile Andhoy'da yapılan yüzyüze görüşme, 23. 05. 1393/14. 08. 2014).

USTÂD HÛRMÂTÎ

Mefâ'îlün / Mefâ'îlün / Mefâ'îlün / Mefâ'îlün

Bütün âlâm sening nâminggä qılgäy här zâmân hürmät,
Sening zât-ı şerifinggä qılur pir u cävân hürmät.

Sening tä'zim u täkriminggä qâyildur bütün 'âlâm,
Sening qutluğ mäqâminggä qılur här xânädân hürmät.

Ädâb ärbâbı dâniş kâsb etib yetgäy murâdigä,
Sening fäyzing bilân tâpgäy hämä nâm u nişân, hürmät.

Tökeldi nur-i çâşming bolmädı zâyil, vâle 'âzming
Quyâşdek yâğdu sâçıb hâsıl etding be-gümân hürmät.

Bugün dünyâ tärâqqiy ävcigä tebrätدی sänçâğın,
Bu bâ'isdän seni *Âgäh* kâbi äylär zâmân hürmät

(Âgäh, 1390/2012: 4).

ŞÄYDÄRÄĞİ KİM?

Fâ‘ilâtün / Fâ‘ilâtün / Fâ‘ilâtün / Fâ‘ilün

Nâzâninlär içrâ sendän başqâ zebârâğı kim?

Yüzlâri gül, sâçı sünbül, sârv-râ‘ nârâğı kim?

Dil-râbâlıqdâ seningdek nâz-pirâ körmâdim,

Xoblârning xobi sensän, sendän ä‘ lâråğı kim?

Közlâringning cilvâsidän tüşdi cânımgâ âlâv,

Bir bâqısdâ cân âlurgâ közi şâhlârâğı kim?

Sen üçün dâyim yâqâsın çâk etgây telbâlär,

Bilmâdim bu ‘ âşıqingdän başqâ şäydârâğı kim?

Keksâlikdâ sen ädâşding, *Âgâh*, uşbu şâhr ârâ,

Bu mähälning, yolbilârmân hämdâ dânrâğı kim?

(Âgâh, 1390/2012: 49).

2.2. ÂSİM / ÂSİM (آثم)

Muhammed Azim oğlu Abdüsselâm Âsım h. ş. 1331/m. 1952 yılında Fâryâb vilayeti, Meymene şehrine bağlı Tökelişane'de doğar. İlk, orta ve lise öğrenimini Meymene okullarında bitirip Kabil Üniversitesi Tıp Fakültesini kazanır. 1358/1979 yılında üniversiteden mezun olup 1375/1966 yılına kadar Afganistan Halk Sağlığı Bakanlığı'na bağlı olarak çalışır (Âminiy, 1385/2006:1).

Âsım Kabil'de bulunduğu dönemde Ali Şîr Nevaî Derneği'nin bir süre başkanlığını yürütür. Şair, halk arasında Doktor Abdüsselâm olarak tanınır.

Âsım'ın anadili Özbek Türkçesi olup, Türkiye Türkçesi, Derîce ve Peştucaya çok iyi vakıftır. Şiirlerini Özbek-Türk, Derî ve Peştu dillerinde yazar. Onun *Yângi Açılğan Güller* (ینگى آچیلگن گلر) şiir kitabı Sünbüle 1363/Eylül 1984'te Afganistan Yazarlar Birliği tarafından bastırılır (Güdâz vd. 1369/1990: 272).

Âsım şiir yazmaya 1346/1967 yılında başlar. Birçok şiiri yurt içinde ve yurt dışında yayımlanır. Ayrıca onun şiirleri, Afganistan'daki Özbeklerin kendi dillerinde eğitim görmesi sonucunu doğuran 7 Sevr 1357/27 Nisan 1978 İnkılabından sonra Özbek Türkçesiyle eğitim veren okulların ders kitaplarında yer alır. Şiirlerinde lirik konuların yanında, vatan sevgisi ve toplumun sorunları gibi konuları da işler. Aşireti Tökeli olan Âsım, Sünbüle 1356/Eylül 1977'de Molla Abdülmecid'in kızı ile evlenir. Şairin dört oğlu (Hümayun, Feridun, Abdüllah ve Necim) ve dört kızı vardır. Şair Âsım ailesiyle birlikte Türkiye'ye göç etmiş olup hâlen Ankara'da Afganistan Sofrası adlı restorantı işletmektedir.

(Şairin kendisiyle Ankara'da yapılan yüzyüze görüşme, 17. 08. 1393/08. 11. 2014).

EY ÖLKÄM!

Mef'ûlü / Mefâ'ilü / Mefâ'ilü / Fe'ûlün

Ey ölkä mudâm ' aşîq-ı sârşaring erürmiz
Bizlär hämämiz hämdäm u ğämrxaring erürmiz

Yâvlärgä mäcäl yoq ki yämân köz bile bâqsä
Ey ölkä mudâm düşmân-i äğyaring erürmiz

Cân u dilimiz bärçäsi yolingä fidâdur
Cân bâriçä biz yâr u mädädkaring erürmiz

Yäşnätmäq üçün iş qilämiz sengä tinimsiz
Biz yaş u qäri bärçä väfädaring erürmiz

Yoqtur bu cähân içrä bizä senden äzizräq
Âsım käbi biz bärçä fidâkaring erürmiz

02. 05. 1358/24. 07. 1979 Kâbul

(Âsım, Sünbülä 1363/ Eylül 1984: 1).

SÄVR İNQLÂBİ

Müstef'ilün / Müstef'ilün

Bolsın dävâ ming dâhr ärâ
Ey inqılâb, ey inqılâb!
Bizlärgä sensän pur-bähâr
Ey inqılâb, ey inqılâb!

Dehqân seni hürmät qılâr
İşçi yolinggä cân berâr
Sen ölkä dârdigä dävâ
Ey inqılâb, ey inqılâb!

Täb'iz bilän sensän ğänim
Sendän tâpâr mârduim tinim
Sen xälqımızgä muttâkâ
Ey inqılâb, ey inqılâb!

Buzding ğänimlär üyini
Qurding ğäriblär toyini
Sen bizgä sän âb-ı bâqâ
Ey inqılâb, ey inqılâb!

Sävr âyning yettinçisi
Keldi sä'âdät ilçisi
Sensän bütün hâcät-rävâ
Ey inqılâb, ey inqılâb!

Tå tändä bolsä cånımız
Räglärdä yürsä qånımız
Sen birlä bizmiz hämnävå
Ey inqılâb, ey inqılâb!

09/07/1358/01. 10. 1979 Kâbul

(Åsım, Sünbülä 1363/ Eylül 1984: 8-9).

2.3. ÂBİDÎ / ʻ ÂBİDİY (عابدی)

Seyyid Şadman oğlu Seyyid Muhammed Âbidî Cevizcanî h. ş. 1341/m. 1962'de Cevizcan'a bağlı Yekke-Bağ köyünde, bir çiftçi ailesinin çocuğu olarak dünyaya gelir. İlk ve ortaokulu Şıbirgân'da okur ve İbn-i Yemîn Şıbirgânî Lisesi'nden mezun olur. 1361/1982'de girdiği Askerî Kuvvetler Üniversitesi'ni (Harbî Puhantun) 1363/1984'te yüksek dereceyle bitirir. Âbidî, halen bu alanda görev yapmaktadır.

Şair, 1380/2001 yılında şiir yazmaya başlar. Âbidî'ye, Azizullah Ülfetî (bk. s. 196 Ülfetî), Hafizî (bk. s. 69 Hafizî), Kani (bk. s. 94 Kani) ve özellikle Metin Andhoyî (bk. s. 115 Metin) şiir yazma konusunda yol gösterir. Âbidî'nin, anadili Özbek Türkçesi olup, şiirlerini Özbek-Türk ve Derî dillerinde yazar. Genellikle şiirlerinde vatan ve millet kaygısını ve farklı konular yansır. Seyyid Muhammed Âbidî'nin 1390/2011 yılında *Sevgi* (سیوگی) adlı şiir kitabı yayımlanır (ʻ Âbidiy, 1390/2011: A-B).

Âbidî'nin, Farsça/Derîce ve Özbek Türkçesiyle yazılmış yayıma hazır şiir kitapları bulunmaktadır.

Eserleri:

1. *Mänzâr-ı Xäyâl* (منظر خیال) Derîce şiir kitabı.
2. *Tuyğu Tämçi* (تویغو تامچی) Özbek Türkçesi şiir kitabı.

Özbeklerin Sâdât boyundan olan Âbidî, 10 Hut 1364/1 Mart 1986 yılında amcası Seyyid Muhammed Haşim'in kızı ile evlenir. Şairin, Seyyid Mahmud, Seyyid Tâhir, Seyyid Zâhir, Seyyid Ömer ve Seyyid İbrahim adlarında beş oğlu ve iki kızı vardır.

(Şairin kendisiyle Cevizcan'dayken, telefonla yapılan görüşme, 31. 05. 1393/22 Ağustos 2014).

MÄNGU HÄYÂT

Fâ'îlâtün / Fâ'îlâtün / Fâ'îlâtün / Fâ'îlün

Bâdä bergil sâqiyâ devânä bolmâğım kerek
Xälq-ärâ mäcnun käbi äfsânä bolmâğım kerek

Mümkin ermäs yârdek tâpılsä başqä dil-rübâ
Gül yüzün körmâq üçün särsânä bolmâğım kerek

Käsib etiş mästânä 'âşıq xısläti müşkil erür
Rindlärdek mähräm u mäyxânä bolmâğım kerek

Gär tâpây disäm muhâbbät yolidä mängü häyât
Män fidâ-yi mähvâş-i cânânä bolmâğım kerek

İstâdim cânân visâlin keldi köngildän nidâ
Bâzm içrä pär qâqıb pärvânä bolmâğım kerek

Mundän ârtıq xälq-ärâ 'ışqinggä räsvâ bolmäyin
Hälqä-i gisung bilän zävlânä bolmâğım kerek

'Âbidiy köngil üyini buzsä qäyğü läşkâri
Song muqim-i göşâ-yi väyrânä bolmâğım kerek

('Âbidiy, 1390/2011: 6-7).

QÅŞI KĀMĀN

Fâ‘ilâtün / Fâ‘ilâtün / Fâ‘ilâtün / Fâ‘ilün

Qâddı serv, murçâ-miyân serv-i rävân âldımgä kel

Bu yüräk dârmâni sän sözi nihân âldımgä kel

Munçâ cävr etmä cäfâ sän qıl tärâhhum hâlimä

Nâz ilä ey näv-nihâl qâşı kāmân âldımgä kel

Dârd ilä lâ boldim-u çün tâb-u tâqât qâlmâdı

Mâhv-i hicrân bolmäyin közi fât(t)ân âldımgä kel

Qâmätim boldi kāmân didâr üçün ey dilbârim

Tâbäkây häsrät çekây murçâ-miyân âldımgä kel

Läbläring şâhd u şäkâr âb-ı nâbâtdur dilbârim

Entıqıb yürsäm mikân âfât-i cân âldımgä kel

‘*Âbidiy* entıq bolib yürsä visâling körgäni

Râhm etib lütf äyläbân şirin zâbân âldımgä kel

(‘*Âbidiy*, 1390/2011: 32).

2.4. AZİMÎ / ‘ÄZİMİY (عظیمی)

Muhammed Azim oğlu Elhâc Muhammed Eşref Azimî, h. ş. 1319/m. 1940 tarihinde Andhoy’a bağlı Katte Tevâçî köyünde, aydın bir ailede doğar.

Andhoy’daki Özbek Türklerinin Arab Al-Sadî boyundan olan Azimî, ilk okulu Lise-i Necât-ı Kabil, ortaokulu İbn-i Sînâ-i Kabil ve lise eğitimini ise Dârül-Muallimin-i Kabil’de aldıktan sonra Kabil Üniversitesi Eğitim Fakültesi, Matematik ve Fizik bölümünden mezun olur.

Azimî, 1341/1962’den sonra, farklı görevler yaparak Özbek-Türk ve Derî dillerinde şiirler yazar. Şair Azimî Özbek Türkçesine düşkün biri olarak bir harf olsa bile anadilinde yazmak ister. Şair ömrünün çoğunu Özbek Türklerinin yoğun yaşadıkları bölgelerde yani Meymene, Andhoy, Cevizcan Üniversitesi ve okullarında öğretmenlik yaparak geçirir. Azimî, 1350-1351/1971-1972 yıllarında şiir yazmaya başlar. Şiirlerinde lirik konuların yanında, vatan, dil sevgisi, sevgi, özgürlük, toplumun sorunları ve eğitimin önemi gibi konuları da işler.

Şairin kütüphanesi Afganistan’daki kargaşadan dolayı değişik güçler tarafından üç kere yağmalanır ve kitaplarının yüzde sekseni yanar.

Azimî, Pakistan’da dört yıl mülteci olarak hayat geçirir ve 1381/2002’de tekrar ülkesine döner. Şair, 1387/2008’de emekliğe ayrılır. Dayısı Mirzâ Muhammed Sadıkhân’ın kızı ile evlenir ve bir çocuk sahibi olur. Oğlunun adı Muhammed Şahîr Azimî’dir.

Eserleri:

1. *Uluğ Zäfär* (اولوغ زعفر) şiir, Özbek Türkçesi 1364/1985.
2. *Keläcäk Bäturlär* (کیله جک باتورلر) şiir, Özbek Türkçesi 1363/1984.
3. *Yäş Tolquni* (ياش تولقونی) şiir, Özbek Türkçesi 1380/2001.
4. *Sevdim Seni* (سیودیم سینی) şiir, Özbek Türkçesi 1389/2011.
5. *‘Äli Şer’ning Yâşligi* (علیشیر نینگ یاشلیگی) çeviri kıssa, 1381/2001.

6. *Yarim Ötgän Köçälär* (ياريم اوتگن کوچه لر) şiir, Özbek Türkçesi (Yayıma hazır).

(Şarin kendisi ile Cevizcan'da yapılan yüz yüze görüşme, 31. 05. 1393/22 Ağustos 2014).

ANÄ TİLİM

Fâ'ilâtün / Fâ'ilâtün / Fâ'ilâtün / Fâ'ilün

Änä til, änäm tili sen hämdä dildârim tili
Birgä oynäb, birgä ösgän sevgili yârim tili

“Ällälärni tenglädim dästläb bişikdä zävq ilän
Tudä tâvuş tolquni, tânglärdä bedârim tili

Här nävâiy ki çekârmän bul sening lütfing erür
Bülbülim färyâdîdursän hämdä gülzârim tili

Sen tilingä birtädän qoyding muhâbbät härfini
Bâşdä sözim bâşısän âxırdä güftârim tili

Sen mengä cändän 'âzizrâq, sendän ârtâr şânımız
“Xämsä” yänglîğ beştä gânc, gânc-i gühâr-bârim tili

Sen bilän bârmän tirikmän, bârligim bâğlıq sengä
Özligimni bâ'isi sen, häst ilä bârim tili

Söylädim 'ışqım bilä dârdimni här-ân sen bilä
Sen tiläkdâş hämdä tildâş u vätändârim tili

Här tamân yüzlängänimdä yetgüsi sendin sädâ
Sen üyimdä, sen küyimdä, sendä bâzârim tili

Säcdälär qılğäy 'Äzimiyy dârgähinggä baş qoyib
Sen çirây mülkidä sultân, lâlä-ruxsârim tili

(Râsıx, vâ Qärâş, 1388/2009: 78).

SEVDİM SENİ

Fâ'ilâtün / Fâ'ilâtün / Fâ'ilâtün / Fâ'ilün

Gül çirây ey nâstârân sevdim seni
Nâzânin ey gül-bädân sevdim seni

Belgä tüşgän saçlâring sünbül kâbi
Bâş ädâğing bir çämân sevdim seni

Ser-lâtâfât 'ârizing birlä özing
Bir dâräxt-i güllägän sevdim seni

Cânküyâr pârvânâ yälğuz men sengä
Sen şâm' här äncümân sevdim seni

'İşq ärä boldim mälâmätgä nişân
'Âşiq-i dil-xästämân sevdim seni

Âl gülâb yäprâğidek dudâğlâring
Xımçä boy sârv-i sämân sevdim seni

Cân çıqâr tändän 'Äzimi körmäsä
Ey bälâ-yi cân u tän sevdim seni

20. 05. 1372 / 11. 08. 1993

('Äzimi, 1389/2011: 91).

2.5. AZİMÎ SERPULÎ / ‘ÄZİMİY SÄRPULİY (عظیمی سرپلی)

Kadı Muhammed İsmail oğlu Elhâc Kari Muhammed Azim Azimî h. ş. 1275/m. 1897 veya 08 Zülhicce 1317 yılında Seripul’a bağlı Kadıhane’de doğar.

Azimî okuma ve yazmayı öğrendikten sonra dini ilimleri okur, aynı zamanda edebîyatla meşgul olur. Azimî ilk eğitimini babasından alır. Kendisi, Afganistan’da ikinci ve dördüncü dönem milletvekili olarak görev yapar. Ardından Letafat adlı okulda başöğretmen, Seripul’da belediye başkanı ve Surh Parsâ’da ise kaymakamlık görevlerinde bulunur.

Azimî, ilk edebî çalışmalarını babasının yanında yapar. Kendisini Fars-Derî ve Türk-Özbek edebiyatını okuyarak geliştirir. Şairin eserlerinin çoğu Fars-Derî dilinde olup, Abul-Meânî, Bîdil gibi ünlü şairlere nazireler ve gazellerine tahmisler yazar. Şiirlerinde sevgi konuların yanında genellikle dini konular ön plandadır. Şair Azimî’nin anadili Özbek Türkçesi olup, Derîce, Arapça ve Peştucaya çok iyi vakıftır. Şiirlerini Özbek-Türk ve Derî dillerinde yazan şairin *Devân-i Älhâc Üstâd Qâriy Muhämmäd ‘Äzim ‘Äzimiyy Cevzicâniy* (ديوان الحاج استاد قارى محمد عظيم عظيمى جوزجانى) adlı şiir kitabı Ased 1371/Ağustos 1992’de Hafizî Cevizcanî tarafından bastırılır. Bu divan Derî ve Özbek-Türk dillerindeki şiirlerini kapsamaktadır. Bu kitabın Özbek Türkçesi *Aş‘âr-i Özbekî* olarak adlandırılmıştır.

Üstat Azimî 1369/1991 yılında Afganistan Devleti tarafından yazarlığından dolayı “karmend-i şayisteyi ferheng” madalyasıyla taltif edilir. Aynı yıl 12 Kavus’ta 1369’ta 94 yaşında Kabil’de vefat eder. Şairin cenazesi devletin yardımıyla Seripul’a getirilir ve Katta İmam Mezarlığı’na defnedilir (Äminiy, 1385/2006: 146-148).

Eserleri:

1. *Nisâbü’s-sübyân-ı ‘Äzimi* (نصاب الصبيان عظيمى) 1362 / 1983.
2. *Tuhfätu’l-‘Äzimiyyä fiy Qävâ’idi’t-tä’mimiyä* (تحفه العظیمیه فی قواعد التعمیمیه) (عظیمی نینگ معنّا بیچیش اوچون ساوغه سی) (*‘Äziminig Mu‘ämmâ Biçiş Üçün Sävğäsi*)
3. *Qävâ’idu’l-Qurân* (قواعد القرآن) 1371/1992.

4. *Devân-i Âlhâc Üstâd Qâriy Muhämmäd ‘Âzim ‘Âzimiyy Cevzicâniyy* (ديوان الحاج
استاد قارى محمد عظيم عظيمى جوزجانى) Ased 1371/Ağustos 1992.

GAZEL

Fâ‘ilâtün / Fâ‘ilâtün / Fâ‘ilâtün / Fâ‘ilün

Âh kim sormäydur ähvâlimni dildârim mäni
Bu säbâbdin kökkä yetgäy nâlâ-i zârim mäni

Väh kim härdäm tiğ-i istiğnâ bilân köksum yârur
Yüzlâri gül saçı sünbül közi xummârim mäni

Âtaş-i häsrâtdä näyläy dâğlämäy bāğrımni kim
Boldi yâr ägyâr ilâ ul nâzânin yârim mäni

Be-vâfâlhğ munçâ hâm bolğâymukin ey dostlâr
Yoqlâmäs bir qâydâ qâldi deb giriftârim mäni

Qäst etâr bâz ul sitâmgâr qâtlimâ här lâhzâ âh
Hicridä yetmäsmu çekkân ränc u âzârim mäni

Mâvc-i aşkimdin erürmân gârqa-yi dâryâ-yi xun
Bäs ki qân tökkäy gâmidin çâşm-i xunbârim mäni

Furqâtidä yığläbân äytur ‘Âzimiyy zâr zâr
Âh kim sormäydur ähvâlimni dildârim mäni

(‘Âzimiyy Sârpuliy, 1371/1992: 254).

GAZEL

Mefâ'îlün / Mefâ'îlün / Mefâ'îlün / Mefâ'îlün

Mäni qıldı kâbâb ul xâl-ı ruxsâringgä sällämnâ
Dilimni etdi ğârât çäşm-i xummâringgä sällämnâ

‘Äcâb bir dilbâr-i şirin şux-i nâzânindursân
Niçük vâsfing qılây bâşdın äyâğ bâringgä sällämnâ

Sözing ‘İsâ dämidek murdâ tängä cân ‘âtâ qılğäy
Lâb-i şirin-i cân-bâxş-i şäkâr-bâringgä sällämnâ

Xırâming körsâ här yâş u qâri bolğäy giriftâring
Qâding tâvusdek mästânâ räftâringgä sällämnâ

Çekib ‘işqingdâ zâhmât hâl-i zârim köb xârâb oldi
Demâssân munçâ çekkân ränc u âzâringgä sällämnâ

‘Äzimiyy şâir-i şirin-suxân bu ‘âsrda sândursân
Oqub körgân kişidir äytgân äş‘âringgä sällämnâ

(‘Äzimiyy Sârpuliy, 1371/1992: 251).

2.6. BÜTÜN HAYDARÎ / BÜTÜN HÄYDÄRİY (بوتون حیدری)

Molla Haydarkul Tabib oğlu Hamidullah Bütün Haydari h. ş. 1333/m. 1954 yılında Meymene şehrine bağlı Abdâl nahiyesinde doğar. Bütün Haydari çocukluğunda babasını kaybeder. İlkokula 1347/1968'da Arabhane okulunda başlar, ortaokul ve liseyi Ebu Ubeyd Cevizcanî Lisesinde bitirir. 1358/1979'da Fâryâb ilindeki Mesleki Öğretmen Yetiştirme Enstitüsü'nden mezun olur. Atandığı öğretmenlik görevini hâlen sürdürmektedir (Äminiy, 1385/2006: 56).

Bütün Haydari 1356/1977 yılından itibaren şiir yazmaya başlar. Şairin asıl anadili Özbek Türkçesi olup, Afganistan'da Özbek-Türk ve Derî dillerindeki şiirleri ve düzyazıları *Fâryâb* vd. gazetelerde yayımlanır. Şairin 1391/2012 yılında, tamamı Özbek Türkçesiyle yazılıp yayımlanan *Tükänmäş Qäyğü* (توکنمس قیغو) adlı şiir kitabı mevcuttur.

Bütün Haydari 15 Akrep 1358/ 6. Kasım. 1979 yılında Molla Astânkul Tabib'in kızı ile evlenir. Şairin; Arslan, Erkin, Hümayun ve Ulugbek adlarında dört oğlu ve dört kızı vardır.

Şairin şiirleri halk diline çok yakın olup sadedir. Ayrıca toplumun sorunlarını anlatan yazıları vardır. Genel olarak şiirlerinde vatan ve millet kaygısını ve sevgisini işler.

(Şairin kendisiyle Fâryâb'dayken, telefonla yapılan görüşme, 10. 07. 1393/02. 10. 2014).

YÄLGÄNÇİ DÜNYA

Fâ‘ilâtün / Fâ‘ilâtün / Fâ‘ilâtün / Fâ‘ilün

Hälätim qılding xârâb ey çärx-i bäd-färcâm, ket!

Turmuşimgä qoymäding bir lähzä-i ârâm, ket!

Ähliyätsiz çäplusgä qänçä berding ‘izz u şân

Sadıq u xıdmät-güzârni äyläding nâ-kâm, ket!

Kim ki näy-näybâz boldi, tâpdı sendän i‘tibâr

Ähliyätlilärni härgiz qılmäding xoş-nâm, ket!

Şärmsiz iş bilmägänlär bärçäsi ‘âliy mäqâm

İşbilärmân neçälärni äyläding bäd-nâm, ket!

Yäxşilärni yığlätübân qänçä qılding xâr u zâr

Fasıd u bäd-kârälärgä munçä bolding râm, ket!

Bâyquş u zâğ u zâğän gülşän ärâdur mäst u şâd

Bülbül-i şoridälär yolidä qoyding dâm, ket!

Çärx-i gärdün suflä-pärvär, köp yämân u fitnägär

Çün sä‘ädät bädäsüdän bermäding bir câm, ket!

Özni sâtgän kimsälärni qänçä i‘zâz äyläding?

Ähliyätlilärni bir kün qoymäding ârâm, ket!

Ey fäläk zulming qolidän dâyimâ qân yığlädim

Sen *Bütün*’ni äyläding cäbring bilän särsâm, ket!

(Bütün, 1391/2012: 5).

ANÄ YURT HÜR MÄTİ

Fâ'îlâtün / Fâ'îlâtün / Fâ'îlâtün / Fâ'îlün

Ey vätän güllär açıb kelgän bähåringgä sâlâm
Müşk u 'änbärlär sâçıb kelgän şî'åringgä sâlâm

Båğ u buståning bezändi, hâr tunis güllär bilän
Åçilib åq u qızıl, nâqş u nigåringgä sâlâm

Dåşt u dâmåninggä båsâm, qıpqızıl ålvån kâbi
Qız-güli birlä qoşilgän lälä-zåringgä sâlâm

Nâz uyqudån turib hârdäm nâzåkat åylägäy
Nârgis-i mästånä vu közi xumåringgä sâlâm

Sârv u qâddi egilib bustån ärå åylär xirâm
Bu nâzåkat åylägän, turfä nigåringgä sâlâm

Şåxä üstigä qonıb çäh çäh urär, gülşän ärå
Bülbül-i şoridä vu dil be-qåråringgä sâlâm

Ärsälån oğlånläring bel-båğlägän xızmat üçün
Bul şukuh u bul cälâl u iftixåringgä sâlâm

Könglim istär *Bütün*, bolsın bähåring be-ğubâr
Mârdum-i bâ-ğäyrät u bâ-i' tibåringgä sâlâm

(Bütün, 1391/2012: 39).

2.7. CAVID / CÂVID (جاويد)

Sadriddin İntizâr-i Cevizcanî oğlu Ahmet Cavid Cavid 29 Seretan h. ş. 1352/m. 20 Temmuz 1973 yılı Seripul iline bağlı Kadıhane nahiyesinde aydın, şair ve musikişinas bir ailede doğar.

Cavid, 1369/1990'da İbn-i Yemîn Lisesini bitirir, ardından girdiği Belh Üniversitesi İnşaat Mühendisliği Fakültesi'nden 1375/1996 yılında diplomasını alır. Cavid ülke içinde kendi mesleği ile ilgili farklı illerde görev yapar. Şair, akademisyen Dr. Muhammed Yakup Vahidî'nin tavsiyelerinden ve Seyfiddin Nurî (bk. s. 150 Nurî) ile Mühendis Abdurreşid Kerimî'nin ilmî yardımlarından yararlanır (Câvid, 1391/2012: z, r, z).

Özbeklerin Surhabî boyundan olan Cavid, 1370/1991 yılında şiir yazmaya başlar. Şairin anadili Özbek Türkçesidir. O, Özbek-Türk ve Derî dillerinde kaleme aldığı şiirlerini 1391/2012'de *Bärg-i Dil* (برگ دل) adlı şiir kitabında yayımlar. Bu kitapta, Özbek Türkçesi, *Türkiy Özbekiy* olarak adlandırılmıştır. Şiirlerinde lirik konuların yanında bilim sevgisi konularını da anlatır.

Şair Cavid, Badahşânli Nezir Muhammed'in kızı ile evlenir. Şairin, Ahmet Firdevs, Ahmet Ferdin, Ahmet Ferzad ve Ahmet Faysal adlarında dört oğlu vardır.

(Şairin kendisiyle Seripul'dayken, telefonla yapılan görüşme, 21. 05. 1393/12. 08. 2014).

ÜZÜM (ÄNGÜR)

Fâ‘ilâtün / Fâ‘ilâtün / Fâ‘ilâtün / Fâ‘ilün

Kelmäding keldim seni äydek cämåling sağınıb
Bilmäding sevdim yüräkdin men visåling sağınıb

Zärräçä lutf äyläsäng äydınlıgı köngil açär
İstägim sän yâğtilik sağgän hilåling sağınıb

Şähd u şakkär läbläring uyqudä sordim körmäding
Qäytä keldim sorgäni üzüm-i çåling sağınıb

Sözläringdä yängilik kördim u bildim sevgilim
Qışlär ötdi bir gözäl kökläm kämåling sağınıb

Läbläringdin öpsäm u xål-i läbing çäkkäsidän
Läbläringgä men üçün qoygän bu xåling sağınıb

Köksimä zäxm urdi kiprik oqläridin sâldı ot
‘İşq otidin “Câvidâ” qaçkin bu håling sağınıb

1372/1993-Mâzâr-i Şärif

(Câvid, 1391/2012: 59).

ÅYDIN YOL

Fâ'ilâtün / Fâ'ilâtün / Fâ'ilün

Öz yüräkdin qäyğuni dil-şâd qıl

Yâz dilingdä bârini icâd qıl

Bolmägil hämduş-i zulmät keçädek

Kel bilim yârqnılgın bunyâd qıl

Yâğtı yänğlğ här täräf nurin sâç

Ây bolib âydınlıgıng âzâd qıl

Külsin 'ümring gülşänidin ğünçälär

Bâlâni dâniş bilân fârzâd qıl

Kelmägäy qolğä sä' âdätlik quyâş

Tur bu kündin ertäni âbâd qıl

“Câvidâ çıqmäs qulâğımdin sözing

Bârämän dâniş säri dil şâd qıl

29 Särätân 1390/20 Temmuz 2011 Särpul

(Câvid, 1393/2012: 65).

2.8. CEVHERÎ / CÄVHÄRİY (جوهری)

Dâmollla Abdülhamid Hamidî oğlu Mevlana Abdurreşid Cevherî, kardeşi Kari Abdülaziz'in söylediğine göre Pars yılında h. ş. 1305/m. 1926 ve bazı kaynaklarda ise 1308/1929'da Cevizcan iline bağlı Hayrhane nahiyesinde doğar. Cevherî din âlimi, şair, yazar ve devrimci bir mücahit olarak yetişir. Abdurreşid Cevherî ilk öğrenimini İbn-i Yemîn (Molla Aka) Medresesinde babasından alır. Arap ve Fars/Derî dillerini öğrenen Cevherî, Ali şîr Nevâî, Fuzulî, Şah Meşreb, Sufî Allah Yar ve Emir Ömerhan Töre ile Fars şairlerinden Molla Camî, Sâyib-i Tebrizî, Hafız-ı Şirazî, Bîdil ve İbn-i Yemîn-i Şibirganî divanlarını okur. 1330/1951 yılından itibaren şiir yazmaya başlar. Şiirlerinde sevgi, vatan, ışk, konuların yanında genellikle hak, adalet ve dini konular ön plandadır. Cevherî ilk şiirlerini Eminî mahlasını kullanarak babasına gösterir. Babası öldükten sonra, camîler, okullar ile farklı yerlerde çeşitli görevler yapar.

Şairin yazıları 1340/1961 yılından yurt içinde ve yurt dışında *Yulduz*, *Suturî* ve *Cevzicanan* gibi gazetelerde yayınlanır. Şiirlerini Özbek-Türk, Derî ve Arap dillerinde yazar. Ülkesindeki siyasî karışıklıktan dolayı on yıl Pakistan'da sıla özlemiyle yaşayan şair, 1371/1992'de büyük ümitlerle yurduna döner. Cevherî 27 Akrep 1377/18 Kasım 1998 tarihinde Taliban tarafından hapsedilerek, acımasızca 72 yaşında şehit edilir.

Özbeklerin Karşı boyundan olan Cevherî, iki kere evlenir. Şairin Nakibullah ve Nimatullah adlarında iki oğlu ve sekiz kızı vardır (° Äziziy, 1388/2009: 1-17).

Eserleri:

1. *Cävzicân Quyâşi* (جوزجان قویاشی) şiir, Özbek Türkçesi 1364/1985.
2. *Fânuş-i Xurâşân* (فانوس خراسان) şiir, Derîce 1365/1986.
3. *Mävliudyä Muhämmädiyä Risâläsi* (مولودییه محمدیه رساله سی) şiir, Özbek Türkçesi 1365/1986.
4. *Musulmânçilik Yoli ve Din Zäruriyâti* (مسلمانچیلیک یولی و دین ضروریاتی) şiir, Özbek Türkçesi 1365/1986.

GAZEL

Mef'ûlü / Fâ'ilâtün / Mef'ûlü / Fâ'ilâtün

Ketting turib 'âzizim dâğing dilimdä qâldi
Dildä täsälli bolğan 'âksing qolimdä qâldi

Hicringdä ğäm yükidin âxir qâdim bükildi
Bâri ğâmingni zâxmi bilgin belimdä qâldi

Väslingni şärbätidin qânmäy bu xästä könglim
Râz-i dilim deyâlmäy 'ârzim tilimdä qâldi

Dünyädä suhbätingdin heç bähräe âlâlmäy
Ketting şitâb birlän 'ibrät ölimdä qâldi

Hicrân tünidä yâlguz târk äyläding 'âzizim
'Äks-i ruxing xiyâli dâyim dilimdä qâldi

Män telbâni 'âzizlär kim etmängiz mälâmât
'Äql-i huşim ketibân közim yolingdä qâldi

Bir cilvâ birlän äldäb ketting bu *Cävhäriyni*
Yâşnâb közim hämişä sağ u solimdä qâldı

(Cävhäriy, 1364/1985: 70).

GAZEL

Fâ'ilâtün / Fâ'ilâtün / Fâ'ilâtün / Fâ'ilün

Kimni dünyâ bağdä sändek gül-i rä' nâsi bâr

Qäysi gülni sänggä oxşâr 'âriz-i zebâsi bâr

'İşq ilân boldi cähân nâzmi hämişä bâr-qârâr

Gülni häm 'ışığıä küygän bülbül-i şâydüsi bâr

Dähr ärä âsudä yürgän kimsälämi körmädim

Här kimini başidä özgäçä bir gävğâsi bâr

Bul vätän şirin käbi cändän şirin här kimsägä

Här yigitni körsängiz başığıä ming sävdâsi bâr

Yüz tümän sävdâ başımğä sâldı cälläd közläring

Qäysi âhuni seningdek nârgis-i şahlâsi bâr

Surätینگä läm-yâzäl näqqaş körsätti hünär

Qäysi bir xättâtıni qâşing käbi imlâsi bâr

Qäddi boyinggä yärâşur gülgä oxşaş köyläging

Heç sârvi körmädim sändek qäd-i bälâsi bâr

Cävhäriy tupraq ärä qâldim hünärsizlik bilän

Başqälärni körsängiz bul kün fäläk päymâsi bâr

(Cävhäriy, 1364/1985: 29).

2.9. CİLVE / CİLVÄ (جلوه)

Kadı Baba Murat Andhoyî'nin oğlu Muhammed Kerim Nezihî Cilve h. ş. 1285/m. 1906 yılında dünyaya gelir (Mehrin, 1391/2012: 69). Metin Şair'e göre Mezar-i Şerif'te doğar (Güdâz vd., 1369/1990:53).

İlk ve orta okulu Kabil'de Medrese-i Habibiye'de okur. Şair, esas olarak Cilve mahlasını kullanır. Ancak bazı kitaplarının üzerinde Nezihî (نزیهی) mahlasını da kullandığı görülür. Cilve'nin anadili Özbek Türkçesi olup, Türkiye Türkçesi, Derîce, Arapça ve İngilizceye vakıftır. Şiirlerini Özbek-Türk ve Derî dillerinde yazar. Adalet isteyen şair, şiirlerinde haksızlık ve zulüme karşı çıkarak toplumun sorunları, vatan, millet kaygısını ve sevgisini işler.

Şair, Özbek Türkçesindeki şiirlerinde Ali Şîr Nevâî ve Fuzulî üslubunu takip eder. Onun *Cilvâhâye âz Şe'r-i Cilvâ* (جلوه های از شعر جلوه) adlı şiir kitabı 1378/ 1999'da Pakistan'da Vasıf-i Bahtarî'nin önsözü ile ve başka bir seçme Farsça/Derîce şiir kitabı da Metin Şair'in desteğiyle yayımlanır.

Üstat Cilve 1310/1931'de Kabil Edebî Encümeni'nin üyesi olur, Özbek ve Türkmen Türklerinin haklarını savunan birçok makalesi *Sâlnâmâ-yi Kabil ve Mucällâ-yi Kabil* dergilerinde 1319/1940 yılına kadar yayımlanır (Cilvâ, 1378: 4). Cilve'nin bu makaleleri daha sonra kitaplaştırılmıştır. Zahir Şah'ın döneminde, Üstat Cilve'nin keskin aykırı yazıları arka arkaya yayımlanır. Bu dönemde, Afganistan'da şairin de aralarında bulunduğu aydınlardan oluşan ve II. Meşrutiyet adı verilen topluluğu, devlet kendisine muhalif olarak görür. Üstat Cilve, milletine ve özellikle gençlere hitaben yazdığı aykırı yazıları yüzünden 1319/1940-1340/1961 yılına kadar devlet tarafından yayım yasağına maruz kalır ve memnu'u'l-kalem edilir (Mehrin, 1391/2012: 63-97).

Hayatı boyunca siyasetle iç içe olan Cilve'den, ünlü gazeteler yazı talebinde bulunurlar. 1328-1332/ 1949-1952 yılında Afganistan Millî Şurası'na Andhoy vekili olarak girer ve farklı devlet idarelerinde görevler yapar. Şair 1362/1983 yılı Hindistan'daki Dehlî şehrinde vefat eder.

Üstat Cilve'nin Muhammed Temim Nezihî, Muhammed Emin Nezihî ve Muhammed Hekim Nezihî adlarında üç oğlu ve iki kızı vardır. Temim Nezihî ailesiyle

birlikte Kabil'de ve Muhammed Emin Nezihi ve Muhammed Hakim Nezihi ise aileleriyle birlikte Avustralya'da yaşamaktadırlar (Cilvâ, 1378/1999: 2-7).

(Bu bilgiler üstat Cilve'nin kardeşi Sufi Muhammed Rahim Kadızade'nin (Sufican Ağa) damadı Feyzullah Kardeş ile Kabil'de 25.07.2014 tarihinde telefon ve facebookla yapılan görüşme sonucunda elde edilmiştir).

Eserleri:

1. *Târixçâ-yi Âdâbiyât-i Âfğânistân* (تاریخچه ادبیات افغانستان) Farsça 1310-1313/1931-1934.
2. *Şäybâniyân* (شیبانیان) Farsça.
3. *Mufâssırân, Muhâddisân, Fuqâhâ vâ Ruvât-i Âfğânistân* (مفسران، محدثان، فقها) (و رُواة افغانستان) Farsça.
4. *Cilvâhâye äz Şe'r-i Cilvâ* (جلوه های از شعر جلوه) Özbek Türkçesi / Farsça 1378/ 1999.

GAZEL

Mefâ'îlün / Mefâ'îlün / Mefâ'îlün / Mefâ'îlün

Gelib bir sormäding zindân-i häcringdä ni hâlimdur
Tirik qâlsäm häbibim cism ilä cânım u bâlimdur

Qınâldım eglâdım ' işqing içun yüz mehnâti çegdim
Dälil sorsäng sârığ ruxsârım üzrâ âşk-i âlimdur

Vucudim büsbütün ' işqing otundä şâm' tek yandı
Täsävvr etmä yâlgız bu dutâşgân pār u bâlimdur

Xârâb-i zulm-i ' işqım şâm' ä bängzär xislätim sormä
Yânib yerib âqıb mähv oldıgım zâti kâmâlimdur

Xicâlât içrâ qoydı xâdq ärä yoqsullıgım görsäng
Bu sâr-âfgändälik çağındä mäcnuntâl misâlimdur

Buländ sâr âzlikidä kör muqim-i xâkdân boldim
Bâqıb bilsäng köz-i 'ibrät ilä ävcım zävâlimdur

Sığındırmây kinâridä mäni be-dâdidän *Cilvâ*
Gözüm yaşıylä beslängân oşal yângi nihâlimdur

(Cilvâ, 1378/1999: 44).

GAZEL

Mefâ'îlün / Mefâ'îlün / Mefâ'îlün / Mefâ'îlün

Pərişân kâkiling bunyâd-i säbrim vâjgun etti
Fusungâr nârgis-i mästing bütün hâlim zâbun etti

Hâyâtim song bâhârindâ gelib kör ' işq-i i' câzin
Qızıl yâş ilâ sârgârgân ' izârim lâlâgun etti

Sipîhr-i qudrâtin yillârçâ sän bir tâyiri erding
Döküb bâl u päring böylâ neçün dünyâyidun etti

Qâlân äzrâ çağming dün siyâsät kâ' bäsî erdi
Bu gün câhl u nifâqing birlâşib hâling zâbun etti

Unutmäk birlâ ' işqın dârdi gâhiy çârâ olmäzdur
Unutmäk fikri cânım dârdimi hârdäm fuzun etti

Sâhiy sârvîng xirâmi iztirâbi qâlbim ârturdi
Sävâd-i sünbüling sävdâsî mähkum-i cunun etti

Kökâ bängzâr gözün bedâdıdın olmä emin *Cilvâ*
Câfâ räsmin râvâc ' âlämdâ çârxi nil-gün etti

(Cilvâ, 1378/1999: 99).

2.10. EMİNÎ / ÄMİNİY (امینی)

Kari Muhammed Kerim oğlu Elhâc Muhammed Kâzım Eminî, Özbeklerin Tagaçi uruğundan olup, h. ş. 1343/m. 1964 yılında Meymene şehrine bağlı Devletabâd bölgesinde doğar.

İlk ve orta eğitimini Arabhane ve Ebu Ubayd Cevizcanî lisesinde bitirir. Şair, 1365/1986 yılında Kabil Üniversitesi Dil ve Edebiyat Fakültesinden mezun olur.

Kâzım Eminî, 1368/1990 yılında Fâryâb vilayeti Mirza Ulugbek Pedagoji Enstitüsüne öğretim üyesi olarak giren Kâzım Eminî, aynı zamanda bu vilayetteki Kültür Müdürlüğünde ve Pedagoji Yüksek Okulunda (Fâryâb Darül-muallimini) da bölüm başkanlığı görevini üstlenir. Eminî, 1377/1998 yılında Türklerin yoğun olarak yaşadıkları bölge olan Afganistan'ın kuzeyi Taliban'a bırakılınca, ülkesini terk etmek zorunda kalarak önce Pakistan, ardından Suudî Arabistan'da yedi yıl yaşadıkdan sonra şartların nispeten düzelmesi üzerine ülkesine geri döner.

Eminî, şair ve edipliğine ek olarak güçlü bir hattatdır. Urdu ve Arap dillerine hâkimdir. Özbek Türkçesiyle ve Derîce yazdığı edebî inceleme yazıları 1359/1980'den beri yayımlanmaktadır. Şairin, değişik konularda yayımlanmış 20 eseri vardır. Şair, farklı dönemlerde çalışmalarında *Altın-Taş*, *Täğâçi*, *İrkä-bây*, *Muräbbâyı Murç* ve *Färhâd* takma adlarını kullanmıştır. (Emini, 1391/2012: d, z, r, z ve ş). Şairin, 1391/2012'de *Ğurbät Küyleri* (Gurbet Nağmeleri) (غربت کویلی) adında bir şiir kitabı yayımlanır. Şiirlerinde yergi konularının yanında haksızlık ve zulüme karşı çıkararak toplumun sorunları, vatan, millet kaygısını ve sevgisini işler.

Eminî, 1376/1997 yılında Hacı Hayr Muhammed'in kızı ile evlenir. Şairin, *Timur Bek* ve *Turan Bek* adlarında iki oğlu ve beş kızı *Ferengis*, *Meryem*, *Sevgili*, *Güzel* ve *Mercan* adlarında beş kızı vardır (Äminiy, 1391/2012: d, z, r, z ve ş).

(Şairin kendisiyle Fâryâb'dayken, telefonla yapılan görüşme, 11. 06. 1393/02. 09. 2014).

Eserleri:

1. *Rängin Kämân Şe'r*. 1 (1 رنگین کمان شعر) (Tezkire-i suhävârân-ı färyâb) Özbek Türkçesi ve Farsça 1369/1990.

2. *Mänâkıb-i İslâmiyâ* (مناقب اسلامیہ) (Vâqı'ât –i islâmi) Farsça 1373/1994.
3. *Resâlâ-yi Tuhfätü'l-vuzârâ* (رساله ی تحفه الوزرا) (Tasnif-i Cüneydullah Hazık) Farsça 1376/1997.
4. *Yâd-Nâmâ-i Sıpâhsâlâr-ı Şâhid* (یاد نامه سپهسالار شهید) Farsça 1376/1997.
5. *Vätänni İslâb* (وطنی ایسلب) Özbek Türkçesi, şiir, 1377/1998.
6. *Yâd-Nâmâ-i Nâfir Färyâbi* (یاد نامه نفیر فاریابی) Farsça 1364/1985.
7. *Rângin Kâmân Şe'r* 2. (رنگین کمان شعر 2) Özbek Türkçesi ve Farsça 1384/2005.
8. *Tâzkirâ-yi Şuârâ-yi Cevzcânân* (تذکره شعرای جوزجانان) Özbek Türkçesi ve Farsça 1385/2006.
9. *Äfgânistân dâr Du vü Nim Qârn Äxir* (افغانستان در دو نیم قرن اخیر) Farsça 1388/2009.
10. *Târix-i Mâymanâ* 175-1893 (تاریخ میمنه) Farsça 1387/2008.
11. *Cuğrâfiyâ-yi Umumiy Färyâb* (جغرافیہ ی عمومی فاریاب) Farsça 1387/2008.
12. *Rânghâ-yi Ädâbiy* (رنگهای ادبی) Farsça şiir, 1387/2008.
13. *Tâng-Yeli* (تانگ ییلی) Özbek Türkçesi, Elyazı.
14. *Äfgânistâdaki Özbek Şâ'irläri* (افغانستان اوزبیک شاعرلری) Özbek Türkçesi 1385/2006.
15. *Dâvlät Käptân* (دولت کپتان) Farsça 1389/2010.
16. *Özbek Ädâbiyatidâ Şe'rning Şekil vâ Mâzmun Cähâtdän Türläri* (اوزبیک ادبیاتیدہ شعر شکلی و مضمون جہتدن تورلری) Özbek Türkçesi 1389/2010.
17. *Ädâbiy Fänlär* (ادبی فنلر) Özbek Türkçesi 1390/2011.
18. *Äy-Kâmân* (آی کمان) Özbek Türkçesi 1390/2011.
19. *Şârh-i Pirâmun-i Türk-Tâbârân-ı Äfgânistân* (شرح پیرامون تورک تباران افغانستان) Farsça 1390/2011.

MİLLÄT QÄYĞUSI

Fâ'ilâtün / Fâ'ilâtün / Fâ'ilâtün / Fâ'ilün

El demä âni ki özdän ixtiyâri bolmäsä

Erkini säqläşdä zärrä, iqtidâri bolmäsä

Bâşgä tüşgän fälâkätüni desä 'ädl-i xudâ

Qârni toymäy aç-yälânğâç, yoq u bâri bolmäsä

'İlm u sän' ätdän uzâq, dâyim cähâlät birlä yâr

Özgä ellär âldıdä, sân u qâtâri bolmäsä

Fikr u zikri qârning qäyğusi bolsä tün u kün

Ötmişidän özgä âning iftixâri bolmäsä

Nâ-hâq u häq fârq etâlmäy, yâv qâşıdä, yâlbârıb

Häm tiriklik bâbıdä ülgü şı'âri bolmäsä

Dârd-i be-dârmâni tâpmäy bir zämân, bir däm 'ilâc

Sârgârıb küz fâslidek, kökläm bâhâri bolmäsä

Bâri 'ümri âyrılıq hâm-dä bolib sârf-i nifâq

Özligin säqläşdä äslâ heç-kâri bolmäsä

Mâ' rifâtsizlikdän olsä, hâr yetimçä ängä bâş

Târixin tikläşdä bir çâbuk-suvâri bolmäsä

Dâyimâ män-mänlik olsä âning ezgü niyâti

Buxl u bäd-guylikdän özgä, kâr u bâri bolmäsä

Oltirib qân yıǵlāsäk ärzir bu elning hâligä
‘Äsrlär cän bersä, lekin cän-küyâri bolmäsä

(Äminiy, 1391/2012:12).

OQITUVÇI TÄVSIFI

Fâ‘ilâtün / Fâ‘ilâtün / Fâ‘ilâtün / Fâ‘ilün

Ey mu‘ällim sen bilimlär yurtining sultânsän
Yoq ğälät dedim ki uşbu yurtning xâqânisän

‘Ärif u mollâ u ‘âlim sendän etgäy, kâsb-i fäyz
Uşbu imkânsiz cähândä, bärçäning imkânisän

Sen mu‘ällim, sen päyâmbär, pişväsän el üçün
Där häqiqät sen cähälät därdining därmânisän

Bär qârâñgulärni yârutding, quyâşdek pârlänib
Mä‘rifätlär kişvärining, nâdir-i dävranisän

Qollä-quvvätlä, bilim örgät, vätän ävlâdigä
Uşbu aç qâlgän ulusning, suvi birlä nânisän

Tâ bäsär sendän bilim âldı, tânidi özligin
‘İlm u dâniş bâbidä elni büyük ärmânisän

Häqqä yetgäy här kişi kim, sengä etsä ihtirâm
Bir uluğ ärmân üçün, el ü ulus qurbânisân

Häq Tä'âlâ äylägän täkrim Qur'ândä seni
Çünkü bärliq 'älâmining, sen sâr u sâ mânisân

Küyläsä här neçä tävsifing *Äminiy*, tün ü kün
Ärzigäy şâninggä çünkim mädhning şâyânisân

(Äminiy, 1391/2012: 10).

2.11. ENVER / ÄNVÄR(انور)

Molla Abdurreşid oğlu Mevlana Muhammed İshâk, Özbeklerin Aymak uruğundan olup, h. ş. 1312/m. 1933 yılında Andhoy'da doğar.

İlk eğitimini 1322/1943 yılında Kurgân okulunda alır ve 1337/1958'de Kabil'de din bilimleri okutulan Pagmân Daru'l-ülûm'undan mezun olur. Enver, 1337-1383/1958-2004'e kadar Andhoy ve Derzâb okullarında öğretmenlik yapar (Änvâr, 1384/2005: A ve B).

Mevlana Muhammed İshâk Enver, farklı kitaplar okuyarak, şiir yazmaya 1328/1949 yılında başlar. Özbek Türkçesi ve Derîceye çok iyi vakıftır. Şiirlerini Özbek-Türk ve Derî dillerinde yazar. Şiirlerinde lirik konuların yanında, vatan, millet ve dini konular işlenir. Farsça olan *Çırağ-i Zindägiy* (چراغ زندگی) adlı şiir kitabı 1384/2005'te yayımlanır. Özbek Türkçesi ile kaleme aldığı *Köngil Nävâsi* (کونگیل نواسی) ise yayıma hazır vaziyette beklemektedir. Enver'e, şiir yazma konusunda ilk kez Muhammed Kâmil Münevver yol gösterir ve Mevlana Mir Muhammed Emin-i Kurbet'in sohbetlerinden çok yararlanır (bk. s. 107 Kurbet). Şair, 1336/1957'de Abdülhamid'in kızı ile evlenir. Şairin Hafızullah, Habibullah ve Hamidullah adlarında üç oğlu ve üç kızı vardır.

(Şairin kendisiyle Kurgân ilçesinde yapılan yüzyüze görüşme, 17. 05. 1393/08. 08. 2014).

ÄDÄB ŞÄYDÄLÄRİ

Mefâ'îlün / Mefâ'îlün / Mefâ'îlün / Mefâ'îlün

Vätänni qäytä başdin räşk-i rizvân etmäsäm qoymäm
Sär-â-sär dâşt u sährâsin gülistân etmäsäm qoymäm

Belim xıdmätgâ bağlâb keçä kündüz âlmäyin ârâm
Gözäl yurtim bu yânglıg bäs çarâğân etmäsäm qoymäm

‘Ädäm sährâsıgâ dârd-i cähälätni etüb mä‘ dum
Çırâğ-i ‘ilm u dânişdin furuzân etmäsäm qoymäm

‘Äläm ötmişdä çekgän fâxr ilä bâbälârim dâyim
Bu kün män häm uluğ şânim nâmâyân etmäsäm qoymäm

Ğänimlär oqı ülkän mäyhänim köksini teşğändur
Bâğır qâni bilân zâxmini dârmân etmäsäm qoymäm

Tilimiz räsmiyät tâpdi debân be-ğäm oturmânglär
Äzâlkidek yänä män häm şugufân etmäsäm qoymäm

Hâqiqät küyçisimän häq sözini äyläräm izhâr
Mä‘âni birlä elni mäst-i ‘irfân etmäsäm qoymäm

Yâzib aş‘âr-i rângin örgätüb hämdä bilim râmzin
Ädâb şâydälâriini män suxândân etmäsäm qoymäm

Sen *Änvâr* ölkämizgâ çin-yüräkdin xıdmäti äylâb
Cähân xälqın közini mähv u häyrân etmäsäm qoymäm

(Änvâr, 1388/2009: 13).

BOLMÄSÄ

Fâ‘ilâtün / Fâ‘ilâtün / Fâ‘ilâtün / Fâ‘ilün

‘ÿd-i qurbân keldi kim qurbân üçün cân bolmäsä
Häyf erür ul cângä kim qurbân-i cânân bolmäsä

Kâški bâyram künläri âydek yüzün körsäm edi
Dedilär tâ köz yâşing çün bähr-i ‘ummân bolmäsä

‘ÿşq eli mendek sevinmäş heç bâyram keçäsi
Bâzm içindä cilvâgâr ul mâh-i tâbân bolmäsä

‘ÿd-i qurbândä kelurmän deb yubârubdur pâyâm
Közlärüm yolidä kâş ul vä‘ dä yâlgân bolmäsä

Äyläram rängin yüräk qâni bilä cânân ilân
Ortämizdä bâğ ärâ xâr-i muğâylân bolmäsä

Bâş qoyib yârim äyâğığä qıurmän ilticâ
Üyimä kelmâğdän bulkün puşâymanın bolmäsä

Här kişi köngli muhâbbät nuridän tâpmäs ziyâ
Misl-i *Änvâr* tâ muqim-i köy-i xobân bolmäsä

(Änvâr, 1388/2009: 17).

2.12. DÜRÛGER / DÄRÄVGÄR (دروگر)

Seyyid Mahmud oğlu Seyyid Muhammed Dürûger h. ş. 1319/m. 1940 yılında Seripul'da doğar. Dürûger küçük yaşlarda babasını kaybeder. İlk okuma yazmayı annesinden öğrenir. Yedi yaşında Minhâc-i Sirac okuluna kayıt yaptırır ve sekizinci sınıfa kadar eğitim görür. Oldukça yoksul bir çocukluk geçirir.

1334/1955 yılında Mezar-i Şerif'teki Medrese-i Esendiye'ye dini eğitim alması için gönderilir. Dürûger, dört yıllık yükseköğrenimini Kabil'deki Medrese-i Ebu-Hanife'de yapar. Mezun olduktan sonra 1348/1969'da öğretmen olarak Seripul'daki Minhâc-i Sirac Lisesine atanır. Dürûger hayatı boyunca farklı görevlerde bulunur. Ced.1389/Ocak. 2011'de hastalık sebebi ile 70 yaşında bir Cuma günü vefat eder.

Özbeklerin Sâdât boyundan olan Dürûger, şiirlerini Özbek-Türk ve Derî dillerinde yazar. Şairin kaleme aldığı şiirleri Metin Şair'in hazırladığı 1389/ 2011'de *Gül-Zâmin-i Vâfâ* (گلزمین وفا) adlı şiir kitabında yayımlanır.

Dürûger Seyyid Yunus Gilkar Seripuli'nin kızı ile evlenir. Şairin, Seyyid Bihzad, Seyyid Bermek, Seyyid Zahiriddin ve Seyyid İrec adlarında dört oğlu ve dört kızı vardır.

(Şairin oğlu Seyyid Bermek ile Cevizcan'dayken, telefonla yapılan görüşme, 03. 06. 1393/25. 08. 2014).

SULTÂNİM CÄHÂNGİRDUR

Mefâ'îlün / Mefâ'îlün / Mefâ'îlün / Mefâ'îlün

Häyâtim bâğı içrâ tâzâ räyhânim cähângirdur

Gözällär ârâsidâ mâh-i tâbânim cähângirdur

Yüzi gül kâkili sünbül közi nârgis kâbi şâhlâ

Târâvâtlî bâhârim zeb-i bustânim cähângirdur

Tüşimdâ lâ'lidân bir bosâ âlib gül gül açıldim

Sözi lâzzâtlî simin şakkâr-âfşânim cähângirdur

Quyâş yânglığ muhâbbât kökidâ hârdâm saçıb nurin

Yürâgimni yârutgân mehr-i râxşânim cähângirdur

Âğır körmäng açığlâb hukm sürsâ sevgi yurtidâ

Meni yâlguz nigârim, şânli sultânim cähângirdur

Qälâm ilgimdâ öynâr sözlâsâm bäturligin mäqtâb

Uruş mäydâni üzrâ tiğ-i burrânim cähângirdur

Bolur miskin *Därâvgär*ning qarângu keçâsi âydın

Biling ähl-i vâfâ şâm' -i şâbistânim cähângirdur

(Därâvgär, 1389/2011: 29).

BUZUĞ KÜLBÄM

Fâ'ilâtün / Fâ'ilâtün / Fâ'ilün

Änçä yil ötdi mäni yâd etmäding

Xät uzâtib xâtirim şâd etmäding

Ğäm duzâğığä äsir oldi köngil

Sen tärâhhum äyläb âzâd etmäding

Åh bir yol men tümângä intilib

Bu buzuğ külbämni âbâd etmäding

Qoydı Tâhminä câhân üzrâ qâdâm

Mâqdâmin qutlâb mäni şâd etmäding

Ğäm çekib küydi *Därâvgär* ot ärä

Ätä cânım küydi deb dâd etmäding

(Därâvgär, 1389/2011: 35).

2.13. FAYİZ / FÂYİZ (فايز)

Kari Muhammed Yakup oğlu Muhammed Yusuf Fayiz h. ş. 1329/m. 1950'de Seripul şehrine bağlı Tekanehane (Kadıhane) nahiyesinde doğar. Aydın bir aileye mensuptur. İlk, orta ve liseyi okuduğu Minhâc-i Sirac okulundan 1351/1972 yılında mezun olur. Fayiz, 1352-1360/1973-1981 yılları arasında Afganistan Bank ve İçişleri Bakanlığında görev yapar.

Yusuf Fayiz, 1377/1998 yılında resim ve şiirle ilgilenmeye başlar. Özellikle minyatüre yönelir. Hz. Ali'nin mezarını Afganistan Özbekleri arasında bir minyatür geleneği olan Timurlular üslubunda yüzden fazla çalışmasında işler. Fayiz'in kendisine özgü üslubu da bulunmaktadır. Yusuf Fayiz 1345/1966'da farklı konularda yergi ve lirik şiirler yazar. Nakkâşlığa ağırlık veren Fayiz, bir süre şiir yazmayı bırakır. Şair, Doktor Şefika Yarkın'ın özendirmesiyle 1387/2008 yılından gönüllü olarak eski üslupta şiir yazmaya başlar (bk. s. 196 Yarkın). Şiirlerini Ced 1390/Aralık 2011'de yayımlanan *İzlärni Bâsib Bârgum* (ایزرنی باسیب بارگوم) adlı kitabında toplar. Şiirlerinde lirik konuların yanında, Tarih, vatan, sevgi, özgürlük, toplumun sorunları gibi konuları da işler.

Aşireti Sâdât olan Fayiz, 1351/1972'de amcası Kari Muhammed Azim Azimî'nin kızı ile evlenir. Şairin Atila, Berna ve Ahmed Berlas adında üç oğlu ve iki kızı vardır.

(Şairin kendisiyle Seripul'dayken, telefonla yapılan görüşme, 17. 07. 1393/09. 10. 2014).

ÖLKÄDÂŞ

Fâ‘ilâtün / Fâ‘ilâtün / Fâ‘ilün

Ölkädâş nedän qârânğu üydäsen

Olturursän qäyğu qä‘ridä häzin

Qäyğudän kirmäs üyinggä yâxtılık

El u yurtgä endi bolgin ärqäyin

Ölkä çärläydi seni birlik tämân

Här tämângä yâtlär âlgändä kämin

Sengä eski târixing yol körsätär

Belni bağläb tur ki yoq sendek tägin

Hunlär u Sumärlär u Kuşânilär

Gär kuräşsäng, sengä derlär âfärin

Sen unutmä heç, Emir Timurni

Yâ ki Bâburdek vätängä bol ämin

Türk tili şâhi Nāvâiy’dur, sengä

Qâldiribdur Xämsä vu häm Mäxzänin

Qänçä qâlsäng özgälärning yurtidä

Mäskäningdur ängläsäng Turân-zämin

Özgälärgä baş egiş sengä uyât

Seni Âlp Ertungä deymän, qıl yâqin

Himmät äyläb ölkäni âbâd qıl
Sengä sädqä äyläräm cânımnı men

(Fâyiz,1390/2011: 31).

BÂĞDÄ

Fe‘ilâtü / Mef‘ûlü / Fe‘ilâtü / Mef‘ûlü

Közni oynätib keldi, saçläri qärâ bâğdä
Bülbül örtänib qurdi, könglidän nävâ bâğdä

Gül säri qädäm qoydı ‘ işvä birlä tolğändi
Ây yüzini körgändek boldi gül gädâ bâğdä

Saçlärimni yäyrätđi, boldi turfä tâvusdek
Boldi sünbül ü räyhân, qäyğudän fänâ bâğdä

Särv örtänib qâldi boyigä bâqıb härdäm
Yergä başını qoydı ğämğä mubtälâ bâğdä

Közlärim yaruğ boldi yüzigä bâqıb här ân
Könglim örtädi şävqdän, istädi dävâ bâğdä

Ol päri közi mengä, ğämzä birlä nâz etdi
Köksidä ikki âq qâz änçä xoş hävâ bâğdä

İrni bål bulâqıdur, yûzidân uyâlgây ây
İlkidân âlib öpgüm, bolsä gâr râvâ bâğdä

Neçä vä‘ dälär berdi, irni bälidân ol şox
Çıqsä vä‘ dâsi toğri, qılsä gâr väfâ bâğdä

4-5.11.1388/ 24-25.1.2010

(Fâyiz,1390/2011: 13).

2.14. FİTNAT / FİTNÄT (فطنت)

Doktor Nimetullah Fitnat Fâryâbî h. ş. 1351/m. 1972 tarihinde Fâryâb iline bağlı Kuhîhane köyünde doğar. 1367/1988'de Ebu Ubayd Cevizcanî lisesini bitiren Törehan oğlu Fitnat 1375/1996 yılında Belh Üniversitesi Tıp Fakültesinden mezun olur. Halen mezun olduğu üniversitenin Cerrahi bölümünde öğretim üyesi olarak görev yapmaktadır. Fitnat'ın, anadili Özbek Türkçesi olup, şiirlerini Özbek-Türk ve Derî dillerinde yazar. Şiirlerinde lirik konuların yanında, vatan sevgisi ve toplumun sorunları gibi konuları da anlatılmıştır. Fitnat'ın 1391/2013 yılında 'Aqibät (عاقبت) adlı şiir kitabı yayımlanır. Şair, Özbek-Türk, Derî, Hint ve Peştu dillerine hâkimdir.

Babası Özbeklerin Aymak ve annesi Arlat boyundan olan Fitnat, 1363/1984 yılından şiir yazmaya başlar. Şair 4 Akrep 1381/26 Ekim 2002'de Muhammed Naîmhan'ın kızı ile evlenir. Şairin Hubbetullah isimli bir oğlu ve dört kızı vardır.

(Şairin kendisiyle Mezar-i Şerif'te yapılan yüz yüze görüşme, 24. 05. 1393/15 Ağustos 2014).

‘AQIBÄT

Fâ‘ilâtün / Fâ‘ilâtün / Fâ‘ilâtün / Fâ‘ilün

Qäb-qärä közing mäni, devânä qıldı ‘âqibät
Xälq ärâsidä ‘âcâb, âfsânä qıldı ‘âqibät

Keçälär häcringdä küysäm, nä bilärsän ey päri?
Kel yânimdä, kör hâlim, biryânä qıldı ‘âqibät

Ğäm bilän âxır mäni, hämduş qıldı, qılmädi
Şâdmân könglimdi, bir ğämxiânä qıldı ‘âqibät

Rânc kördim, ğussälär birlä välekin şâdmân
Çün mäni häm-suhbät-i pärvânä qıldı ‘âqibät

Bul bähâring *Fitnätim* bolġäy xâzân-i bârg-riz
E‘tibâring yoq mäğâr, cânânä qıldı ‘âqibät

(Fitnät, 1391/2013: 5).

KÂŞKI

Fâ‘ilâtün / Fâ‘ilâtün / Fâ‘ilâtün / Fâ‘ilün

Bolmäs erdim mubtälâ, ‘işqingdä läylâ kâşki
Qılmäs erdim pişgâhingdä, tävällâ kâşki

Kündüzimdän bul quyâşlär, xirärâğ bolğäy mudâm
Qâlmäs erdim, keçä-yi häcringdä be-câ kâşki

Här tämändin häcr oqı, cänimdä cävlän äyläğäy
Körmäs erdim qâmäting, ey sârv-i bälâ kâşki

Âçilib qâldirmägin, bul ğunçäni ey bağbân
Yândırıb küydirmäsin, sözingdä sährâ kâşki

Bosä-yi xâling mäni, täxt-i xiyâlâtimdä şâh
Bolmäs erdim rä‘ yät u färmändä, munçâ kâşki

Sevämän sädr-i cämâlingdi, muridi män mudâm
Süymäsäng husning bilä ey mäh-i bäd-xâh kâşki

Bir qaçân uyqumğä kel, köp şâd äylägil sänäm
Tâ yitirsäm, zävq väslingdän, sârâpâ kâşki

Ey xudâyim! Qänçä men, qändäy kötärsäm ğäm-yüki?
Bändä-yi be-çärädä, keltürmäsäng âh kâşki

‘İşq âxır könglimdi här bir köçäsüdä köçä-bân
Qur[1]mäsin *Fitnät* käbi, bir qänçä şäydâ kâşki

(Fitnät, 1391/2013: 7).

2.15. FUNUR / FUNUR(فنور)

Hacı Abdülhalil oğlu Hacı Muhammed Funur h. ş. 1344/m. 1965 yılında Cevizcan ili Şibirgan'a bağlı Kehlek mahallesinde doğar. Aydın bir aileye mensuptur. İlköğrenimine dini kitaplar okuyarak başlar. Funur sekiz yaşında ilk ve orta öğrenimin birlikte yapıldığı İbn-i Yemîn Şibirgânî Lisesine kayıt yaptırır ve 1365/1986'da buradan mezun olur. Funur, sekizinci sınıftayken şiir yazmaya başlar. Şair, ülkede siyasî durumdan dolayı yüksek öğrenimine geçmeden askere gider.

Funur'a, şiir yazma konusunda Azizullah Ülfetî (bk. s. 196 Ülfetî), Hafizî (bk. s. 69 Hafizî), Kani (bk. s. 94 Kani), Sefî'ullah Nedim, Muhammed Eşref Azimî (bk. s. 20 Azimî) ve özellikle Metin Andhoyî (bk. s. 115 Metin) gibi şairler yol gösterir. Şairin, anadili Özbek Türkçesi olup, şiirlerini Özbek-Türk ve Derî dillerinde yazar. Şiirlerinde işk, vatan sevgisi, doğa güzelliği gibi konuları işler. Funur'un 1393/2015 yılında *Yäk Pärda vu Du Râz* (یک پرده و دو راز) "Bir pârda vâ ikki râz" adlı şiir kitabı yayımlanır. Bu kitap Derî ve Özbek-Türk dillerindeki şiirlerini kapsamaktadır. Kitapta Özbek Türkçesiyle yazılan şiirlerin yer aldığı kısım, *Özbeki Bölümi* olarak adlandırılmıştır. Şairin şiirleri *Cevizcan*, *Zevrek-i Zerrîn* ve *Kuvañç* gazetelerinde yayımlanır. Funur, aynı zamanda Babur Mirza derneğinin faal üyelerindendir.

Özbeklerin Karşı boyundan olan Funur, 15 Sevr 1369/05. Mayıs. 1990'da Hayit Muradhan'nın kızı ile evlenir. Şairin ' Ubeydullah, Sefî'ullah ve Nesretullah isimlerinde üç oğlu ile üç kızı vardır.

(Şairin kendisiyle Cevizcan'da yapılan yüzyüze görüşme, 21. 05. 1393/12. 08. 2014).

BÄHÄR

Fâ'ilâtün / Fâ'ilâtün / Fâ'ilâtün / Fâ'ilün

Köngling äydm ey vätändâş silkinib keldi bähâr
Çäqnâdi gül gülşân içrä yâšnâdi dâşt u diyâr

Här sähâr bülbül çämändä bâzm-i bunyâdin qurib
Küylägäy 'uşşâq sävtigä tärâbzâ nägmälâr

Bolsä könglim bağıda cânân xâyâli cilvâgâr
Mäqdämigä märhâbâ deb äylägäymân cân nisâr

Gül yüzün yuvgändä şäbnâm uyğänur nâz- uyqudin
Boldi bülbül uşbu mänzârni körüb köp be-qârâr

Cilvä qıldı lälâ vu räyhân u nâsrin bağ ärä
Yer yüzü boldi 'âcâb cännät kâbi nâqş u nigâr

Silkinib şäbbâdälâr här yändä, susân kâkilin
Äylâdi gülşân hävâsi xurrâm u hâm muşkıbâr

Teriling kömkök dämânlârni tāmâşâ etgâli
Säbzâ vu sünbül bilân zebâ bezâldı mârğzâr

Mutrib-i xoş-xân tärânum qıldı 'iştirät bâzmidä
Sâqıyâ bergil qädâh qoymâ mâni köp intizâr

Uşbu ezgü fâsl äyyâmin ğänimät tut *Funur*
'Ümring ötgäy tâng yelidek yoq cähângdä i' tibâr

15. 02. 1378/05. 05. 1999 Şibirğân

(Funur, 1391/2013: 66).

HÄYİT BÄYRÄMİ

Mefâ'îlün / Mefâ'îlün / Mefâ'îlün / Mefâ'îlün

Häyit äyyâmi keldi kelmädi ol mäh-i tábânim
Nä boldi sormädi birdäm mening hâl-i pärişânim

Kelär deb muntäzir qâldim tün u kün termulib häyrân
Yolidä köz tutib kör boldi yıǵläb çâşm-i giryânim

Nä xoş bâyram bolär külbäm sâri mehr u väfâ birlän
Xırâm äyläb ägär kelsä oşäl sârv-i xırâmânim

Bâqıb köz uçı birlä telbä könglim be-qârâr äyläb
Âlib cân nâz u istiǵnâ bilän ol âfât-i cânım

Kelärmu sevgilim cân, mäqdämigä äyläsäm sävǵä
Berärmän cân yolidä bolsä gâr bir keçä mihmânim

Qâlib hicrân köyidä dâǵgä çömgän lâlâdek bâǵrım
Çekib häsrät ğämüdä qângä tolgän çâşm-i giryânim

Funur etmä şikâyät munça ol dilbär cäfâsidän
Nä bilsin sevgi dârdin sezmäsä färyâd u äfǵânim

06. 09. 1384/27. 11. 2005 Şibirǵân

(Funur, 1391/2013: 72).

2.16. GAYBÎ / ĞÄYBİY (غیبی)

Şeyh Seyyid Muhammed Ekber El-Hüseyni Nakşbandî'nin oğlu Elhâc Mevlana Seyyid Hâce Gaybullah Gaybî, h. k. 1303 / m. 1885 yılında Vabkend-i Buhara'da doğar. Eğitimli bir aileye mensuptur. İlk eğitimini babasından alan şair; ardından Buhara'daki Kökenlaş, Mir Arap ve Şadanbiy medreselerinde ünlü âlimlerden ders alır. Sâdât boyundan olan Gaybî, kendisini geliştirdikten sonra Damolla İdris Hâce Racî yanında şiir kurallarını öğrenir ve 1298/1920 yılında Özbek Türkçesi ve Derîce şiirler yazmaya başlar. Şiirlerinde genellikle tasavvufî ve dini konular yer alır. Şairin 1383/2005 'te *Gülşân-i Quds* (گلشن قدس) adlı şiir kitabını Metin Şair hazırlayarak yayımlar.

Mevlana Gaybî, h. ş. 1308/m. 1929'da Tirmiz üzerinden, yanında ailesi olmaksızın, anavatanını Komünist Rus istila ettiği için Kuzey Türkistan'dan Güney Türkistan'a yani Afganistan'ın kuzeyine kaçmak zorunda kalır. Burada Akça ilçesine bağlı Kum-Arığ'a yerleşir. Gaybî, Akça'da tasavvuf dersleri vermeye başlar. Bölge halkı tarafından çok sevildiği için onların yardımıyla şairin ailesi Buhara'dan Akça'ya gelir. Şair 1310/1931'de hac için Arabistan'a gider. Mevlana Gaybî, Çarşanba 16 Hamel 1326/06 Nisan 1947'de Akça'da vefat eder ve Hâce Sahibiddin mezarlığına gömülür.

Şairin Seyyid Abdullah ve Seyyid Nesreddin isimlerinde iki oğlu ve Afiyet Paşa,¹⁰ Raziye Paşa ve Bakiye Paşa adlarında üç kızı vardır.

(Şairin Torunu Seyyid Muhammed Han ile Cevizcan'dayken, telefonla yapılan görüşme, 03 Mizân 1393/25 Eylül 2014).

¹⁰ Özbek Türklerinde kadınların isimlerinin sonuna *ay, can, han, bibi, nisa, paşa, begüm* kelimeleri saygı ve sevgi bildirmek için eklenir.

FÎ-MÄNQÄBÄT SİDDİQ-İ ÄKBÄR RÄZİ ÄLLÄHU ÄNHU

Mef'ûlü / Fâ'ilâtü / Mefâ'ilü / Fâ'ilün

İslâm 'ärsäsiggä Äbubäkrän ziyâ
Rävşän bolub sädâqätidän ärz ilä sämä

Ol râzdâr-i şâh-i Räsul pâk-i i' tiqâd
Däryâ-yi sıdq-i bähr-i yâqın qulzum-i säfâ

Mi' râc qıssäsini eşitdi oşäl zämân
Täxir qılmadı kelibân qıldı iqtidâ

Ol berdi gârä bärmâğını häyyä äğzigä
Yetkürmäsun Nâbi'gä zârâr tâ ki äjdähâ

Bildi Räsul vâqı' äni turdi uyqudän
Äb-i dâhâni birlä yetürdi ängä şifâ

Fäsli'l-xıtâb-i däftär-i ähkâm-i İzädi
'Unvân-i şärhnâmâ-yi äqvâl-i Mustäfâ

İslâm qäl' äsigä zihi fâth-i bâb olub
Güm-gäştälärgä boldi bu fâth ilä rahnâmâ

Şähbâz-i ävc-i râfât-i siymurğ-i qâf-i fâzl
Sıdq ilä tâpti märhälä-yi qurb-i kibriyâ

Olturdi tä ki täxt-i xılâfätdä be-xılâf
Berdi cähângä râfit ilä nâşv häm nämâ

Xurşid-i cılväsığä qaçân yetkürür xäläl
İnkâr-i xäsm-i, şäb-pärä-yi kör-i be-häyâ

Ämr-i Räsul birlä sär-äfrâz boldi ul
Çün muqtädâyi ävväl edi boldi muqtädâ

Erdi Räsul-i ävväl-i isnäyn-i sânisiz
Bul rämz qıldı bizlärä isbât-i muddä‘ â

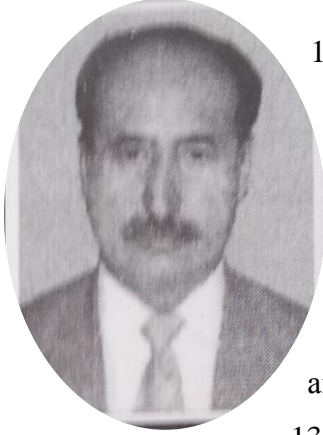
Äshâb ittifâq ilä qıldı inqıyâd
Ähkâm-i mülk-i dingä etib ungä iktifâ

Yâ sâdıqı’l-mâqâl u yâ mänbä‘ u’l-xisâl
Yâ sâhibu’r-Räsul u yâ râfi‘ u’l-livâ

Ğäybiy yüzini qoydı säning âstâningä
Qılğıl qäbul u hâcätini äylägil rävä

(Ğäybiy, 1383/2005: 3).

2.17. GÜDÂZ /GÜDÂZ (ګدان)

Muhammed Server oğlu Muhammed Eslem Güdâz h. ş. 1333/m. 1954'de Fâryâb iline bağlı Devletabad'da doğar. Aydın bir aileye mensuptur. İlk ve orta eğitimini Meymene'de Ebu Ubeyd-i Cevizcanî Lisesinde alır. 1353/1974'de Kabil Üniversitesi İktisat Fakültesini kazanır ve buradan 1356/1977'de mezun olur. Güdâz, on yıl Cevizcan ve Fâryâb'daki Enstitülerde öğretim üyesi olarak görev yapar. Bu arada yirmi yıl kadar *Fâryâb* gazetesinde çalışır (Güdâz, 1385/2006: 100).

Güdâz'ın şiirleri ve makaleleri yurt içi gazetelerinde yayımlanır. Güdâz, Afganistan'daki Türk-Özbek boyu Hezerilere mensuptur. Şair, 1347/1968'da ilk şiirlerini yazmaya başlar. Şair, şiirlerini Özbek-Türk ve Derî dillerinde yazar. Şiirlerinde çeşitli konular dağınık şekilde anlatılır. Muhammed Eslem Güdâz'ın 1385/2006 yılında *Âyinä-yi Ândişä* (آيينه اندیشه) adlı şiir kitabı yayımlanır.

Güdâz 19.03.1359/09.06.1980'da Mirza Gül Muhammed Feyzî'nin kızı yani teyzesinin kızı ile evlenir. Eslem Güdâz'ın Bijen ve Huşang adlarında iki oğlu ve dört kızı vardır (Şairin kendisiyle Fâryâb'dayken, telefonla yapılan görüşme, 13. 07. 1393 /05. 10. 2014).

Eserleri:

1. *Rängin Kämân-i Şe'r* - 1 (رنگین کمان شعر 1) (Tezkire-i Suhävârân-ı Fâryâb) tezkire, Özbek Türkçesi / Farsça 1369/1990.
2. *Âyinä-yi Ândişä* (آيينه اندیشه) şiir, Özbek Türkçesi / Farsça 1385/2006.

ERKİN YÄŞÄŞ

Mef'ûlü / Fâ'ilâtün / Mef'ûlü / Fâ'ilâtün

Özni yäsäs cähândä şân u häşäm bolâlmäs
Yäniy xiyâl-i xâming tiğ-i du dâm bolâlmäs

Här qänçä yäxşilikgä âtni çıqârgäningdä
Dünyâdä här nä işdur bil be-diräm bolâlmäs

Gär vâsitä qävidur muşkil körinmäs äslä
Elgä yemâq u içmâq ğäyr äz qäsäm bolâlmäs

Tüşsä tävähhumilä dâm-i xiyâl äsiri
Bârni ziyâdä etmâk häd yoq ki kâm bolâlmäs

Särv-i sihi qâşidä tört fâsl häm erür teng
Erkin yäşäşdä ğâhi qorqınç sänäm bolâlmäs

Kök sâri qäd çıqârsä könglim nävâsi nâlâ
Fävc-i firâq birlä härgiz 'älâm bolâlmäs

(Güdâz, 1385/2006: 93).

‘İŞQ OTİ

Mef‘ûlü / Fâ‘ilâtün / Mef‘ûlü / Fâ‘ilâtün

Âydek yüzing körübân be-bâdâ mäst boldim

‘İşqing otigä göyâ âtäş-päräst boldim

Ävväl niyâz birlä qılding özinggä mâyl

Äğyâr birlä bolding män yergä päst boldim

Yârlär yürür çämändä qollär tutib quvânb

Sânsiz bütün câhândä män dil-şikâst boldim

Ketting mâni qoyib zâr, be-mâr u hâim dil-âfgâr

Hâcringdä tün u kün yâr ğâmgâ nişâst boldim

Xâmyâzâ-yi xumâring yâzmâs mâni birârdäm

Körmây *Güdâz* hâr kün bâdâ bâ-dâst boldim

(Güdâz, 1385/2006: 91).

2.18. HABİBÎ / HÄBİBİY (حبيبي)

Muhammed Resul oğlu Muhammed Nasır Habibî, h. ş. 1360/m. 1981 tarihinde Tahhar ilinin Hâceğar'a bağlı Hezar Bağ köyünde doğar. İlkokulu Lise-i Gulam Sahî Şehit'te, ortaokulu Lise-i zukur-i Hâce-i Ğar'da okur. 1382/2003 yılında ise Ebu Osman Talkanî lisesinden mezun olur.

1383/2004'te Kabil Üniversitesi Psikoloji- Eğitim Fakültesini kazanan Habibî, burayı yüksek derece ile bitirir.

Habibî, çalışkan bir öğrenci olduğu için okuduğu bölümde öğretim üyesi olarak çalışmaya başlar. Habibî'nin anadili Özbek Türkçesidir. Kendisi Özbek-Türk ve Derî dillerine çok iyi vakıftır. Habibî tahminen 16 yaşlarındayken şiir dünyasına adım atar. Şair, şiirlerini Özbek-Türk ve Derî dillerinde yazar. Şiirlerinde lirik konuların yanında vatan, doğa güzelliği, öğretmen, anne ve birlik gibi konuları işler. *Köngil Soslari* (كونگيل سوسلارى) adlı şiir kitabı 1390/2011'de yayımlanır (Häbibiy, 1390/2011: 45).

Habibî, ana tarafından Kazak Türkü ve baba tarafından Moğul asıllıdır. Şair, Sevr 1391/Mayıs 2012'de Muhammed Azam'ın kızı ile evlenir. *Hamasa* adında bir kızı vardır.

(Şairin kendisiyle e-mailde yapılan görüşme, 14. 08. 1393/05. 11. 2014).

BÄHÅR

Fâ‘ilâtün / Fâ‘ilâtün / Fâ‘ilâtün / Fâ‘ilün

Ey yârânlâr mäst bolib ğämzä bilän keldi bähâr
Xäymä äldi yäšnâbân säbzä bilän här kuhsâr

Uyqudin közni açıb ätrâfidä nârgis saçıb
Mây içib nâş‘â bolib güllâr açildi be-şumâr

Bülbül u tutiy vü qumri qurdı bulkün äncumân
Tolä tolä ändälibdän här dâräxt u şâxisâr

Mârhâbâ xoş kelding u yângi bähâr bu ölkägä
Tängri-yâ lutf äyläsun tâ sulh olsun pâyädâr

‘İşvä birlän här çämändä gül közi xummâr bolib
Çähçäh urgân yäpräğ u här köçälârdur muşk-bâr

Ey *Häbibiy* bil ğänimät bul yipâr fäslini sen
Songrä ne säbzä qâlâr ne bağ u dâştgä gül‘ izâr

(Häbibiy, 1390/2011: 29).

VÄTÄN

Fâ'ilâtün / Fâ'ilâtün / Fâ'ilâtün / Fâ'ilün

Qährämân-pärvär diyârim lâlâ-zâr bolgin vätän

Yâşnâbân çähçäh urib dâyim bâhâr bolgin vätän

Tâğläring cävlangä boldi yävläring zâr u zâbun

Nâ-bud istâb duşmäning sulh bärqârär bolgin vätän

Erkin ölkäm tinçlik istâb säni dârbâringä

Urdu vu bâyramläring qolgä âlâr bolgin vätän

Köp küräşçi şer yigitlär sen yolinggä qân tökib

Nâ-bud äylâb äcnâbilâr pâyädâr bolgin vätän

Emdi sen här göşä vu dâştigä güllär açilib

Şâd u xurrâm keçä kündüz gül' izâr bolgin vätän

Közgä äylây tutiyâ tâğ u ädiring tuprâğı

Şävkät u şân egäsi häm bâ-vuqâr bolgin vätän

Sen yolinggä bul *Häbibiy* keçä kün qânlär yutib

Yığlâb äytti ey ânäm-sen nâmdâr bolgin vätän

(Häbibiy, 1390/2011: 30).

2.19. HAFİZÎ / HÄFİZİY (حفیظی)

Elhâc Abdülhafız oğlu Muhammed Yahya Hafiz-i Cevizcanî, h. ş. 1321/m. 1942'de Seripul iline bağlı Beluçhane nahiyesinde dünyaya gelir. Aydın bir aileye mensuptur. İlk ve orta öğrenimi Kadı Münhacü's-Sirac Lisesinde alır. Yüksek öğrenim için ise Kabil'deki Askeri Üniversitesine girer. Ancak hastalık dolayısıyla eğitimini yarıda bırakır. 1345/1966 yılında öğretmenlik görevine başlar., Cevizcan ilinin kültür müdürlüğü görevinde bulunan Üstat Hafizî, Ali Şîr Nevâî Edebî Derneği ile başka yerlerde de çeşitli görevler yapar (Häfiziy, 1390/2011: arka kapak).

Hafiz-i Cevizcanî, 1345/1966'dan beri şiirlerini Özbek-Türk ve Derî dillerinde yazmaktadır. Şiirlerinde lirik konuların yanında tarih, dil sevgisi, vatan sevgisi, doğa güzelliği toplumun sorunları ve eğitimin önemi gibi konuları da işler.

Hafizî'nin şiirleri başta *Ezgu Tuysu* gazetesi olmak üzere değişik gazetelerde yayımlanmıştır. Şairin 1390/2011 yılında *Muhäbbät-Nâmä Devâni* (محبت نامه ديوانی) adlı şiir kitabı yayımlanır. Seyyad boyundan olan Hafizî, 22. 03. 1347/12. 06. 1968'de Gulam Haydar'ın kızı ile evlenir. Şairin Humayun, Bahir, Davut, Necib ve Huşang adlarında beş oğlu ve dört kızı vardır. Şairin beyitlerinin toplamı 20000 fazladır.

Eserleri:

1. *Devân-i Älhâc Qâri Muhämmäd 'Äzim 'Äzimiy* (ديوان الحاج قارى محمد عظيم عظيمى) 1372/1993.
2. *Ädäbiy Fänlär* (ادبى فنلر) 1387/2008.
3. *Muhäbbät-Nâmä Devâni* (محبت نامه ديوانى) şiir, Özbek Türkçesi 1390/2011.
4. *Sädâqät-Nâmä Devâni* (صداقت نامه ديوانى) şiir, Özbek Türkçesi. (yayıma hazır).

(Şairin kendisiyle Cevizcan'dayken, telefonla yapılan görüşme, 15. 07. 1393/07. 10. 2014).

ÄYYÂM-I BÂHÂR

Fâ‘ilâtün / Fâ‘ilâtün / Fâ‘ilâtün / Fâ‘ilün

Keldi äyyâm-i bâhâr hâr yân şugufân boldi gül

Mâvc urib hâr sâri tufân özrâ tufân boldi gül

Ey bâhâr-i ruh-pârvâr ey nesim-i cân-fâzâ

Mâqdâmingdin uşbu dâm bâ-sâz u sâmân boldi gül

Bir çämân sahn-i emäs çäqnâb açılğan bolsâ gül

Tâğ u tâşlâr birlâ hâm dâşt u biyâbân boldi gül

‘Ârizing körgân dâmiy sâhn-i çämändâ ey gözâl

İkki ruxsâringgâ cânâ mâhv u häyrân boldi gül

Kel ki qol uşlâb yüräylik ikkimiz gülşân ârâ

Çünki sâhn-i bâğ ilâ târf-i xiyâbân boldi gül

Körgâli bustân ârâ yolıngdâdur mân muntâzir

Kel ki ârâm-i dil u hâm râhât-i cân boldi gül

Sorgâli hâlimni cânâ kelmäsäng be-hâd xârâb

Kel ki be-sen mengâ bustân sâhn-i zindân boldi gül

Şibirğân 1383/2004

(Häfiziy, 1390/2011: 158).

EY VÄTÄN

Fâ‘ilâtün / Fâ‘ilâtün / Fâ‘ilün

Ey vätän sen birlä men dilşâdmän
Be-vucuding xästä vu nâşâdmän

Sen ägär âbâd bolsäng ey vätän
Bil ki män häm el bilän dilşâdmän

Sen ägär väyränä vu äbtär bo[l]säng
Qäyğu vu ğäm birlä bil nâşâdmän

Tâ tirikmän sengä men xıdmät-güzâr
Çünkü sengä ey ânäm ävlâdmän

Dost-dâr-i sulh u tinçlikmän mudâm
Bär-‘älâyh-i zulm u istibdâdmän

Ey *Häfiziy* uşbu ni‘ mät bäs mängä
Qäyd u bänddin erkin u âzâdmän

Şibirġân 1380/2001

(Häfiziy, 1390/2011: 158).

2.20. HAMİD / HÂMİD (حامد)

Mirza Gulam Dastgir (halk arasındaki adıyla Mirza Malla) oğlu Abdülmümin Hamid Fâryâbî h. ş. 1312/m. 1933'te Fâryâb'a bağlı, Meymene şehrinin Tökeli hane mahallesinde (kimi kaynaklarda Türkeli) doğar (Äminiy, 1385/2006: 81).

Hamid 7-8 yaşlarında annesini kaybeden Hamid'in babası ise 1339/1960'da vefat eder. Şair, İlk öğrenimine evlerde ve medreselerde verilen dini eğitimlerle başlar. Ortaokulu ise yaşadığı mahallede okur. Hamid 1328-1330/1949-1951 yılları arasında Kabil'deki Ziraat Mesleki Lisesi'ne devam ederek liseyi bitirir.

Hamid Fâryâbî ömrünün sonuna kadar Ziraat Bakanlığına bağlı Kabil, Herat, Celalabad, Nengerhar, Bedeşan ve Fâryâb illerinde resmî görevlerde bulunur. Farsça şiirlerinde Sebk-i Hindi takipçisi olarak yazar; ancak kendisine ait başkalarından farklı dil ve ifade üslubu vardır. Hamid Fâryâbî, zaman zaman dönemin hükümetini eleştirdiği için bir kaç defa cezalandırılır. (Hâmid, 1380/2001:1-10)

Hamid, şiir yazmaya 1325/1946'da başlar. Şiirlerini Özbek-Türk ve Derî dillerinde yazar. Şiirlerinde, dil sevgisi, vatan sevgisi, doğa güzelliği toplumun sorunları ve eğitimin önemi gibi konuları da işler. Şairin 20000 beyit civarındaki şiirleri şimdiye kadar toplu halde yayımlanmamıştır (Hâmid Fâryâbî, 1387/2008: D). Şairin 1325-1330/1946-1951 yılları arasında yazdığı şiirleri Bağlan şehrinde kaybolan şairin bunların dışında kalan şiirlerinin bir kısmı da Herat'ta kaybolur. Hamid'in birçok şiiri *Fâryâb*, *Suturî* ve *Armağan* gazetelerinde yayımlanır. Şairin, Özbek Türkçesi ve Derîce şiirlerinin bulunduğu *Sur-i Qälâm* (صُورِقَلَم) adlı şiir kitabı 2011'de yayımlanır. Bu kitaptaki Özbek Türkçesindeki şiirler, *Aşâr-i Türkiy Özbekiy* bölümünde toplanmıştır (Hâmid, 1380/2001: 10-11).

Aşireti Tökeli olan Hamid Fâryâbî, Hut 1337/ Mart 1959'da halasının kızıyla evlenir. Şairin Muhammed Eslem Hamidzade adında bir oğlu ve dört kızı vardır. Hamid Fâryâbî 13 Saratan 1373/ 4 Temmuz 1994'te vefat eder.

Eserleri:

1. *Rängin Kämân-i Şe‘r I* (رنگین کمان شعر 1) Şairler Tezkiresi 1369/1990.
2. *Nur-i Şinâvâr* (نورشناور) Şiir 1374/1995.
3. *Sur-i Qälâm* (صُور قلم) Şiir, 1380/2001.
4. *Zähâr Şinâsiy* (زهر شناسی) nesir, Farsça 1356/1977.
5. *Ränghâyi Âdâbiy* (رنگهای ادبی) Şiir 1387/2008.

(Şairin oğlu Muhammet Eslem Hazmidzade ile Fâryâb’dayken, telefonla yapılan görüşme, 26. 05. 1393/17. 08. 2014).

ÖTGÂN KÜNLÄR

Fâ‘ilâtün / Fâ‘ilâtün / Fâ‘ilâtün / Fâ‘ilün

Ey bälâm yâzdi yâzim dâvrânini sürgän âtäng
Neçä yillär gäm çekib särsân olub yürgän âtäng

U mäyin (?) ölkä käbi sändin uzâq turgän âtäng
Men başıngdin örgilâyın köp körim körgän âtäng

“Cân qâni cânân qâni qäyğu bilän cân bermişim”
Keçälärdä ây u yulduzdin bu söz sorgän âtäng

Kün-çıqârdin baş-çıqârdi yol-tosârgä yälbârib
Bil temurqâziq sâriğä işni tindurgän âtäng

Zâd yoqtur tâ ki bersä zâd-xârlärgä bu kün
Bul quruq qoldin quruq qâldı quruq qâlgän âtäng

Bärçädän ilgâri erdim ‘ilm yolidä sän çıqıb
İzdä qâldi köplärdin äñçä yügürgän âtäng

Emdi qärridim bäläm ötdi yigitlik dävrası
Sâç u säqqâli âqärmäy âq-sâqâl turgän âtäng

Elni tindirdim ägärçi iş yolidän qäytä qäyt
Tinmäyin özidür häyrân elni tindirgän âtäng

Nänni qäyğusidä cân qâldi bälâğä ey bäläm
Özi be-köyläk körinur köpni keydirgän âtäng

Öz biridek xâr boldi yârlär sevgilisi
Köhnä kündâşlär kâbi nâfsini yândirgän âtäng

Tâ ki Tengri sevmäsä bizlärdä sän yoqtur bäläm
Gärçi bu sözni qârindâşlârgä bildirgän âtäng

Emdi nâçâr oltribdur bir quduqning âldığä
Bir sorändä tâ yıqılsä siyğänib turgän âtäng

Heç ärmân qâlmädi tâ ungä yetkürsäm köngil
Çünkü bir râhätni körmäy mehnät ötkirgän âtäng

Cân qolidä qoydım ämmâ tâpmädim könglidä cân
Bir dämiy tâpmäs bälüy mundän bälâ turgän âtäng

Su ketursä gærçi häm begänälär kâzäsığä
Xâr u zâr oldı misâl-i kuza sindurgän âtäng

Ey bäläm “Äsläm” bilursän kättä bolsäng äz äz
Ne günâhi bâr ikän yâ kimni öldürgän âtang

Ötdi mendin bu cähân u sengä qoydım nävbätin
Tengri yoldâşing tiläydi sengä cân urgän âtang

Belginäng häq bağläsun himmätning belbâğı bilän
Köp bäläm tâpgil kökârgil der duâ bergän âtang

Âğzımâ sût keyin sâldı ânâm Türkiy tili
Tâ cânı çıqmây unutmäs söz bilâdurgän âtang

Tildin özgä ânâdin mengä nimärsä qâlmâdi
Sözlâdi ânâ tilidä sözini burgän âtang

Ey çirâğ-i *Hâmid*iy bol bul cähân yâruqlığı
Bitkürur bul yâzivi bul sözni bitkürgän âtang

Cumâ, 04. 04. 1355/25. 06. 1976, Cälâlâbâd-Nängärhâr

(Hâmid, 1380/2001: 129).

EL BİRLÄ

Mefâ'îlün / Mefâ'îlün

Ägär kök köksini sötsäng

Ägär undin uyân ötsäng

Ägär yer âstığä ketsäng

Äğız birlä humâ tutsäng

Ägär hâtâm kâbi tursäng

Hämâ açlärnı toydursäng

Ägär yâv tuprâğın sürsäng

Tuğingni üyigä ursäng

Äsirlärni qoyä bersäng

Hämâ kâzâni sindursäng

Ägär qaçqunçı müdrätsäng

Vâyâ quvgänni sudrätsäng

Ägär tâğ tãmırın tutsäng

Äni câyidân äcrätsäng

Ägär bâylärni qul etsäng

Qul u çörini tindursäng

Äting *Hâmid* hêmâ bir pul

Ägär yâlgız özing bitsäng

12. 05. 1355/03. 08. 1976, Cälâlâbâd-Nängärhâr

(Hâmid, 1380/2001: 130).

2.21. HEMNEVA / HÄMNÄVÄ (همنوا)

Habibullah Çağatay (چغتایی), h. ş. 1311/m. 1932 yılında Özbekistan'ın başkenti Taşkent'ten (Türkistan'dan) Afganistan'a göç eden Muhammet Kasım Taşkendî Çağataî ile Beşaret Hanım'ın oğludur. Kendisi 04. 07. 1316/26. 09. 1937'de Mezar-i Şerif şehrinde doğar. İki yaşında ailesi ile birlikte Kabil'e gelir. Ocak 1946'da Kabil'den Peşaver'e ardından Bombay'a göç eder. 1947 yılında Pakistan Devletinin kurulmasıyla birlikte Karâçi şehrine ailesiyle geçer. İlkokul eğitimini, önce Pakistan'ın Karaçi ardından Peşaver şehirlerinde İngilizce ve Urduca alır.

1951'in şubat ayında ailesi ile tekrar Kabil'e döner. Orta ve lise eğitimini Kabil'de Habibiye Lisesinde tamamlar. Kabil Üniversitesi Hukuk Fakültesinden iyi derecede ile mezun olur. 1979 yılının beş ayını aile, Peşaver'de yaklaşık yedi ayını ise Suudî Arabistan'ın Mekke şehrinde geçiren 19 Aralık 1980'de İstanbul'a gelerek yerleşir. Çağatay ailesi hâlen İstanbul'da Türk vatandası olarak yaşamaktadır. Habibullah Çağatay, şiirlerinde Hemneva mahlasını kullanır.

Şair Hemneva Çağatay Kabil'de henüz öğrenciyken evlenmiştir. Rahmetullah, İsmetullah, Übeydullah ve Nusretullah adında dört oğlu ile Nazife ve Gülenay adında iki kızı vardır. Habibullah Çağatay, geçimini gerek Afganistan'da gerekse Türkiye'de ticaret yaparak sağlamıştır. Hâlihâzırda emekliye ayrılmıştır.

Şair, küçük yaşlardan itibaren edebiyat ve sosyal bilimlere karşı büyük ilgi duyar. Hemneva'nın anadili Özbek Türkçesi olup, Derîce, Urduca, İngilizce ve Türkiye Türkçesine vakıftır. Şair şiirlerini Özbek ve Türkiye Türkçeleri yanında Derîce de yazar. Şiirlerinde lirik konuların yanında, vatan derdi, doğa güzelliği, toplumun sorunları gibi konuları anlatılır (Hämnävâ, 1390/2011: 4-6).

Eserleri:

1. *Ändişähâyi Zindägiy* (اندیشه های زندگی) Derîce nesir, 1960.
2. *Häkikät ve Äzâdiy* - (حقیقت و آزادی) Derîce nesir, 1980.
3. *Güldeste*- (گلدسته) Derîce ve Özbek Türkçesi şiir, (1-9) dokuz cilt 2007-2014.

4. *Bedilistan* (بيدلستان) Derîce ve Özbek Türkçesi şiir, (1-10) cild 2007-2014.
5. *Âvâz ve Sâdâ-i dil* (آواز و صدای دل) (Gönül sesi ve Nevası) Derîce ve Özbek Türkçesi şiir, 2010.

VÄTÄN KÖKSİNDÄ

Mefâ'îlün / Mefâ'îlün / Mefâ'îlün / Mefâ'îlün

Bütün 'ümrimdä yığläbmän bugün äfsänälär boldim
Vätän köksindä yürsäm deb 'acäb devânälär boldim

Ğämim köp fursätindä häm yaşimni pāk yutgänmän
Fırâq u häcr otindä köp küyib väyränälär boldim

Bütün 'älämgä qälbimdin muhäbbätläрни istärdim
Fäläk qälbimni çäk etti vü män begänälär boldim

Vätän ästänäsindä säkin dâyim bolış lâzım
Mäni köring vätän täşläb bugün bexänälär boldim

Unutgän kimsädek şumdä (?) qäyân bariş bilälmäsmän
Kişi izläb tãpãlmãgän 'acäb dürdänälär boldim

Sä' ädätläрни istäb *Hämnävã* färyädlär ettim
Mägär mätläbgä yetmäsdin köring äfsänälär boldim

1980 Pākistān- Pişāvīr

ŞUX-İ BÄD-XUY

Fâ‘ilâtün / Fâ‘ilâtün / Fâ‘ilâtün / Fâ‘ilün

Nä etäy şux bäd-xuyidin be-väfâ yârim ikän
Bir bâqışdâ ‘äqlim âlgän häm cäfâ-kârim ikän

Här zämân körgüm kelür çün xästâ boldim dästidän
Qärrilik çâğımdâ bilsäm yâr bemârim ikän

Yillär ötti körmädım şähr u diyârim bir ‘ümr
Qäytâ häm şukr-i xudâ kim *Hämnävâ* bârim ikän

(Hämnävâ, 1390/2011: 190-191).

2.22. HAYRÎ / XÄYRÎY (خیری)

Mir Ahmedkulihan Raci'nin oğlu, Meymene bölgesinin son Özbek Türkü beyi olan Mir Dilaverhan'ın torunu olan Ebul Hayr Hayrî, 12 Hayvanlı Türk takvimine göre koyun yılının sonunda h. ş. 1286/m. 1908'de ailesinin Kabil'de sürgün hayatı yaşadığı sırada dünyaya gelir.

Hayrî ilköğrenimini babasının yanında görür. Ortaokulu ise Deh Afganana, Tenevvür Sazi, Habibiye ve Siraciye gibi farklı okullarda devam ederek bitirir. Dönemin baskıcı ve faşist Afgan hükümeti tarafından sürgün edilen aileler, iktidar değişikliğinden dolayı serbest bırakılınca Hayri'nin ailesi de bu fırsattan yararlanarak 1920'lerde ana yurtları Fâryâb'a dönerler. Hayri düzensiz bir orta eğitim almasından dolayı sarf, nahiv, mantık gibi derslerdeki eksikliklerini Fâryâb'da tamamlar.

Şairin babası 1921'de Himmet adlı bir ilkokul kurar. 1924'te şair de bu okula öğretmen olarak atanır ve ileriki yıllarda başöğretmen olur.

1929'da öğretmenliği bırakıp eğittiği gençlerle birlikte zulümlere, baskılara, sürgünlere ve soykırımlara uğrayan bölgesini ve başta Özbek ve Türkmenler olmak üzere bütün Afganistan Türklerinin kendilerinden esirgenen insan haklarına sahip olmaları için mücadeleye girişir. O dönemde ülkede gaddar, baskıcı ve faşist Peştun hanedanlar hâkimdir. Şair emperyalizme karşı çıkmak, halkını bu baskılardan kurtarmak için siyasete atılır. 1930'da Fâryâb milletvekili olarak seçilir. Bir süre farklı görevlerde de bulunur. 1947'de çok sevdiği öğretmenlik mesleğine geri döner ve son görev yeri olan İdare-i Âmme Lisesinden 1950'de emekliye ayrılır.

Ebul Hayr Hayri öğretmenlik yıllarından itibaren şiir yazmaya başlar. Şairin anadili Özbek Türkçesidir. Özbek-Türk ve Derî dillerindeki şiirleri ilk kez Fâryâb'daki *Suturî* dergisinde yayımlanır. Şiirlerinde lirik konuların yanında yergi, tarih, dil sevgisi, vatan sevgisi, doğa güzelliği toplumun sorunları ve eğitimin önemi gibi konuları da işler.

Şair iki kez evlenir. Birincisi 1954'te Ata Murat Bey'in kızı Bibi Matleb Şah Hanım'la yapmış ve bu evlilik sonucunda Muhammed Tuğrul, Muhammed Hümayun

ve Uluğbek adlarında üç oğlu, Yulduz, Aydın, Aysultan ve Zebünnisa adlarında dört kızı vardır. İkinci evliliğini ise Seyyid Mevlud Bey'in kızı Bibi Halime Hanım'la yapar. Bu eşinden Oğuzbek ve Kenişkâ adlarında iki oğlu ve Kamer-i Benât isminde bir kız çocuğu olmuştur. Şairin millî duygularının ne denli güçlü olduğu çocuklarını isimlerinden de anlaşılmaktadır.

Ebul Hayr Hayri, h. ş. 02. 01. 1357/22. 03. 1978 yılında vefat eder ve 23. 03. 1978'de, Kabil'deki Aşikan u Arifân Mezarlığı'nda toprağa verilir (Dashti, 2013: 4 - 17).

Şair aşağıda isimleri verilen kitapları yazmış, ancak maddî imkânsızlıklardan ötürü bunlar yayımlanamamıştır:

1. *Qurân-i Kârimning Özbekçä Täfsiri* (قرآن کریم نینگ اوزبیکچه تفسیری).
2. *Özbek Tilining Girâmäri* (اوزبیک تیلی نینگ گرامری).
3. *Sävânih-i Vâlid-i Märhumäm* (سوانح والد مرحوم).
4. *On İkki Ming Bâytini Öz İçigä Älgän Özbek vü Däri Tilidägi Şe'rlär Devâni* (اون ایکی مینگ بیتنی اوز ایچیگه آلگن اوزبیک و دری تیلیده گی شعرلر دیوانی).

EZGÜ-NİYƏT

Fâ'ilâtün / Fâ'ilâtün / Fâ'ilâtün / Fâ'ilün

Beglərim, əcdədingizgə yaxşı əvləd olsəngiz
Zulm tığm birləşib qəzməkdə Fərhəd olsəngiz
Belni bağlāb, qol berib bir birgə imdād olsəngiz
Vər mu bir kün dostlərim kim siz həm irşād olsəngiz
Xəlq ərā hür tənilib, bir millət icād olsəngiz

Ezgü-niyət birlə siz həm dəvr u dəvrənlər sürüb
Xân u xaqənlər kəbi erkin yaşəb, düzgün qorub
Baş kötərib 'əlām əhli içrə, tinçlikdə yürüb
Cənlərim kelgəy mu şundəg kün ki uyqudān turub
Çorilikdən ayrılib, qullikdən əzād olsəngiz

Səqləsin sizni Egə'm yoldə həlākət çəhidən
Başgə bərməy yol ədəştirgən yəmən həmrəhidən
Toğri toxtəb, egri yolni başlāgən həmrəhidən
Sizni Tingrimdən muvəffəq istəyub Dərgəhidən
İltiməsimumdur ki ming minglərgə üstād olsəngiz

Yəvni körgəndə yügürsəngiz yürəkini yarıb
Belni bağlāb, ton kiyib, atgə minib, hər yən bərib
Mərhəbə sizgə bu yoldə toxtəməng, bir-dəm hərəb
İrqingiz birlə tilingizni ölümdən qutqərib
İrqlər yəniddə fəxr əyləb köngil şād olsəngiz

At minib məydən ərā qəmçi uring çu çuləşing
Təniti özni cəhən əhli ərā məngüləşing

Änä tildä sözläşing, yaxşı tiläk ärzuläşing
Gär bu til, til bolmäsä täşläng muni, Päştuläşing
Bolmäsä şäk yoq ki nädänliqlä bərbäd olsängiz

Häq älärgä intiling qorqmäy turib curät bilän
Baş kötärib tebräning tärixdä, fürsät bilän
Til üçün, nâmus üçün, tupraq üçün, sur'ät bilän
Oqumäq, yazmäq ilä här til qälur 'izzät bilän
Sä' y eting 'izzät bilän siz häm qäläm-däd olsängiz

Här sitämgär yävdän öç älmäk rävädur, intiqâm
Uşbu yoldä birläşib köngüldän äyläng ihtimâm
Qäytä täping 'äläm ähli içrä eski ihtişâm
Öz tilingiz birlä yäzing *Xäyriy*'ä oxşäb mudâm
Bir birävğä nâmälär, tä Türkdän yäd olsängiz

(Äminiy, 1385/2006: 99-100).

GAZEL

Mef'ûlü / Mefâ'ilü / Mefâ'ilü / Fe'ülün

Äl-hämd ki baxt etti mädäd yârimi kördim

Ul yâr-i cäfâkâr-i dil-âzârimi kördim

Kördim dil-i zâringä küyübdür dil-i tâşi

Bâşımğä turân qâtil-i xunxârimi kördim

Ey 'ışq, ne äfsungär imişsin ki bu türlük

Rähmätli olân duşmân-i ğäddârimi kördim

Ul ây, kim ermişdi hălâkim ungä mätlub

İ'câzing ile turfâ xäridârimi kördim

Äl-hämd ki *Xäyriy'*ğä mädäd äylädi baxti

'İşqum sâməri, mähräm-i äsrârimi kördim

(Dashti, 2013: 148-149).

2.23. İNTİZÂR / İNTİZÂR (انتظار)

Hacı Abdurrahim oğlu Sadriddin İntizar-i Cevizcanî 1322/1943'te Seripul iline bağlı Arabhane nahiyesinde doğar. İlkokulu Seripul'da bitirdikten sonra Mezar-i Şerif'teki Eesediye Dâru'l-Ulûm'unu 1344/1965'te bitirir. Şair, Mevlevî Muhammet Hanif Hanif, Kadı Ziyauddin Ziya, Elhâc Muhammet Azim Azimi- Serpuli ve Üstat Gulam Muhammet Hadim'in öğrencisi olmuştur (İntizâr, 1386/2007: 134). İntizâr, aynı zamanda musikişinas olarak da tanınır. Şair 1338/1959'da şiir yazmaya başlar.

Özbeklerin Surhabî boyundan olan İntizar'ın anadili Özbek Türkçesi olup iki dilde şiir yazar. Şair, Özbek-Türk ve Derî dillerinde kaleme aldığı şiirlerini 1386/2007'de *Gülşân İçrâ* (گلشن ایچره) adlı kitabında bir araya toplar. Şiirlerinde lirik konuların yanında dil sevgisi, vatan sevgisi, doğa güzelliği, toplumun sorunları gibi konuları yer alır.

İntizar, Seripullu Hacı Zikirbay Saraydar'ın kızı ile evlenir. Şairin, Ali Şîr, Cavid, Zafar, Sultan Aziz ve Ebu-Reyhan adlarında beş oğlu ve bir kızı bulunmaktadır.

(Şairin kendisiyle Cevizcan'dayken, telefonla yapılan görüşme, 21. 05. 1393/12. 08. 2014).

VÄTÄN TÄRÄNÄSİ

Fâ'ilâtün / Fâ'ilâtün / Fâ'ilâtün / Fâ'ilün

Ey mäni qälbimdä mehring 'işq u imânim vätän
Räg-rägimdä yüz sänä äytär säni qânim vätän

Mäskän-i bâbâ vu äcdâdim, säni hürmät qıläy
Äsiyâ içrä ğurur u 'äzmät u şânim vätän

Kimyâdur tuprâġing här zärräsi közlärimä
Tâġdän âqqän suvläringdur âb-i häyvânim vätän

Åsmâningdä gezär pärvâz etib kök turnälär
Bâġläringdä säyrâyur bülbül ġäzälxânim vätän

Sen erürsän sâdıq u mehnâtkâş insânlär üyi
Bäxtyârlık kördi sendin işçi dehqânim vätän

Şâd etärmän xâtırımni vâsfi birlän *İntizâr*
Sevgilimsän sävlätimsän riştâ-i cânım vätän

05. 09. 1346/ 26. 09. 1967

(*İntizâr*, 1386/2007: 1).

BÄHÄRİYÄ

Mefâ'îlün / Mefâ'îlün / Feûlün

Tutâştı cân ki hicrân vâqti boldi
Yüräkgä söz ü hirmân vâqti boldi

Küyib nälä qılây bülbül käbi men
Âçildi gül gülistân vâqti boldi

Täbi' ätning qoli yäšnätti sährâ
Ötib qıslâr bähârân vâqti boldi

‘ Äcâyib zeb tâptı säbzâdin bağ
Ki sâz u râqs-i cânân vâqti boldi

Dimâğ u dil musäffâ qılğıl emdi
Gül-i lälâ vu râyhân vâqti boldi

Quyâş nurini sâçti säbzä üzrâ
Näsım-i xoş-guvârân vâqti boldi

Bähâr äyyâmi keldi, cân keltür
Nişât u ‘ äyş-i yârân vâqti boldi

Sukut u *İntizâr* âxırgä yetdi
Çıqâr sesing ki äfgân vâqti boldi

(*İntizâr*, 1386/2007: 18).

2.24. İSAR / İSÂR (ایشار)

Seyyid Azam kızı Cemile İsar, 1356/1977'de Seripul'un Şahan mahallesinde doğar. Cemile, 1362/1983'te okula başlar. 1372/1993'te Şibirgan'daki Hadice-yi Cevizcanî Lisesini bitirip, 1376/1997'de Cevizcan'daki Mir Ali Şîr Nevâî adlı Yüksek Eğitim Enstitüsünden yüksek derece ile mezun olur. Cemile İsar, Cevizcan Üniversitesi'ne öğretim üyesi olarak girer ve halen Özbek Dili ve Edebiyatı Bölümü'nde görev yapmaktadır.

İsar'ın, anadili Özbek Türkçesi olup, şiirlerini Özbek-Türk ve Derî dillerinde yazar. Şairin şiirleri 1373/1994 yılından beri gazetelerde ve bazı kitaplarda yer alır. Cemile İsar'ın 1388/2009 yılında *Bâhâr Ârzusidâ* (بهار آرزوسیده) adlı şiir kitabı yayımlanır. Şiirlerinde lirik konuların yanında dil sevgisi, anne sevgisi, vatan sevgisi, doğa güzelliği toplumun sorunları ve eğitimin önemi gibi konuları da işler.

Özbeklerin Sâdât boyundan olan Cemile İsar, 15. 09. 1378/06. 12. 1999 yılında evlenir. Şairin, Seyyid Ferruh adında bir oğlu ve dört kızı vardır.

(Şairin kendisiyle Cevizcan'da yapılan yüzyüze görüşme, 21. 05. 1393/12 Ağustos 2014).

MU‘ÄLLİM

Fâ‘ilâtün / Fâ‘ilâtün / Fâ‘ilâtün / Fâ‘ilün

Ey mu‘ällib, sengä ‘izz u şävkät u şân ärzigäy
Hürmätिंगgä könglimiz qozğälsä här ân ärzigäy

Ey cähân yollävçisi baxt u sä‘ädät yulduzi
Äyläsä tä‘zim sengä gâr yer u äsmân ärzigäy

Bärçägä berding säbäq insâniyät mäzmunini
Bâşini qoysä äyâğinggä här insân ärzigäy

Mir Ali Şer-i Nävâiy âldı sendän bährälär
Bu säbâb bolsä ädâb yurtidä sultân ärzigäy

Äyläding Mirzâ Uluğbeklärgä sen yollävçilik
Şu üçün kök sırläri fâş olsä âsân ärzigäy

Kim ki qoybermäy etäging sendän örgänsä mudâm
Bolsä Bâbur singäri mäşhur-i dävran ärzigäy

Sen qurâlsız qolgä keltirding bütün yer yüzini
‘Äläm ähli bolsä i‘câzinggä häyrân ärzigäy

Sen quyâş-sân ol kişi kim dävringä äylänmäsä
Bolsä här dâyim qärângulikdä särsân ärzigäy

03. 03. 1380/24. 08. 2001, Şibirğân

(İsâr, 1388/2009: 1).

ÂNÄLÄR FÄRYÄDİ

Mefâ'îlün / Mefâ'îlün / Mefâ'îlün / Mefâ'îlün

Mening hâlimgä ortâqlär bu kün siz zâr zâr yıǵläng

Körib ähvâl-i zârimni çü äbr-i nâv-bâhâr yıǵläng

Mening dârdim fuzun, bir yıǵlämâqqä çıqmägäy dildän

Mening baxtsizligimgä qäytä qäytä, bâr bâr yıǵläng

Zämân sâldi äyâǵımgä kişän, bu şor-i baxtingä

Tinimsiz keçä tâng âtgunçä hâm çü âbşâr yıǵläng

Günâhim şul mi? Keltirdim cähângä sâvǵä insânni

Bu kün insân tüfâylidir yürâgim dâǵdâr, yıǵläng

‘Äyâldir ânä, şul mi ânälärning âq süti häqqı

Ki oǵlân qolidän yänçilsä hârdäm, sugvâr yıǵläng

11. 07. 1377/03. 10. 1998, Şibirǵân

(İsâr, 1388/2009: 2).

2.25. KADİRÎ / QADİRİY (قادری)

Gulam Kadir (Mällä Kâri) oğlu Muhammed Refik Kadirî, h. ş. 1357/m. 1978 yılında Andhoy'un Kurgan İlçesinin Sivergâl mahallesinde dünyaya gelir. Tanınmış bir aileye mensuptur. Kadirî ilk okulu İğembirdi Şehit'te, orta ve lise eğitimini Ebu Müslim Lise'sinde görür. Andhoy Öğretmen Eğitimi Enstitüsü'nde Derî Dili ve Edebiyatı Bölümünü başarıyla bitirir. Kadirî 1381/2008'den beri Kurgan İlçesine bağlı Mir Abad Ortaokulunda öğretmen olarak görev yapmaktadır.

Özbeklerin Aymak boyundan olan Kadirî, 1371/1992 yılında şiir yazmaya başlar. Şiirlerinde lirik konuların yanında tarih, dil sevgisi, öğretmenlik, vatan sevgisi, doğa güzelliği toplumun sorunları ve eğitimin önemi gibi konuları da yazar. Şairin anadili Özbek Türkçesidir. Özbek-Türk ve Derî dillerinde kaleme aldığı şiirleri kitap halinde yayımlanmıştır. Bu kitaplarda, Özbek Türkçesiyle kaleme aldığı şiirlerine, *Özbekiy Bölümi* başlığı altında yer verilmiştir.

Şair Kadirî, 22. 02. 1388/12. 05. 2009 yılında Hacı Hamidullah'ın kızı ile evlenir. Hayr Muhammed adında bir oğlu ve Ay Gül adında bir kızı vardır.

(Şairin kendisiyle Andhoy'da yapılan yüz yüze görüşme, 16/08/2014).

Eserleri:

1. *Şer u Şäkär*, (شیر و شکر) şiir kitabı, Ced 1385/ Ocak 2007.
2. *Täxt u Bäxt*, (تخت و بخت) şiir kitabı, 1388/2010.
3. *Ränc u Gänc*, (رنج و گنج) şiir kitabı, 1393/2014.

ULUĞ ŞAİR

Mefâ'îlün / Mefâ'îlün / Mefâ'îlün / Mefâ'îlün

Nävâiy ey uluğ şair büyük nâminggä sällämnâ

Bu âş'âringgä tähsin u bu in'âminggä sällämnâ

Yâzib beş gâncni sen ikki yildä sârfirâz olding

Nizâmiy xâmsâsidän âlgän ilhâminggä sällämnâ

Tüzib Türkiy tilidä tört devâningni şân tâpding

Qäsida mäsnâvidek yâzgän ârqâminggä sällämnâ

Mädâdingdän tâmibdur säfhälär üzrâ zâr u gâvhâr

Hâqiqâtdän gâpurgän türli pâyğâminggä sällämnâ

Berür ilhâm şe'ring *Qâdiriygä* ey uluğ üstâd

Ol ezgü ruh-bâxş ilhâm u ifhâminggä sällämnâ

(Qâdiriy, 1385/2007: 143).

‘İLM YÂĞDUSİ

Fâ‘ilâtün / Fâ‘ilâtün / Fâ‘ilâtün / Fâ‘ilün

Mä‘rifät bağığä durlär bağbân üstädlär
Fäzl u dâniş sâhibidur nuktädân üstädlär

Täcvär sultân erürlär ‘ilm u ‘irfân mülkidä
Açun içrä dâyimâ bolsın ämân üstädlär

Câhl u zulmätni yoqâtişlik ulärning burçidur
Qârä tunni yârutär pärtäv-fişân üstädlär

‘İlm u hikmät mäş‘äli yârqın ulärning fäyzidän
‘İlm yäğdusin sâçär çün kâhkâşân üstädlär

Yollägäylär âb-i häyvân sâri elni Xizrdek
Kim bağışläydur häyât-i cävidân üstädlär

Qâdiriy üstädlärning qâdrini bil dâyimâ
Gävhör-i qımmät-bähâdur här zämân üstädlär

(Qâdiriy, 1393/2014: 91).

2.26. KANİ / QĀNĪ' (قانع)

Seyyid Şerifhan oğlu Seyyid Siraceddin h. ş. 1342/m. 1963'te Andhoy'a bağlı Hançaharbağ ilçesinde dünyaya gelir. Babası din âlimidir. İlköğrenimine başladığı Hançaharbağ okulunda, sekizinci sınıfa kadar üstün başarı gösterdiği için Mezar-i Şerif'teki Gaz ve Enerji Teknik Okuluna kabul edilir.

Siraceddin Kani, 1363/1984 yılında bu okuldan mezun olup Şibirgan'daki Afgan Gaz İdaresinde mühendis yardımcısı olarak göreve başlar. Afganistan'ın Sovyet işgaline uğraması üzerine mecburen göçet ettiği Pakistan'da 1377-1381/1998-2002 yıllar arası mülteci olarak yaşamak zorunda kalır. Sovyet işgalinin bitmesi ve ülkenin nispeten normalleşmesi üzerine ve tekrar ülkesine döner. Kani, hâlen Gaz ve Enerji Meslek Lisesi'nde öğretmen olarak görev yapmaktadır. Siraceddin Kani, 1387/2008'de Cevizcan'daki Yüksek Bilimler Enstitüsü Matematik ve Fizik Bölümü'nden lisans olarak diplomasını elde eder.

Siraceddin Kani 1355/1976 yılından itibaren şiir yazmaya başlar. Şairin asıl anadili Özbek Türkçesi olup, Afganistan'da Özbek-Türk ve Derî dillerindeki şiirleri *Fâryâb*, *Cevizcanan*, *Bidar*, *Yulduz* ve *Güreş* gibi gazetelerde yayımlanır. Şiirlerinde lirik konuların yanında tarih, dil sevgisi, anne sevgisi, vatan sevgisi, öğretmenlik, doğa güzelliği toplumun sorunları ve eğitimin önemi gibi konuları da anlatır. Şairin 1388/2009'da, tamamı Özbek Türkçesiyle kaleme aldığı şiirlerden oluşan *Pârlâk Yol* (پارلاق يول) adlı kitabı mevcuttur. Şairin hâlihazırda iki şiir kitabı yayıma hazırdır.

Kani'ye, şiir yazma konusunda ilk kez Doç. Dr. Seyyid Muhammed Âlim Lebib yol gösterir ve şair Muhammed Amin-i Metin'den de etkilenmiştir (bk. s. 111 Lebib). Sâdât boyundan olan şair, 22. 06. 1364/13. 09. 1985'te Seyyid Muhammed Ömerhan'ın kızı ile evlenir. Şairin Seyyid Taciddin, Seyyid Husrev ve Seyyid Efrasiyab adlarında üç oğlu ve iki kızı vardır.

(Şairin kendisiyle Şibirganda yapılan yüzyüze görüşme, 21. 05. 1393/12. 08. 2014).

ÖZBEGİM

Fâ‘ilâtün / Fâ‘ilâtün / Fâ‘ilâtün / Fâ‘ilün

Baş kötärding kök säri çün särv-âzâd özbegim

Eyläding tutqunçilik qäsriini bärbâd özbegim

Ötmişing târixidän âlding säbâq yâd özbegim

Qäytädän erkin tüzüming boldi icâd özbegim

Yâyradı erkinligingning şuhrâti ‘âlâm ärä

Ğämğä çömdi yâvlâr, ähbâb olib şâd özbegim

Tâ tiriklik säfhäsidadän erk xättın tänläding

Uşbu xätğä çekdi üstâd-i zâmân sâd özbegim

Sen fâzâğä be-hâzâr qâqding qânât himmät bilä

Qâvrilib häsrät otidä qâldi säyyâd özbegim

Biz ki târix boyiçä erkin ulus züryâtımız

Köp uyâtdur bizğä bolmâq, yângä munqâd özbegim

Âlgä âdım täşlä erkinlik yolini keng etib

Mustäqıllık yolın açmâqqä sen üstâd özbegim

Hürriyät câmini sipqârding İrânlâr bâzmidä

Şul säbâb boldi sıfâting bizğä ävrâd özbegim

Çärx dâvrâni burilsin istäging birlä mudâm

Târh qılding, vâh ni xoş şâvkätli bunyâd özbegim

25 Hut 1370/ 15. 03. 1992, Şibirğân Şähri

(Kâni‘, 1388/2009: 9-10).

MEHRLİ İNSAN

Fâ'ilâtün / Fâ'ilâtün / Fâ'ilün

Mehrli, şäfqätli insân ânâdir
İçküyâr u bāğrı biryân, ânâdir

Keçä kündüz işläbân ävlâd üçün
Qänçälär mehnätüni körgân, ânâdir

Râhät âlsın bälâ cânım deb mudâm
Uyquni közdän uçurgân ânâdir

Hâq yolini körsätuvçi bälägä
Häm büyük dâna bilimdân ânâdir

Bildirib bizgä tiriklik rämzini
Qılguçi dâna-yi dävran ânâdir

Yetkâzib fârzândlârni vâygä
Äylägüçi xân u xâqân ânâdir

Çin yüräkdän äylälük vâsfin ädâ
Bâğrı keng u köksi qälqân ânâdir

1382/2003, Cävzâ ây1 Şibirgân

(Kâni^c, 1388/2009: 64).

2.27. KATİ / QĀTĪ‘ (قاطر)

Cemaliddin oğlu Kiyamiddin Kati Andhoyî, h. ş. 1357/m. 1979’da Fâryâb’a bağlı Andhoy’un Bakkalhane mahallesinde dünyaya gelir. Eğitimli bir aileye mensuptur. Kati, ilk dini eğitimini okula başlamadan önce annesi ve ablasının yanında alır. Sekiz yaşıdayken ilköğrenimine İğemberdi Şehit Okulunda başlar. Yedinci sınıfa Ebu Müslim Lisesinde geçer. Dokuzuncu sınıfa geldiğinde, dönemin karışıklıklarından dolayı Şibirgan’daki İbn-i Yemîn Lisesine geçer ve buradan mezun olur. Hâlen, Mezar-i Şerif’te halı ticareti yapmaktadır.

Kiyamiddin Kati, 1379/2000 yılından itibaren şiir yazmaya başlar. Şairin asıl anadili Özbek Türkçesi olup, Afganistan’da Özbek-Türk ve Derî dillerindeki şiirleri *Aydın-i Andhoy*, *Fasılname-i Andhoy*, *Türkistan*, *İzgu Tuygu* ve *Bilgi Haftaligi* gazetelerinde yayımlanır. Kati’nin, 1390/2011 yılında, Özbek Türkçesiyle *Til Hâqqı* (تیل حقی) adında bir şiir kitabı yayımlanır. Şairin bir şiir kitabı daha yayıma hazırdır. Ayrıca Farsça kaleme aldığı *Şähriyâr-i Särzâmin-i Dil* (شهریار سرزمین دل) adlı şiir kitabı yayımlanmıştır. Şiirlerinde lirik konuların yanında dil sevgisi, vatan sevgisi, doğa güzelliği toplumun sorunları gibi konuları da yer alır.

Kiyamiddin Kati, 12. 06. 1385/03. 09. 2006’da Muhammed Nabi’nin kızı ile evlenir. Şairin İkbâliddin adında bir oğlu, ve iki kızı vardır.

(Şairin kendisiyle Mezar-i Şerif’te yapılan yüzyüze görüşme, 23. 05. 1393/14. 08. 2014).

TİL HÄQQI

Mefâ'îlün / Mefâ'îlün / Fe'ûlün

Kel ey köngil sen 'ähdinggä väfâ et,
Häqiqät sözini söyläb nävâ et.

Bi-hämdulläh bugün mäqsädgä yetding,
Tiling häqqını bul yerdä ädâ et.

Mä'âni bähridän dürdänä yıǵnâb,
Söz âltın xıştıdän işläb qälâ et.

Özing Türk u yänä Türkoǵlıdırsän,
Bälâğät bağıdâ qâmät räsâ et.

Yâzıb yäprâğ üzä türli ğâzällär,
Bilik âyinäsini pur-cilâ et.

Ädäbsiz kimsädän begänä bolgil,
Ädâb ählin özinggä âşınâ et.

Gäpur nâslingni şân u şävkätidän,
Bu sözdän yâvläring turxin qärâ et.

Nävâiy şânidä açıb tilingni,
Keyin ävsâf-i Sultân Bâyqärâ et.

Siyäsätdä edi Bâbur tävânâ,
Yänä şâirliğini bärmälâ et.

Bäsär bolsäng qädämni bəsmä be-cä,
Etär här işni gār bolsäng bəcə et.

Qıl härdäm yaxşilik lekin deməsmän,
Yämänlik äyləbän elgä cəfä et.

Kişi devəligä *Qāti'* süyäsä,
Tävəkkul haqqä äyləb muttəkä et.

1389/2010, Dəlu ayı Şibirgän

(*Qāti'*, 1390/2011: 3-4).

BÄHÄRİYÄ

Fâ'ilâtün / Fâ'ilâtün / Fâ'ilâtün / Fâ'ilün

“Kel boyingdän örgiläy yängi bähâr oldı yänä”,
Säyr-i sährägä çıqäylik lälä-zâr oldı yänä.

Bäg u rāglär åldı ziynät çäqnägän güllär bilän,
Şäbnäm här gül bārgidän hām aşikâr oldı yänä.

Bärçä bülbüllär tünäkün xästä u xamuş edi,
Mäst olib säyräb bugün çox be-qārâr oldı yänä.

Qäyğuli dillär quvândi keldi kökläm âni deb,
Xoş yâşâşğä bir ‘âcâb xoş-ruzgâr oldı yänä.

Oltirib ğäflätdä qâlmä nâz ilä ey nâzânin,
Câhd qıl äyyâm-i gâşt u hâm guzâr oldı yänä.

Oynâşârlär bälälär hâr yândä mäst u şâd olib,
Der ‘âyân göyâ hävâ-yi xoş-guvâr oldı yänä.

Mujdâdir sizgä bu söz ey işsevâr dehqân inim,
Tinmäyin işläng zämân-i kişt u kâr oldı yänä.

Be-näsib ermäs edik ni‘ mätläridän gârçi biz,
Şükrdir kim mehribân ol Kirdigâr oldı yänä.

Vâh ni xoş etding râqâm *Qatî* bähâr ävsâfîni,
Uşbu täb‘ ingdän bu täb‘ im şârmsâr oldı yänä.

1385/2006, Hut. Kâbul

(Qâtî‘, 1390/2011: 29)

2.28. KEYVAN / KÄYVÂN(کیوان)

Abdülcelil Kelantar kızı Kübra Keyvan, h. ş. 1339/m. 1960'da Meymene şehrine bağlı Tatarhane mahallesinde doğar. Kübra Keyvan, ilk, orta ve lise eğitimini Meymene'deki Sitâra Lisesinde görür. Keyvan, Carnil-i Gavsiddin okulunda öğretmenlik görevinde bulunur. Öğretmenlik görevinin yanı sıra Fâryâb ilindeki Mesleki Öğretmen Yetiştirme Enstitüsünden mezun olur ve Özbek Türkçesi bölümünde öğretim üyesi olarak görev yapar.

Kübra Keyvan, 1360/1981 yılından itibaren şiir yazmaya başlar. Şiirlerinde lirik konuların yanında dil sevgisi, vatan sevgisi, doğa güzelliği ve toplumun sorunları gibi konuları da işler. Şairin Afganistan'da Özbek-Türk ve Derî dillerindeki şiirleri *Fâryâb ve Yulduz* vd. gazetelerde yayımlanır. Şairin 1387/2008 yılında yayımlanan şiir kitabında, Özbek Türkçesi ile kaleme aldığı şiirleri *Âltın Tâc* (التین تاج) ve Farsça şiirleri *Ârzuâyi Nâ-Tâmâm* (آرزوهای نا تمام) adlarında yayımlanmıştır.

Keyvan, 1362/ 1983'te Mirza Şîr Muhammed oğlu Muhammed Zahir ile evlenir. Şairin; Muhammed Cavid Keyvan Feyzî adında bir oğlu ve bir kızı vardır. Keyvan 22. 09. 1374/13. 12. 1995 yılında vefat eder. Bazı kaynaklara göre Kübra Keyvan bilinmeyen bir kişi tarafından vahşice öldürülerek koyuya atılmıştır (<http://www.turklar.com/turkic/?p=1420>. 14. 01. 2015/saat: 22:17).

(Şairin oğlu Muhammed Cavid Keyvan Feyzî ile Mezar- Şerif'teyken, telefonla yapılan görüşme, 02. 06. 1393/24. 08. 2014).

ÂLTIN TÂC

Fâ‘ilâtün / Fâ‘ilâtün / Fâ‘ilâtün / Fâ‘ilün

Säyrämäs bülbül çämändä gâr bähârân bolmäsä
Ğärq-i häyrät men kâbi dur bağ u bustân bolmäsä

Köz açıb kördim cähânni bilmädim özimni lek
Endi bilsäm nä keräk kim xusräv-i cân bolmäsä

‘İşq-i insân sevgili boldim u âldım sâvğälär
Ne qilây âltın tâcın kim mengä sultân bolmäsä

Häm qärâ tünlârdä qâldım ‘işq nurin istâbân
Bolmägây tuyğu nuri gâr mehr-i tâbân bolmäsä

Mehr bolsä mävc kâbi vu ‘işq bolsä be-kirân
Âxırı qäydä bârâr kim kâm-i tufân bolmäsä

Men şâ‘ir bağığä kirsäm siz üçün tersäm gülün
Qorqâmân bersäm qolizdä uf nâmâyân bolmäsä

Qäsd etib kök üzrâ bâqsäm körinär yulduz ärä
Fâyäsiz yäldâ keçä kim pärtäv-âfşân bolmäsä

(Käyvân, 1387/2008:48)

ŞAHİD BÄHÂRİ

Fâ‘ilâtün / Fâ‘ilâtün / Fâ‘ilâtün / Fâ‘ilün

Yäşnätib ârzusini yängi bähâr etgän şahid
Qätrâ qätrâ qân tökib yer lälâ-zâr etgän şahid

Tinçlik kâmi üçün cändän keçib xälq yolidä
Qân bilä bulğäb kiyim tuz ixtiyâr etgän şahid

Tebrätışdän sözläşär tuğ üzrâ tebrängän ‘älâm
Gül üçün bülbülni bağdä be-qârâr etgän şahid

Yurtimiz bustânidä bergän qızıl güllärdä räng
Qânidän här bir çeçäkkä räng nisâr etgän şahid

‘İşq-i tupraq köksidä tupraqdä yâtgän dâyimâ
‘İşqsiz tupraq üzä yürmäkni ‘âr etgän şahid

Yârqmıb tünlärdä *Käyvân* nâziri bolgäy mudâm
Märqädin nurin sâçışdin tün nâhâr etgän şahid

04. 02. 1364/24. 04. 1985, Färyâb

(*Käyvân*, 1387/2008: 7).

2.29. KÛHKEN / KÖHKÄN (کوھکن)

Abdülnaimbay oğlu Muhammed Âlim Kûhken, h. ş. 1341/m. 1962 Baharda Fâryâb'ın Hâce Sebzipuş (diğer adıyla Cuma-Bazar) ilçesine bağlı Gıdari köyünde doğar. Kûhken ilk ve orta öğrenimini 1356/1977'de Dih-Nev Okulunda görür. 1360/1981'de Ebu Ubayd Cevizcanî Lisesini bitirir. 1362/1983 yılında Fâryâb ilindeki Mesleki Öğretmen Yetiştirme Enstitüsünden mezun olur.

Âlim Kûhken *Fâryâb* gazetesinin sekreteri ve müdürü, Fâryâb'daki Kültür Müdürlüğünün Bölüm Başkanlığı, Ayna televizyonunun Kabil Bölümü Müdürlüğü, Talibanın dehşetli döneminde dört yıl Pakistan'da mülteci olarak gurbette bulunduğu yıllarda Ali Şîr Nevâî Derneğinin gazetesinin yürütücülüğü, Azadlık (Radio Liberty) radyosunda muhabirlik, Ariyana televizyonunun Özbek Türkçesi Bölümünde program yapımcılığı gibi görevlerde bulunmuştur.

Kûhken'in, anadili Özbek Türkçesidir. 1360/1981'den beri şiirlerini Özbek-Türk ve Derî dillerinde yazar. Şiirlerinde lirik konuların yanında tarih, dil sevgisi, vatan sevgisi, doğa güzelliği toplumun sorunları ve eğitimin önemi gibi konuları da işler. Muhammed Âlim Kûhken'in 1390/2011 yılında *Sen Üçün Yäräldim* (سین اوچون یره لایم) adlı şiir kitabı ve Şair Zikrullah İşanç ile birlikte 1374/1995'te *Özbek Ädäbiyâti Färhängi* (اوزبیک ادبیاتی فرهنگى) kitabını Fâryâb'da yayımlar.

Fâryâb Özbeklerinden olan Kûhken, 15.06.1359/06.09.1980'da Gülmuradhan'nın kızı ile evlenir. Şairin, Aşıkıllah, Timur, Köregan, Tuygun ve Baykara adlarında beş oğlu ve üç kızı vardır.

(Şairin kendisiyle Kabil'de yapılan yüzyüze görüşme, 03. 06. 1393/25. 08. 2014).

MU‘ÄLLİM

Mefâ‘ilün / Mefâ‘ilün / Mefâ‘ilün / Mefâ‘ilün

Elim tutding mu‘ällim ävväl örgät ding älifbâni
Söz örgät ding hicâlâb qänçä mäşq etdirding imlâni

Mening bärmâğlârım sendän qälâm tutmâğni örgändi
Sävâdım çıqdı u bildim ‘ibârä birlä mä‘nâni

Tufilingdän bilim mülkidä ilk âdımlâr âtgändä
Köz öngimdä qoyib sen yeç dibân turfä mu‘ämmâni

Âlib tä‘lim âz-âz örgänib ähl-i cähân sendän
‘Acâb kim özgärib qoymâqdälär bu dâhr u dünyâni

Kävâkib râzını bildi Uluğbeg, bâ‘isi sensän
Täbâbät ‘älâmining şâhi qılding İbn-i Siynâni

(Köhkän, 1390/2011: 1-2).

QÄLÄM

Fâ‘ilâtün / Fâ‘ilâtün / Fâ‘ilâtün / Fâ‘ilün

Elgimä tüşsä elimdek lähzädä tinmäs qäläm
Bâr yüräk qâni ädâ bolgäy vâle sinmäs qäläm

Mâ‘rifät ähli qoldä dâyimâ xızmätdädur
Etmägäy sârkâşlik u behudä erkinmäs qäläm

Qäydä körsäng dâftâr u devândin äyrimäs özi
‘Ümridä bir lähzä râhât täxtigä minmäs qäläm

Hârimäs kâtb, qäläm yâzışdän äslâ hârimäs
‘İşvâgâr kelinçälâr mânândi qımtinmäs qäläm

Ne üçün *Köhkän* bu nâzm içrâ qälâmni mäqtâding?
Elgimä tüşsä elimdek lähzädä tinmäs qäläm!

(Köhkän, 1390/2011: 3-4).

2.30. KURBET / QURBĀT (قربت)

Mevlana Muhammed Emin-i Kurbet h. ş. 1288/m. 1909'da Buhara'nın Hâce Zammuça köyünde doğar. Babası Sadrululema Mevlana Gıyaseddin Alam Buhari "Sakıb" mahlası ile tanınan Buhara'nın yüksek âlimlerindedir. Kurbet'in annesi Buhara'nın ünlü âlimi Mir Seyyid Şerifiddin Cürcanî'nin torunudur. Kurbet dört beş yaşındayken babasını kaybeder ve günün meşhur âlimlerinden dini dersler alır. Dokuz yaşında ilk dini kitapları bitirdikten sonra amcası Damulla Abdüşşekür'den Arapça dersi alır. Kurbet 18 yaşına geldiğinde Buhara'daki ünlü Mir Arap Medresesi'nde Damulla Burhaniddin Esved'den nahv dersleri görür.

Türkistan'ın parçalanıp Özbekistan'ın kurulduğu, katliam ve sürgünlerin yaşandığı bir dönemle denk gelen Kurbet, eğitimini bitiremez ve h. ş. 1310/m. 1931'de 22 yaşındayken vatani Buhara'dan ayrılmak zorunda kalarak Afganistan'ın Andhoy ilçesine bağlı Neccarhane mahallesine göç eder. Andhoy'daki Medrese-i Baba Velî'de öğretmenlik yapan büyük âlim Mevlana Nizamulmillet Valideyn (Damulla Nizameddin) yanında üç yıl boyunca farklı bilimlerden ders alır.

Üstat Kurbet, eğitimini bitirmek için Cevizcan'a bağlı Akça ilçesinde öğretmenlik yapan Kari Damulla Habibullah'ın yanına gider. Kari Habibullah'ın Andhoy halkının isteği üzerine 1320/1941'de Andhoy'a gelip Medrese-i Şehbâzhan veya Medrese-i Köhne adıyla bilinen medreseye yerleşmesiyle, Kurbet beş yıl bu hocadan tefsîr, usul-i fikh, akâyıd, kelam, hikmet, tasavvuf, bedi, beyan ve başka alanlardan ders alma imkânına kavuşur. Kurbet, 34 yaşındayken Kari Habibullah'ın yanında mezun olur. Kendisi 29 yıl dönemin ünlü hocalarından eğitim almıştır.

Kurbet, mezun olduktan sonra Andhoy'daki Köhne Medrese'de bir süre öğretmenlik yapar ve 1326/1947'de hastalığından dolayı Kabil'e göç etmek zorunda kalır. Günün meşhur âlimi Mevlevi Gulam Nebi Kamevî'nin yanında *Kitab-ı Şerh-i İşarat*'ı bitirdikten sonra Kabil'deki Medrese-i Özbekân (Âşıkân u Ârifân)'da öğretmenlik görevinde bulunur. 1346/1967'de hac için Arabistan'a gider.

Üstat Kurbet, 1302/1923 yılından itibaren şiir yazmaya başlar. Şiirlerinde sevgi, ışık, konuların yanında genellikle tasavvufî ve dini konuları da yer verir.

Şairin anadili Özbek Türkçesidir. Onun, Özbek-Türk ve Derî dillerinde kaleme aldığı şiirleri ve nesirleri Metin Şair'in hazırladığı 1370/1991'de *Gülşân-i Zebâ-yi Âş'âr yâ Devân-i Üstâd Qurbât* (گلشن زیبای اشعار یا دیوان استاد قربت) adlı şiir kitabı Emir Muhammed Fakirzade ve Muhammed Haşim Harir'in el yazısıyla yayımlanır. Bu kitapta, Özbek Türkçesinde yazılan bölüm, *Üstâd Kurbâtning Özbekiy Şe'rleri* olarak adlandırılmıştır. Mevlana Kurbet, başlangıçta Sahib-i İsfahanî'nin üslubunda yazmıştır. Sonraları ünlü Fars şairi Bîdil'in üslubuna yöneldi. Bîdil'e hayranlığında bu şairin Afganistan'da "Ebulmaani" lakabı olarak kabul edilmesi için yazılar yazdı. Hatta Bîdil'in günümüzde "Ebulmaani" olarak tanınmasını Kurbet'in sağladığı *İrfan* dergisinde yazılan bir makale dile getirilmiştir.

Kurbet, Nevâî, Fuzulî ve Lütflî'den çok etkilenmiştir ve bu şairlerin gazellerini tahmis etmiştir. Ayrıca Bîdil'in birçok gazeline de nazire ve tahmisler yazmıştır. Şairin beş bin beyitten oluşan bir divanı vardır (Râsıx ve Qârâş, 1388/2009: 16-19).

Kurbet, Gani Aksakal'ın kızı ile evlenir. Şairin, Muhammed Rahim ve Muhammed Yahya adlarında iki oğlu ve iki kızı vardır. (Şairin çok yakın olan öğrencisi Muhammed Emin-i Metin Andhoyî ile Andhoy'da yapılan yüzyüze görüşme, 25. 05. 1393/16. 08. 2014).

Kökeni Buharalı olan Üstat Kurbet, şeker hastalığı sebebiyle 27. 07. 1368/19. 10. 1989'da Kabil'de vefat eder ve uçak ile Andhoy'a getirilir. Şair, 29. 07. 1368/21. 10. 1989'da Andhoy'daki Baba Velî Medrsesi'nde medfun Emir Timur'un mürşidinin yanında toprağa verilir. Muhammed Emin-i Metin Andhoyî, şairin ölümüne Özbek Türkçesi ve Farsça/Derîce yazdığı rubailerinde 1368/1989 tarihini düşürmüştür.

“Qurbât” ki bilimdâ şâms-i ânvar erdi

Şe'ridân âdâb bâğı mu'ânbar erdi

Sordım çu vâfât yilin köngildân, âydı

“Söz mülkidâ o büyük suxânvar erdi”

1368/1989, Şâmsi

(Râsıx ve Qârâş, 1388/2009: 19-20)

GAZEL

Mefâ'îlün / Mefâ'îlün / Mefâ'îlün / Mefâ'îlün

Äzäldin cävr etmäqlıq dil-i dildârä yâzmıslär
Köngil ornigä dilbärlärdä säng-i xârä yâzmıslär

Qutulmaq 'ısqdin mumkin emäzdur 'älämä ölmäy
Bu dârd-i cân u dil-sozä ölümdän çârä yâzmıslär

Kişi 'ısyân ägär etsä cähândä rizqı qät' olmäz
Ki xân-i ni' mât-i häq xälq ärä hämvârä yâzmıslär

Häyâting bâr imdâding dâriğ etmä ki bul mäzmun
Köngildän gâr nâzâr etsäng dâr u devârä yâzmıslär

Qolumğä kelmädi sârvät bân-i nuqsânä 'äyb etmäng
Ki här kim täb' i yâruğ oldı baxtin qârä yâzmıslär

Köngil gâr pârä pârä dâhrä olsä fäyzidän sormä
Ki Qurân-i Kârimni dâyimâ sıy-pârä yâzmıslär

Qolımdän kelmäsä gâr kâr u xıdmät etmängiz 'äybim
Bâni *Qurbät* kâbi häm âdäm-i be-kârä yâzmıslär

(Qurbät, 1370/1991: 458-459)

GAZEL

Fâ‘ilâtün / Fâ‘ilâtün / Fâ‘ilâtün / Fâ‘ilün

Yârâb ‘âşıqlâr közi bir lâhzä be-näm olmäsun
Qâşining mehrâbidä tâ ki du‘â kâm olmäsun

Qorqämän zâhid bâni dildârdän äcrâtmäsä
Bäd-sirişt âdäm İlâhiy sâhib-i dâm olmäsun

Här muhârrämdä cähândur tiğ-i gâmdän sinä çâk
Olmäsun yâ xâdq-i ‘âlâm yâ muhârräm olmäsun

Etmä Yârâb ähl-i dâniş ‘âybini el içrâ fâş
Tâ ki câhil âldıdä tâ‘n ilâ mulzâm olmäsun

Bu du‘âni äyläräm tâ etmäsun muhtâc Hâq
Heç kimning âldıdä *Qurbât* başing xâm olmäsun

(Qurbât, 1370/1991: 465).

2.31. LEBİB / LÄBİB (لیب)

Seyyid Turdı oğlu Seyyid Muhammed Âlim Lebib h. ş. 1336/m. 1957’de Andhoy’a bağlı Hançaharbağ ilçesinde dünyaya gelir. Aydın bir aileye mensuptur. İlk öğrenimini doğduğu yerde görür. 1355/1976’da doğduğu şehirdeki Ebu Müslim Lisesini bitirdikten sonra Kabil Üniversitesi Dil ve Edebiyat Fakültesinin Farsi/Derî bölümünde eğitimini devam ettirir. Âlim Lebib daha ilk dönemin sonunda Sovyetler Birliği’nde Rusya’ya burslu olarak gönderilir. Burada lisansını bitirir, ardından 1363/1984 yılında Filoloji Bölümünden yüksek lisans diplomasını alarak Afganistan’a döner.

Lebib, 1363-1371/1984-1992 yıllar arasında Kabil Üniversitesi Dil ve Edebiyat Fakültesinde ve ardından da Belh Üniversitesinde öğretim üyesi olarak Derîce, Özbek Türkçesi, Fars/Derî Edebiyatı konularında ders verir. 1378/1999’da Belh Üniversitesi’ne bağlı Dil ve Edebiyat Fakültesi Dekanlığı, 1380-1381/2001-2002 yıllar arasında Belh Üniversitesi rektörlüğü ve 1385-1387/2006-2008 yıllarda Tahar Üniversitesi rektörlüğü görevlerinde bulunmuştur. Hâlen dahi Kabil Üniversitesinde öğretim üyesi olarak görev yapmaktadır.

Doç. Dr. Âlim Lebib, 1351/1972 yılından itibaren şiir yazmaya başlar. Şairin asıl anadili Özbek Türkçesi olup, Afganistan’da Özbek-Türk ve Derî dillerindeki şiirleri ve düzyazıları *Yulduz* ve *Fâryâb* vd. gazetelerde ve bazı dergilerde de yayımlanmıştır. Şiirlerinde lirik konuların yanında din, tasavvuf, tarih, dil sevgisi, vatan sevgisi, doğa güzelliği toplumun sorunları ve eğitimin önemi gibi konuları da işler.

Şairin 1368/1989’da *Söz İncüləri* (سوز اینجولری) “Söz İncileri” ve 1384/2005’te *Qäyğulärım Tuyğulärım* (قیغولریم تویغولریم) “Kaygılarım, Duygularım” adlı tamamı Özbek Türkçesiyle yazılmış şiirlerden oluşan kitapları yayımlanmıştır. Kendisi, Özbek-Türk ve Derî dillerinde kaleme aldığı son şiirlerini 1388/2009’da *Yäk Täsvis dâr Du Äyinä* (ایکی کوزگوده بیر تصویر) / *İki Közgüdü Bir Täsvis* (یک تصویر در دو آینه) “İki aynada aynı görüntü” adlı şiir kitabında yayımlar. Bu kitapta, Özbek Türkçesi, *Özbekçä Şe’rlär* diye adlandırılan bölümde toplanmıştır (Läbib, 1388/2009: Y-K).

Sâdât boyundan olan Lebib, 1358/1979 yılında Abdülaziz Şerefi'nin kızı ile evlenir. Şairin, Seyyid Muhammed İhsan Lebib adında bir oğlu ve iki kızı vardır.

(Şairin kendisiyle Ankara'da yapılan yüzyüze görüşme, 17. 08. 1393/08. 11. 2014).

QURBĀNLĪKKĀ NĀLĀYĪQ CĀN

Fâ'îlâtün / Fâ'îlâtün / Fâ'îlâtün / Fâ'îlün

‘İyd-i qurbân keldi, cân qılsâm keräk qurbân sengä,
Väh ki qurbânlikkä ärzir mu bu miskin cân sengä?

Nâ-tävân cânımnı qurbânlikkä lâyıq körmäsäng,
Cândän ârtıq här ne bâr, ânı qıläy qurbân sengä!

‘İyd gülgäştigä gül-gül açilib çıqsäng, bolur
Kök räväqidän bāqıb hur u mäläk häyrân sengä.

Pāk hüsningdän yämân köz âfätining dâf igä,
Şe‘ rdän tä‘ viz etib, äyläy bälâ-gärdän sengä.

Qutluğ äytib ‘iydni sengä, tilärmän sağlıq,
Bolsın iqbâl u sä‘ âdät mehri nur-âfşân sengä!

Gärçi dävrandän näsibimdir ğämingdä yıġlämâq,
İstäräm kim dâyimâ bāqsın külib dävran sengä!

‘İydni qutlâb kelärsän deb közim köp termulur,
Yolgä qurbânlik közidek qāqmäyin mujgân sengä.

Yer yüzini bir-bir âxtärsäng däği tıpılmägäy,
Men käbi bir zâr u mendek bir köngil qoygân sengä.

‘İyd ötib häm bir yoli külbämgä mehmân bolmäding,
Gärçi tün-kün men täxäyyul üyidä mehmân sengä.

Könikib qalgän eding yillär firâq otigä, lek
Ey köngil, be-dâd etär ‘iyd âqşâmi hicrân sengä.

‘İyd äyyâmidä çekmäsding äläm häcridä köp,
Yâzsä erdi nâmä qutläb ‘iydni cânân sengä.

‘İydlärdä häm uning diydâridän mährumsän,
Ey *Läbib*, endi tirik qâlmâqqä yoq imkân sengä!

Mâzâr-i Şärif, H.Q.10.Zulhuccätül härâm
(Qurbân häyitining birinçi küni) 26 Hut 1378/16. 03. 2000

(Läbib, 1388/2009: 214-215).

BÄHÂR HÂM BÄHÂNÄDİR!

Mefâ'ilün / Mefâ'ilün / Mefâ'ilün / Mefâ'ilün

Bähâr keldi, cân quşi ğämingdä dir-täränäsiz,
Neçün ki väsl bağïdä u qâlmış aşïyänäsiz.

Bähâr kelsä der edim, sengä täränälär yâzäy,
Fiğân ki sen qâşïmdä yoq, bähâr otâr täränäsiz.

Bu xästä cängä, öylä kim, cäfäläringgä yoq kârân,
Şuning käbi muhâbbätim sengä erür kâränäsiz.

Köngil işi mädhätïngdä ' aşïqânä küylämäq,
Ne baxtsizlik endi kim u qâlsä ' aşïqânäsiz.

Ğämımnı tâzä qılgäli bähâr hâm bähânädïr,
Neçün ki yâr räd qılur muhâbbätim bähânäsiz.

Közim yaşï rävnädïr yüz üzrâ xâl-i häcrïdä,
Demä ki yârdän cudâ qâlïbsän âb u dänäsiz.

Bähâr keldi, vâh ne xoş, här üydä şadyänälär!
Mengä firâq küncïdir mudâm şadyänäsiz.

Dürr-i yätïmdir sözim, qulâqqä tâqıb äsrägil,
El äsräğäy yätïmini, çü qâlsä âtä-änäsiz.

Bir -Hämäl Şänbä küni, 1383/2004

(Läbib, 1388/2009: 224-225).

2.32. METİN / MĀTİN (متین)

Abdülhay oğlu Muhammed Emin-i Metin, h. ş. 1319/m. 1940'ta Andhoy'a bağlı tarihî Çek Mahallesi (diğer adıyla Çekman veya Çakman Mahallesi) doğar. Eğitilmiş bir aileye mensuptur. Şair, annesini henüz beş yaşında kaybeder. Eğitimine ilk olarak evde babasından aldığı derslerle başlar.

Metin Andhoyî şiir yazmayı küçük yaşlarda başlar ve ilk şiiri 1335/1956 yılında Meymene'de *Suturî* gazetesinde yayımlanır. Şair; ilk şiirlerini Abdulkayyum Rahmanî, Gulam Nasır, Mevlana Muhammed Rafik Anber, Aburrahman Hazım gibi bu bölgede şiirle işğal eden dostlarına gösterir.¹¹

Şiire başladığı yıllarda eğitimini sürdüren şair, 1336/1957'de altıncı sınıftan mezun olur; daha sonra devam edemez. Çünkü o dönemlerde Andhoy ilçesinde daha yüksek okul bulunmuyordu; üstelik mezun olanların tamamı da Kabil'de okumak için gerekli ekonomik şartlara sahip değildi. O yıllarda Andhoy'da ilkokuldan mezun olanlar Fâryâb'da sınava girer; kazandıkları takdirde Kabil'e gönderilirdi. Metin Andhoyî de bu sınavlara girer ve beden eğitimi okulunu kazanır. Ne var ki şairin fizikî yapısı bu okula uygun olmadığı için okuldan çıkarılır.

Dönemin ve ailesinin ekonomik şartlarından dolayı herhangi bir lise öğrenimi alamayan Metin Andhoyî kendi kendisini geliştirir. Şair bu süreçte Ali Şir Nevâî, Fuzulî, Emir Ömerhan, Bîdil ve klasik şiirin diğer önde gelen şairlerinin divanlarını okur. Şairin üzerinde Fars-Derî şairlerinden bilhassa Bîdil'in etkisi oldukça büyüktür.

Metin Andhoyî, 1338/1959'da Mezar-i Şerif'te bulunan Bilgi ve Kültür Dairesi'nde çalışır. Şair, bu dönemde yazdığı Farsça şiirlerini dönemin önemli Farsça şairi Muhammed Hanif-i Hanif Belhî'ye kontrol ettirir.

Şair Mezar-ı Şerif'teki işinden ayrılarak 1340-1357/1961-1978 yıllar arası Andhoy'daki Belediye Kütüphanesinde görev yapar. Burada yazdığı şiirlerini ise Mevlana Muhammed Emin-i Kurbet'e tashih ettirirdi (bk. s. 107 Kurbet). Metin Andhoyî, Mevlana Kurbet'in en yakın öğrencisiydi. Şairin şiirleri Fâryâb, Cevizcanan,

¹¹ Buradaki şahıslar şiirle uğraşmaktadırlar. Ancak bu alanda yayımları çok azdır ve yayımlanmış eserleri bulunmamaktadır. Bundan dolayı bu kişiler bu çalışmamıza alınmamışlardır.

Belh, Bedehşan, Bağlan, Herat, Anis, Hivâd, Yulduz, Juvendun, Hurasa vb...gazete ve dergilerde yayımlanır. Ardından şair, bir süre Fâryâb ve Kabil’de değişik görevlerde bulunur.

Metin Andhoyî, 1384/2005’te davet edildiği Seripul’daki büyük bir şiir etkinliğinde dört kasîdesini okur. Bu kasidelerin ikisi Farsça-Derîce ve diğer ikisi Özbek Türkçesi ile yazılmıştır. Törene katılan Afganistan Kültür Bakanı, Metin Andhoyî’nin şiirlerinden dolayı şaire “üstat” lakabını verir. Şairin şiirleri de bu etkinlikte birinci seçilir. Bu törenden sonra şair “Üstat Metin” diye anılır olur.

Metin Andhoyî’nin yayımlanmış iki şiir kitabında klâsik edebiyatın gazel, kasîde, muhammes, rubaî, kıta, mesnevî, tuyuk gibi türlerinde ve serbest tarzda yazılmış şiirleri vardır; ayrıca değişik konularda çok sayıda düzyazı kitapları da bulunmaktadır (Râşid, 1388/2009: 1-36).

Metin Andhoyî, 1346/1967’de Hacı Allahqul’un kızı ile evlenir. Şairin, Nacibullah, Habibullah ve Hasan adlarında üç oğlu, ve iki kızı vardır.

Özbeklerin Mangıt boyundan olan Üstat Metin, 1330/1951’den beri şiir yazmaktadır. Şiirlerinde lirik konuların yanında din, tasavvuf, halk dili özelliği, tarih, dil sevgisi, vatan sevgisi, doğa güzelliği, yergi, toplumun sorunları ve eğitimin önemi gibi konuları da işler. Anadili Özbek Türkçesidir. Şiirlerini Özbek-Türk ve Derî dillerinde kaleme alır. 1986’da basılan *Köngil Sozi* (كونگيل سوزى) şiir kitabı tamamen Özbek Türkçesiyle yazılan şiirlerden oluşur. 2000’de yayımlanan *Bağ-ı Lâlâ Puş* (باغ لاله پوش), adlı kitabında ise Farsça-Dersice yanında , Özbek Türkçesiyle yazdığı şiirler bulunmaktadır. Bunlar kitapta *Özbek Tilidagi Şe’rlär* bölümünde toplanmıştır (Mâtin, 1379/2000: 169; Äminiy, 1385/2006:182-184).

Şair, bunlar dışında otuzdan fazla kitabı ve yayımlanmış birçok makalesi bulunmaktadır. Bizzat kendisinden aldığımız bilgiye göre şairin henüz ismini koymadığı üçüncü şiir kitabı da yayıma hazırdır. Bu şiir kitaplarını şairin kendisi “divan” olarak nitelemektedir.

Şair, kendi edebî çalışmalarının yanı sıra bir araştırmacı-yazar olarak yayıma hazırladığı başkalarına ait eserler de bulunmaktadır.

Metin Andhoyî’nin gerek kendi yazdığı gerekse yayıma hazırladığı çalışmaları:

Eserleri:

1. *Köngil Sozi* (کونگیل سوزی), Özbek Türkçesi şiir 1365/1986.
 2. *März-i Xurşid* (مرزخورشید), Derîce şiir 1367/1988.
 3. *Bâğ-ı Lâlâ Puş* (باغ لاله پوش), Özbek Türkçesi ve Derîce şiir 1379/2000.
 4. *Sâdât-i Dudmân-i Säyid Bäräkâ Ändxoyi* (سادات دودمان سید بَرَگه اندخویی), Derîce nesir 1378/1999.
 5. *Ändxoy vä Cäygâh-i ân dâr Târix* (اندخوی و جایگاه آن در تاریخ), Derîce nesir 1383/ 2004.
 6. *Simâhâyi Bärâzändä-yi Ändxoy* (سیماهای برازنده اندخوی), Derîce nesir 1385/2006.
 7. *Mururiy bär Näbiştähâyi Ruyi Divâr* (مروری برنیشته های روی دیوار), Derîce nesir, 1391/2012.
 8. *Käsäy-i Çubin* (کاسه چوبین), Derîce nesir 1383/2004.
 9. *Quvânç Ävci* (قوانچ اوجی), Özbek Türkçesi şiir 1389/2010.
 10. *Çaşm-i Ğızälä* (چشم غزاله), Özbek Türkçesi ve Derîce şiir 1391/ 2012.
- Şairin başka şair ve ediplerin çalışmalarını toplayarak yayımladığı kitaplar:
11. *Güzidä-i Äş'âr-i Üstâd Xälilullâh-i Xälili* (گزیده اشعار استاد خلیل الله خلیلی), Derîce şiir, 1389/2010.
 12. *Güzidä-i Äş'âr-i Äbdulhâdi-i Dâvi* (گزیده اشعار عبدالهادی داوی), Derîce şiir, 1369/1990.
 13. *Güzidä-i Äş'âr-i Muhämmäd Kârim Nâzihi Cilvä* (گزیده اشعار محمدکریم نزیهی), Özbek Türkçesi ve Derîce şiir 1378/ 1999.
 14. *Güzidä-i Äş'âr-i Ğulâm Ähmäd-i Nävid* (گزیده اشعار غلام احمد نوید), Derîce şiir.
 15. *Güzidä-i Äş'âr-i Muhämmäd İbrâhim-i Sâfâ* (گزیده اشعار محمد ابراهیم صفا), Derîce şiir, 1367/1988.
 16. *Güzidä-i Äş'âr-i Muhämmäd Änvâr-i Bismil* (گزیده اشعار محمد انور بسمیل), Derîce şiir, 1367/1988.

17. *Güzidä-i Äş‘âr-i Äbdurrähmân-i Päjvâk* (گزیده اشعار عبدالرحمن پژواک), Derîce şiir, 1369/1990.
18. *Äzâdi* (آزادی), Derîce (şiir antoloji).
19. *Gülbâng-i Subh* (گلبنگ صبح), Derîce (şiir antoloji).
20. *Däräxt-i Dosti* (درخت دوستی), Derîce (şiir antoloji).
21. *Tâng Yeli* (تانگ ییلی), Özbek Türkçesi, el yazı (şiir antoloji).
22. *Gülşân-i Zebâ-yi Äş‘âr yâ Devân-i Üstâd Qurbât* (گلشن زیبای اشعار یا دیوان استاد (قربت), Özbek Türkçesi ve Derîce şiir 1370/1991.
23. *Gülşân-i Quds* (گلشن قدس), Özbek Türkçesi ve Derîce şiir 1383/2005.
24. *Çurâğ-i Zindägiy* (چراغ زندگی), Derîce şiir 1384/2005.
25. *Mujdä-i Rähmät* (مژده رحمت), Özbek Türkçesi ve Derîce şiir 1387/2008.
26. *Däbistân-i Muhäbbät* (دبستان محبت), Özbek Türkçesi ve Derîce şiir 1392/2013.
27. *Mävlânâ Şäräfidin Xubi Sämärqändi Şe‘rläri* (مولانا شرف الدین خوبی سمرقندی), Özbek Türkçesi ve Derîce şiir.
28. *Mollâ Muhämmäd Muqim Muqimi Ändxoyi devâni* (ملا محمد مقیم مقیمی اندخویی (دیوانی), Özbek Türkçesi ve Derîce şiir.
29. *Xoşnävîsân-i Ändxoy* (خوش نویسان اندخوی), Derîce nesir, 1372/1993.
30. *Rädâyifil’ Äş‘âr* (ردایف الاشعار), Derîce şiir.
31. *Şäm‘-i bär Mâzâr-i Xâmuşân* (شمعی بر مزار خاموشان), Özbek Türkçesi ve Derîce şiir 1385/2006.
32. *Gül-Zämin-i Väfâ* (گلزمین وفا), Özbek Türkçesi ve Derîce şiir 1389/ 2011.
33. *Ärmânlär Köyi* (ارمانلر کوی), Özbek Türkçesi şiir 1390/2012.
34. *Zämzämähâyi Ruhnävâz* (زمزمه های روحنواز), *Derîce şiir, 1393/2014.*
35. *Cävidânägân* (جاودانهگان), Özbek Türkçesi ve Derîce (şiir antoloji) 1394/2015.

(Şairin kendisiyle Andhoy ilçesinde yapılan yüz yüze görüşme, 25. 05. 1393/16. 08. 2014).

ÄNDXOYİM

Fâ'ilâtün / Fâ'ilâtün / Fâ'ilâtün / Fâ'ilün

Ey sevimli ânä yurtim, Ändxoyim cân Ändxoyim
Kindigimning qâni dâmâningdä tâmgän Ändxoyim

Räglârimdä ornägän qân ornigä mehring sening
Xâmä çeksäm sâçilur vâsfinggä märcân Ändxoyim

Tâng yeling esgändä köngül bağı gül gül açilur
Xuld ipâridän erürsän 'âtr-âfşân Ändxoyim

Köklâmingdä qupquruq yântâq gül-âfşân çäqnägäy
Bir âvuç şirin suving ming dârdgä dârmân Ändxoyim

Şorä-zâringdän färâvân kelgüsi âltın sâmär
Rud-bâring tolquni bolsä xuruşân Ändxoyim

Tâk-zâringdä "Husâyniy" bir xumistân tolä mäy
Bâlgä bâtgän fâlizingdur şakkâr-istân Ändxoyim

Qonsä gârding kiprik üzrâ köz sâvâdi yârugäy
Tâl' âting körgäç bolur köngül furuzân Ändxoyim

Oynägändä pär qâqıb zârrâ quyâşing nuridä
Çäng çâlgây Zöhrâ kökdä şävq birlân Ändxoyim

Sâydu olur köngül quşi köks içrâ pinhân bolsä hâm
Şoxlâr âv sâri âtgändä pälâxmân Ändxoyim

Åy yänäğlär cilväsidadän åy uyålur kök üzä
Egmä qâşlär här biri çün mädd-i Qur'ân Ändxoyim

Sän' äting zebâligi çâvi açungä yäyrägän
Märhâbâ derlär xälâyiğ sengä här ân Ändxoyim

Cân ipidek qâlning ärgâçlari nâzik erür
Nâzânin qızlär bu fängä tâpdilär şân Ändxoyim

Cilvâ qılgây här biri 'âläm-nämä âyinädek
Sân' ätinggä bärçä 'âläm boldi häyrân Ändxoyim

Mehrli qoyningdä köngül ğunçäsi yäşnâb külär
Sendä, ösgän kimsä bolğây şâd u xändân Ändxoyim

“Häydäring” sâhib-qırân dävriddä tâpdi i' tibâr
Erdi U râzmändälikdä märd-i mäydân Ändxoyim

Ming yil âldm kökgä yetgän erdi şân u şävkäting
Bu häşäm, “Yetti Uruğdân” dir nâmâyân Ändxoyim

Hâq nävâsi burc u baringdän hämişä yengrägây
Sendä bâr onlärçä nuzhât-ğâh 'irfân Ändxoyim

Tävf etğäylär muqäddäs tapuğingni bâş egib
Şâh-i Märd âning ziyârätğâh-i bâ-şân Ändxoyim

“Âqınâ” sârdâbäsidadän bolsä serâb ul kişi
Çäğır içkändek bolur köp mäst u şâdân Ändxoyim

Çäkmäningdä xäsmgä çäpquñ sälib “Sultân Husäyn”
Kättä bäyräm tüzdi bolding, fäxr-i dävran Ändxoyim

‘Ümrlär “Xân, Çärbäği” erdi xânlärgä mäqär
Hämdä iclâlingni arttîrgän “käşıktân” Ändxoyim

Ötmişing täfsiridän zebâ bezälgän säfhälär
Bâr edi sendä şukuhli köşk u qorğân Ändxoyim

Hürmät etgänlär uluğ şaningni bâtur şaxslär
Qährämân Temurdir bu sözgä burhân Ändxoyim

“Bâyqärâ” dävridä ötgän sädrlärdän birtäsi
Erkä färzäding “Cäläliddin” erür, cân Ändxoyim

Mä‘rifät bâbidä näminggä neçün fäxr etmäyin
Erkin ösgän sendä onlärçä bilimdân Ändxoyim

‘Âlim oğling “Yusuf-i Lu’lu” “Yänâbi‘u’l-‘ulüm”
Bütkäzib yüksätädi şâ’ning baxti tâbân Ändxoyim

Şe‘r gülzâri gözäl qoyningdä zebâ yäşnägän
Sendä yetgän vâyəgä köpläb suxändân Ändxoyim

“Şäms-i din Mähmud” edi söz ävçidä pârlâq quyaş
Çämäsüdän dir zämân közgüsi räxşân Ändxoyim

Änä âtäm gârçi kelgänlär Buxârâ mulkidän
İftixârim bul ki, tâpdim sendä iskân Ändxoyim

Ğäm ğubâri qonmäsin härgiz çeçäklär zulfigä
Yäşnäsın dâym bähâring ‘ânbar-âfşân Ändxoyim

Til çözüb vâsfinggä şuhrät tâpdi bu miskin *Mätin*
Uşbu ni‘mätgä qılurmân ‘ârzi şukrân Ändxoyim

Kâbul, 1363/1984

(*Mätin*, 1379/2000: 237-240).

BÄĞİR QANI

Mefâ'îlün / Mefâ'îlün / Mefâ'îlün / Mefâ'îlün

Sübâ fârzânälär âllidä hürmät birlä güftâr et
Muväddät yurtidän sävğä ketirgânim pädidâr et

Meningdek âyrılıq dârdini çekkânlär qulâğığä
Oqıb şirin nâvâläрни aç[ç]ıq kâmin şâkâr-bâr et

Tâtıb ezgü bâyânim lâzzâtin külgändä “qârdâşım”
İki mäygun dudâğıdän sorib song tävf-i didâr et

Yonib nârgis näyidän xâmä, gülgun nuktälär yâzdım
Bâğır qâni bilä bu nâmä mänzum oldı täzkâr et

Nâfäs çeksäm muhâbbät nâgmâsi cân târidän yingrâr
Sözümdän kör ki bâyim mehri iskânini izhâr et

Küyib hicrândä yâş ornigä, âqdı közlârimdän qân
Etâgim böylä gül-nâr olgânidän elni äxbâr et

Xâzân be-dâdidän dârdâ ki tâb'ım ğunçâsi soldı
Xâbârsizläрни köngil iztirâbidän xâbârdâr et

Körib qâddim bükilgânini sormâydur birâv hâlim
Oqıb âş'ârim, u ğâflâtdä yâtgän elni bedâr et

Gözällär âllidä miskin *Mâtin* sânsizliging bildim
Kel emdi qäytä bâşdän sevgi râmzin mâşq u täkrâr et

(Mâtin, 1391/2012: 228).

2.33. MÛNİS / MUNİS (مونس)

Abdurrahim oğlu Abdülhalil h. ş. 1366/ m. 1987'de Semengan'a bağlı Largan köyünde dünyaya gelir. Mûnis, ilköğrenimini Largan okulunda, ortaokul ve liseyi ise 1388/2009'da Semengan'daki Aybek Lisesinde bitirir. 1389/2010'da Belh Üniversitesi Edebiyat Fakültesine girer ve 1392/2013'te Özbek Tili ve Türkoloji Bölümünü bitirir.

Özbeklerin Kongirat boyundan olan Mûnis, 1385/2006 yılından itibaren şiir yazmaya başlar. Şairin anadili Özbek Türkçesidir. O, Özbek-Türk ve Derî dillerinde kaleme aldığı rubaîlerini 1393/2014'te *Hicrân Oti* (هجران اوتى) adlı şiir kitabında yayımlar. Şiirlerinde lirik konuların yanında dil sevgisi, vatan sevgisi, gibi konuları da vardır. Şairin bizzat belirttiğine göre yayıma hazır iki kitabı bulunmaktadır.

(Şairin kendisiyle Semengan'da yapılan yüzyüze görüşme, 04. 03. 1394/25. 05. 2015).

ÅLLÅH HÄMDİ

Mefâ'ilün / Mefâ'ilün / Mefâ'ilün / Mefâ'ilün

İlâhiy sän kâräm qılgın bu dilni xâr u zâr etmä
Gunâhim tâğ-i tordek sän cähândä âşikâr etmä

Tilim hämd u sänâyingni qılıb qâlbimdä câyingni
Bâşım gör içrä kirgändä bu görni mângä târ etmä

Hävâsim boldi zâlim bu yämân yollârni kezib men
Keçirgil sän mâni ğämdän közümnü âşk-bâr etmä

Qârâ yüzim, qârâ baxtim, qârâ keçä kâbi bolgân
Bu keçä sän mâni yârâb bu dildä be-qârâr etmä

Ki *Munis* qâlbi qân içrä tolib yâşi râvân boldi
Yıqılgänmân yänä Ållâh gunâhlârimni bâr etmä

(Munis, 1393/2014: 1).

KELDİ TUFÂN

Fâ‘ilâtün / Fâ‘ilâtün / Fâ‘ilâtün / Fâ‘ilün

Ketti yânimdän nigârim tüşdi qäyğu başımä
Keldi tufân endi nitây tüşdi tuprâğ âşımä
Tündä ğäm-yegän kişining bāğrını ‘âşıq bilur
Bu yüräkning dāğıdän bergin xäbär sırdâşımä

(Munis, 1393/2014: 5).

ZINHÂR ÄYLÂMÄ

Fâ‘ilâtün / Fâ‘ilâtün / Fâ‘ilâtün / Fâ‘ilün

Yüz qârâ qılding mäni bäs dilni zinhâr äylämä
Tün qarânğu içrä qâlgän közni äbhâr äylämä
Sän uçun ğäm dildä bâr här närsäni pinhân etib
İltimâs ey sevgilim sän yâvni bedâr äylämä

(Munis, 1393/2014: 12).

2.34. MUKİMÎ / MUQİMİY (مقیمى)

Hudaykul Bahşı oğlu Molla Muhammed Mukim Mukimî Andhoyî, h. ş. 1254 / m. 1875'te Andhoy ilçesinin Şikarhane mahallesinde dünyaya gelir. Eğitimi Buhara medreselerinde bitirdikten sonra 1304/1925-1315/1936 yıllar arasında Andhoy'daki değişik okullarda öğretmenlik yapar. Son görev yeri Baba Velî Medresesi'dir.

Mukimî şairliğinin yanı sıra aynı zamanda hattattır. Şiirlerinde dini konuların yanında yergi, toplumun sorunları gibi konuları da anlatır. Şairin divanı öğrencisi Yezdânkul Yeminî tarafından yayıma hazırlanmıştır.

Şair, 1330/1951'de Andhoy'da vefat eder (Äminiy, 1385/2006: 217).

GÖR ‘ĂZĂBİ

Fâ‘ilâtün / Fâ‘ilâtün / Fâ‘ilâtün / Fâ‘ilün

Dostim ‘ärz äyläsäm bul xästä köp räncurdur
Quvvät u ihsäs bärhäm boldi, därdim zordur

Çârşänbä küni boldim men bu ğämğä mubtälâ
Bolgänim tâ bu mähäl kim, turfâ ‘äyşim kördur

Tâqätim tâq oldi, häddin âşti därd u mehnätim
Heç bilmâm läzzät-i xorâk âğzım şordur

Äyläyurmän şunçä häm bolsä mulâqâting häväs
Näyläyin yoqtur ‘ilâcim, hâlimiz mäzkurdur

Lek bir ikki kelib, sizdin nişâne tâpmädim
Mâtlâb-i be-çârâ hâlâ sâr-bä-sâr mästurdur

Bilmâdim yâ tâli‘ im şum, yâ ölür vâqtim yâvuq
Yâ ki ölgänmân, bu iş göyâ ‘äzâb-i gördur

Tâ bä-hâli sorgân ermäs hâlim ul Munkir Nâkir
Bul *Muqimiy* ‘ğä tälättuf köp, vâle mähcurdur

(Äminiy, 1385/2006: 218).

ĂĖZI ĖĂR OLGĂN EŐĂK

Fâ'ilâtün / Fâ'ilâtün / Fâ'ilâtün / Fâ'ilün

Be-nävâliĖ vâqtidâ bizĖâ duçâr olĖân eőäk
Tâpmâyin bir pur-sâmân mâhzun u zâr olĖân eőäk
Câvr egâsidân çekib zâr u nizâr olĖân eőäk
XıdmâtiĖâ őâhididur zâxmdâr olĖân eőäk
KeksâĖân çâĖı koring bizĖâ bâkâr olĖân eőäk

Näv-cävân erding qârilĖ hâlâ yetdi nâvbâting
Tâbtâr boldi ziyâdâ cânâvâr bul zâhmâting
Xıdmât etĖân çâĖdâ köp yâxşi erdi quvvâting
Qâlmâdi endi mâcâling qâyâ bolsın Ėâyâting
TolĖânib hâr yân yilândeĖ be-qârâr olĖân eőäk

Nâhs lâyiĖâ bâtibdur bâxt u iqbâling sening
Heç kim sormâs nâdur deb xâstâ âhvâling sening
KimĖâ men âylây hikâyât qiyl ilâ qâling sening
Körmâsun 'âlâmdâ zâhmât heç timsâling sening
Be-bâzâ'âtĖâ tüşübân şârmsâr olĖân eőäk

Őânâdân tâ sâĖriĖâ göyâ tökilĖândur yelim
Yâpiőib qâlgân toqım ârqâsığâ misl-i őilim
Tâ qıyâmât ihtimâli bârdur bolmâs sâlim
Üstigâ mingândâ kimsâ, yâtib äytur "vâ belim!"
Dârbâdâr olĖân eőäk be-i' tibâr olĖân eőäk

Zir dâstim deb birâv ungâ neçâ äylâb sitâm
Hâzrât-i Bâbâ VâliĖâ nâzr deb qıldı kârâm

Ul mucávurlär tikib ikki közini dämbädäm
‘ Äqibät báyı‘ dän áldım tıpşurib on beş dăräm
Ne ‘ äcáb ärzân bähälärgä nisâr olğân eşäk

Heç toymáydur ägär áxurigä sálsám sāmân
Ärqädin bársám tepádur öngidän tişlär yāmân
Endi bilmásmân ölür ölmáslıgını dostân
Yâräsi yäxşi bolur mu deb dävâ sürtdim ‘ äyân
Qäytä başdän näv-cävân-i be-ğubâr olğân eşäk

Körsängiz yâr u ‘ äzizlär ‘ äyb ilä nuqsâni yoq
Bedä vu poçâq u başqä äğziyädin köngli toq
Ärpâni körsä yegâli şävqı kelmâs çoq çoq
İştihâsizlik uni qıldı süyâkdek qupquruq
Tiş u tirnâğı tókilğân äğzı ğâr olğân eşäk

Be-nävâlik dârdidän şâm u sähâr ávâradur
Kulfât u ğâm içrä áning sinâsi yüz pârädur
Kâş erdi cismigä küç cânävâr be-çârädur
‘ Ümri on toqquzgä tãxminâ yäqınláb bârädur
Bul *Muqimiyni* yolidä be-mädâr olğân eşäk

(Mätin, 25. 05. 1393/16. 08. 2014: el yazı).

2.35. MÜRÛR / MURUR (مرور)

Usta Ziya Aşger Andhoyînin oğlu Kadı Muhammed Ekrem Mürûr h. ş. 1338/m. 1959'da Andhoy'a bağlı Postindozhane mahallesinde dünyaya gelir.

Mürûr, 1358/1979'da Ebumüslim Lisesinden mezun olur ve 1359/1980'de Kabil Üniversitesi Hukuk Fakültesini kazanarak, 1362/1983'te bu Üniversiteden mezun olur. Mürûr, mezun olduktan sonra farklı görevlerde bulunmuştur ve hâlen Cevizcan'da Emir Ali Şîr Nevâî Üniversitesi Hukuk Fakültesinde görev yapmaktadır.

Muhammed Ekrem Mürûr, 1358/1979 yılından itibaren şiir yazmaya başlar. Şiirlerinde lirik konuların yanında tarih, dil sevgisi, vatan sevgisi, doğa güzelliği, yergi, toplumun sorunları ve eğitimin önemi gibi konuları da yer alır. Şairin asıl anadili Özbek Türkçesi olup, Afganistan'da Özbek-Türk ve Derî dillerindeki şiirleri başta *Fâryâb* olmak üzere değişik gazetelerde yayımlanmıştır. Şairin 1389/2010'da, tamamı Özbek Türkçesiyle kaleme aldığı şiirlerden oluşan kitabı *Pâkiyzâ Tuyğu* (پاکیزه تویغو) adını taşımaktadır. Ayrıca şairin hâlihazırda bir şiir kitabı yayıma hazırdır.

Mürûr'a, şiir yazma konusunda ilk kez Muhammed Amin-i Metin Andhoyî yol gösterir. Şair, 1356/1977'de Muhammed Polis'in kızı ile evlenir. Şairin Muhammed Davut, Bihruz, Bihzâd ve Bijen adlarında dört oğlu ve iki kızı vardır.

(Şairin kendisiyle Şibirganda yapılan yüzyüze görüşme, 21. 05. 1393/12. 08. 2014).

ÖZBEGİM

Fâ'ilâtün / Fâ'ilâtün / Fâ'ilâtün / Fâ'ilün

Ey uluğ häşmät egäsi küçli şahzâd Özbegim
Qäytä başdän şanlı dävran etding icâd Özbegim

Mustäqıllık cämıdän vähdät ärâğm sipqârib
Baş kötärding kök tämân märdänä âzâd Özbegim

Dähr ärâ şuhrät qâzânding körsâtib bäturliging
Şul uçun etgây ğänim xılvätdä färyâd Özbegim

Köz qämâştirgây bu kün erkin cämâling yârıuğı
Râşk otidä küydi âxır bärçä hussâd Özbegim

Yirtibân tün pärdäsin hürlikkä çıqding sen bütün
Qutlu bolsun çin köngüldän uşbu ä'yâd Özbegim

Ötmişing dünyâ boyidä färli otrâq äylägän
Mungä târixing erür quvvätli äsnâd Özbegim

Dilgä çün mehring ekän bağlıq *Murur* etsäm, ne kim
Tälpinur köksim ärâ etsäm seni yâd Özbegim

(Murur, 1389/2010: 19-20).

OTLI NĀLĀ

Fâ'ilâtün / Fâ'ilâtün / Fâ'ilâtün / Fâ'ilün

Ey sâbâ keltürmengä ösgän diyârimdän xâbâr

Äyrılıq âğusini içgän nigârimdän xâbâr

Bu hävâdis särsäridän rähmsiz pâmâl olib

Särgäyib sâmán kâbi bolgän bähârimdän xâbâr

Häm män-i baxt-i qârâgä kenltür ey båd-i sâhâr

Nân yerigä ot yegän ähl-i diyârimdän xâbâr

Küydi cânım kiştzârimgä âlâv bergändä ğäyr

Bir bu küygän cânâ küygän kiştzârimdän xâbâr

Andxoy rigini teng etmäm Ätâk gülzârigä

Kâş bersäng uşbu kün ul rigzârimdän xâbâr

Vâyägä yetdi Mätin söz mulkidä gâvhâr sâçıb

Mengä yetkürgil oşâl gâvhâr-nisârimdän xâbâr

Çärx be-dâdi meni kim etdi mahzun-rozgâr

Mum bolgây, âlsä tâş är rozgârimdän xâbâr

Otlägây kök bâğrını Änvârni otli nâlâsi

Bolsä bir qâtlâ mening bu şâm-i târimdän xâbâr

Cävhäriy yirtib kâfân qâbr içrä turgây ün çekib

Ey sâbâ bersäng äğâr ähvâl-i zârimdän xâbâr

Åç u toqlıkdä *Murur* ötmış tün u kün lek emäs
Ğäyr köngül heç kimsä yoq u bärımdän xäbär

Äprıl 2001, Päkıstân, Ätäk Şähri

(Murur, 1389/2010: 43-45).

2.36. NÂDİM / NÂDİM (نادم)

Molla Said Ahmed Bek oğlu Elhac Muhammed Yahya Nâdim Kaysarî h. ş. 1248/m. 1869'da Meymene şehrinde doğar. Meymeneli Özbek şairi Neva'nın rivayetine göre Nâdim Kaysarî sekiz yaşındayken babasını kaybeder. Nâdim, kendi kendisini yetiştirir ve geliştirir sonunda da aslında yüksek öğrenim görenlere verilen Mirza lakabıyla anılır olur. Nâdim, ömrünün çoğunu Kaysar ilçesine bağlı Çahaşanba köyünde geçirir.

Şairin şiirlerinde Senâî, Attâr, Mevlevî Emir Hüsrev, Selman, Hafız, Bîdil ve yakın dostu Rıza gibi şairlerin etkileri görünür. Nâdim'in beyitlerinin toplamı 6000 civarındadır.

Kökeni Tacik olan Nâdim, şiirlerini Derî ve Özbek-Türk dillerinde yazar. Şiirlerinde dini konuların yanında tarihî konuları da yazar. Şairin kaleme aldığı şiirleri ilk defa 1330/ 1951'de Nâsir Gergeşt tarafından hazırlanarak Fâryâb devlet matbaasında basılmıştır. Nâdim Kaysarî'in elyazma divanı oğlu Gulam Nâsir Nâdimzade'nin elinde saklanmaktadır ve bir nüshası da Afganistan İslam Cumhuriyeti arşivindedir (Güdâz vd., 1369/1990: 18). Kitabın ikinci baskısı ise Bihruz Halıkî tarafından 1388/2009'da *Külliyât-i Nâdim Qäysârîy* (کلیات نادم قيسارى) adında bastırılır (Nâdim, 1388/2009: A). Şairin divanında Özbek Türkçesi ile yazılan tek bir kaside bulunmaktadır.

Şairin, Gavsiddin Nâdimzade ve Muhammed Nâsir Nâdimzade adlarında iki oğlu vardır. Nâdim, 1327/1948'da Kaysar ilçesinin Hâce Kint köyüne bağlı şeyhülislam mezarlığına defnedilmiştir.

(Şairin yakın dostu Dr. Abdüsselâm Âsım ile Ankara'da yapılan yüz yüze görüşme, 17. 08. 1393/08. 11. 2014).

SÄNÄ vâ NÄ‘T vâ MÄNQÄBÄT vâ MUNÁCÂT bâ LİSÂN-İ ÖZBEKİY

Fâ‘ilâtün / Fâ‘ilâtün / Fâ‘ilâtün / Fâ‘ilün

Yâ İlâhiy sen kâräm birlä nâzâr äylä mängâ
Gärçi män öz cânımâ qıldım hisâbi yok cäfâ

Äylämâ tänglä mäni mähşärdä duzâx ählidin
Mustähäqq-i uçmâx äyläb qıl sâzâvâr-i lıqâ

Män ägär ârtuqçä zulm ilä xatâ qıldım keçur
Çox umid ilä sunub boynumnı yüzländim sängâ

Bändä-yi uftädämän tutğıl elim körsât yolim
Näfs u şäytân yoldin âzgurdı mäni yâ Râbbänâ

Gärçi özim özimâ cävr u cäfâ qıldım bäsê
Sen ägär mähşâr küni ‘ädl äyläsäng yol yoq mängâ

Yârâb ul Ğäffâr âtingdin bändägä çoqdur umid
Yoq ‘acâb Sättâr âtingdin bir u yâpsäng fi‘lmâ

Heç kim ‘isyân ilä nävmid emâz bu dârgähâ
Köz tutâr ihsâningä gâr pâdişâdur gâr gädâ

Lutfdin qılsäng nâzâr mäl‘unâ ummid ogrulur
Qâhr ilä bâqsäng mälâyik kâr u gung olğây yänâ

Pâşşâ täyiding ilä etdi Nämruđi hâlâk
Qäv̄m-i filâ neçâ quş yağđurdı bârân-i bälâ

Nämrud otin öz Xälilinggä gülistân äylädung
Lutfdin Musâgä bir hisn-i häsin etding ‘äsâ

Sen ägär fâzl etmäsäng qäydin zäfär päydâ bolur
Mändä häm Fir‘ävn ilä Nämrud bårdur dâyimâ

Näfs ilä şäytân erür Fir‘ävn u Nämrudim mäni
Bu iki duşmân elidin ruzgârimdur qärâ

Zäng-i gäflät tiyrä etmişdur zämirim közgusin
Sâyqäl-i fâzl u ‘inâyätingdän istärmän cälâ

Neçä kün gâr cähldin mäşq-i xätâ qıldım keçur
Yüzimä kenltürmäğil ‘äfv äyläbân keç maccärâ

Män ägär çoq tävbä sindurdim yänä ummid ilä
Därgäh-i Cäbbärâ keldim käsrimâ ber mumiyâ

Xâk-i pây-i Mustäfâdin qımmätim ârtsä ne tâng
Çoq qärâmisläрни âltun äylämiş ul kimyâ

Âhmäd-i Mursäl Xudâning äsru sevgän bändäsi
Ul gäraz kävnâyndin xâs'il äxäss-i kibriyâ

Ul ki xälq oldı tufäylidin bari zärrât-i kävn
Ul edi mäqsud bärçä âfäriniş ibtidâ

Ul ki âning çun mälâyik säcdä etti Âdämâ
Ul ki ândin tuğdılär yetti ätâ vu tört ânâ

Kufrning zulmâti tutmiş erdi ‘âlâm säfhâsın
Ul quyâşning nurdin här zärrä tâpdi ming ziyâ

Ul ki âning sä‘ ddin tâpdi mätâ‘ -i din rävâc
Ul ki ândin tâpti här gümrâh fâyz-i ihtidâ

Mustäfâning âftâb-i zâti tâ etdi tulu‘
Zulmât âhli tutdilâr bir didä-yi xuffâşâ câ

Âsmândin räf‘ ât u qâdr ilâ âfzun oldı xâk
Kintixâb etmiş bu yânglıĝ şâhbâz ândin yuvâ

Därgâh-i qâdr-i räfi‘ i’ş-şânınâ tâ‘ zim etâr
Bu cähâtdin qâmâti xâmdur fälâkning göyiyâ

Tävba-yi Âdâm âning ikrâmidin boldi qâbul
Nuh Pâyĝâmbärgä tufândâ ul erdi râhnâmâ

Boldi İbrâhimĝä âtäş tufäylidin çämân
Âning içun kökdin İsmâ‘ ilĝä endi fidâ

Âning âtı nâqş edi mühr-i Sülâymanĝä yâqın
Kim âning tâxtini başıĝä kötârurdi hävâ

İsm-i ä‘ zâmdur âning âtı yâqın bil be-gümân
Kim âning âtı Xudâning âtıdin ermâz¹² cudâ

¹² Bu kelime metinde ezmer (ایزمر) şeklinde yazılmıştır. Ancak böyle yazıldığında anlam bozulmaktadır. Kelime Türkçe ermez “değil” olmalıdır.

Musâ yâlvârdi äning ummätidin qıl deb mäni
Oldı ixlâsidin elgindä yägâçı äjdähâ

Bermâz erdi Märyämâ xurmâyi-târ ul çub-i xoşk
Keltürüb âtın Şâfi‘ gâr etmäsä erdi du‘ â

‘İsâ äning mäqdämidin mujdâ berdi ‘âlâmâ
Tâpdı ihyâ köp ölük änfâsıdän be-iftirâ

Yâ Râsulullâh mârız-i mä‘ siyâtmän bir nâzâr
Qıl mängä tâ bul mârâzdin hâsıl etgäymän şifâ

Heç şäk yoq kim sängä mänzur dilân tâpgäy şärâf
İltifât ilâ nâzâr sâlsäng quyâş olgäy sähâ

Zärräiy kim nur-i iltâfingdin olsä muqtâbıs
Âftâb ul zärräning säyâsin äylär multacâ

Hâş Lillâh män kim u nä‘ t-i Râsulullâh demäk
Şämmâ-yi ‘ârz-i niyâz etdim män be-dâst u pâ

Hâr tügim gâr ming til olsä be-gümân mingdin birin
Nä‘ t-i pâk-i Mustâfâning äylây âlsämdur adâ

Munçâ hâm fâyz-i Râsulullâhdindur bilmişim
Kim bu yänliğ tiyrâ tâb‘ imdin zuhur äylär säfâ

Yoq mening häddim ki mädh-i âl u äshâb äyläsäm
Hâr biri bir kävkâb-i hâdiy erür Hâq yoligâ

Bârçäsi bir gül budâğı bârçä bir gül yäpräğı
Bârçä bir Cäyhun qırâğı bârçä dürr-i be-bähâ

Bârçä bir bağ gülidur bârçä bir gül bülbüli
Bârçäsi bir bustâning sünbülidur be-riyâ

Bârçäsidur mäzhär-i kül bârçä bir sultânä qul
Vâqıf-i äsrâr dur här biri näcmu'l-hudâ

Särvär-i äshâb, yâr-i ğâr Äbu Bâkr täqi
Ul ki ändin täpti sıdqing gülbuni näşv nâmâ

Ul ki xışt-i ävvälin ul qoydı din bunyâdinä
Heç bir mi' mâr qoyğân yoq bu tärh ilä binâ

Sıdqing közgusidin közgusining ruşängäri
Häq qılıçın cävähäri näyib mänâb-i Mustäfâ

Songräsi Färuqı ä' zäm Häq tilidin nutq edän
Çärx-ı ' ädling mihväri дәlq içrä şâh-i ätqıyâ

Läşkär-i İslâmä sâr- ' äskär xädividin ' Umär
Häybätidin titrär erdi tığ ägär etsä sädâ

Mustäfäning qolıdin keldi hädis-i bâ-sänäd
Ul qoyâr ävväl sirät üzrâ qädäm ruz-i cäzâ

Qäysı til birlä bäyân-i hâl-i ' Osmân äyläsäm
Ul ki väsif etmiş äni häddin fuzun xäyru'l-värâ

Hilmning tâğı dârâxt-i mâkrumâtning yâprâğı
Bâğ-i dinni gül budâğı şâbnâm-i subh-i häyâ

Bäs ki çoq ruhâni quşlär qıldı Qurândin şikâr
Tökdi Qurân qânin âxır tâpdı dârdiğä dävâ

Songrä bul üç ruhdin şäxs-i xilâfât xılqâtn
Kâmil etdi tört ‘unsur tæk ‘Äli-i Murtüzâ

Xâtm-i pur-kâr-i xilâfât şähr-i ilming qâpusi
Mâzhâr-i sânsız ‘âcâyib şâhsävâ-i lâfâtâ

Bişâ-yi İslâmä Häydär erdi misr-i ‘ilmä dâr
Zävce-i nur-i çâşm-i Pâyğâmbär şâh-i muşkil-güşâ

Yâ İlâhiy ‘izzât-i ul ism-i pâk-i ä‘zâming
Häm bâ-Hâqq-i hürmât-i sultân-i bârçâ änbiyâ

Hürmât-i Siddiq Äbubäkr u ‘Umârning ‘âdlidin
Hilm-i ‘Usmândin säxâ-yi Murtüzâdin ey Xudâ

Hâqq-i ul şâhzâdä-yi ‘âliy-näsâb yâ‘ni Häsân
Hürmât-i xun-i Hüsäyn âtlığ şâhid-i kârbälâ

‘İzzât-i ävlâd u äshâb-i Räsul-i Hâşimiy
Yâ İlâhiy hürmât-i soz-i dil-i Xäyrinnisâ

Gävhar-i imânimi ölgândä hämrâh äyläğil
Cân çıqâr dâmdä tilimni äylä göyâ-yi sänâ

Şärbät-i şähd-i şähädät-din mängä äylä näsib
Surx-ro äyläb yubärgül cämib-i dârulbäqâ

Sändin özgä kimni därgâhiğä yüzlänsun qulung
Sändin istär mäqsädin be-şäk fäqir u äğniyâ

Sän özüng bitkâr cämi‘ -i häcät-i kävnäynimi
Äylämä Yâräb özimni sän özümgä muhtälâ

Be-niyâz et xälq-din kâfi âting ‘izâzidän
Xıdmät-i mäxluq-din bermä mängä ränc u ‘inâ

Äylämä muhtâc-i därgâh-i ämir ilä vâzir
Özgäni¹³ begänä äyläb et özünggä âşinâ

Zävq-i yâding könglümä sâl äylämä mäşğul-i gäyr
Äylämä gâfil özüng-din lähzäe subh u mäsâ

Yâ İlâhiy didä-yi könglümni ruşän etmäğä
Xâk-i pây-i ähl-i dildin mäkrumät qıl tutiyâ

Sän bizi Qurândä yâd etding zälul ilä cähul
Keç xâtâmisni¹⁴ Kârimu’l-‘äfvüsân fägfulänâ

Gärçi yoqdur öz fä‘älidin ängä zâd-i säfâr
Lek çoqdur *Nâdim*-i mähzunâ fâzling-din räcâ

(Nâdim, 1388/2009: 225-229).

¹³ Metinde bu kelime *özgärin* (اوزگرین) şeklinde yazılmıştır. Ancak böyle okunduğunda anlam çıkmamaktadır. Bu sebeple metnin tamamından hareketle kelimeyi *özgeni* diye düzelttik.

¹⁴ Metinde bu kelime *xâtâmisning* (خطامیزنینگ) şeklinde geçmektedir. Ancak anlam gereği kelimenin tamlayan değil belirtme halinde olması gerekir: *xâtâmisning keç değil xâtâmisni keç* olmalıdır.

2.37. NÂLÂN / NÂLÂN (نالان)

Usta Cura Kul oğlu Muhammed Yunus Nâlân, h. ş. 1304/m. 1925'te Cevizcan'a bağlı Çermgerhane mahallesinde doğar. İlköğrenimine medresede başlar ancak sonradan İbn-i Yemîn Lisesinde dördüncü sınıfa kadar okur. Nâlân, 1320/1941'de Kabil Mesleki Öğretmen Yetiştirme Enstitüsünden mezun olur. Eğitimini bitirdikten sonra Seripul'da öğretmenlik görevine başlar. Nâlân yalnızca öğretmenlik yapmaz, farklı görevlerde de bulunur.

Nâlân altıncı sınıftayken şiir yazmaya başlar. Şairin, anadili Özbek Türkçesi olup, şiirlerini Özbek-Türk ve Derî dillerinde yazar. Şiirlerinde lirik konuların yanında vatan sevgisi, doğa güzelliği toplumun sorunları gibi konuları da vardır. Seyyid Muhammed Âbidî'nin hazırladığı *Xoşä-yi 'Äqiq* (خوشه ی عقیق) adlı şiir kitabı 1390/2011 yılında yayımlanır. Şairin oğlu Muhammed Sabir'in dediğine göre babasının şiirlerinin birçoğu Kabil'de yaşadıkları sırada kaybolmuştur ve *Xoşä-yi 'Äqiq*'teki şiirleri ise aslında farklı gazetelerden toplanmıştır (Nâlân, 1390/2011: A-B).

Şair, Abdurrahim adlı kişinin kızı ile evlenir., Muhammed Sabir, Muhammed Haşim, Muhammed Beşir, Muhammed Eşref ve Zakir adlarında beş oğlu ve üç kızı vardır. Şair emekliye ayrıldıktan sonra 1377/1998'de hastalık sebebiyle 73 yaşında vefat eder.

(Şairin yakın dostu olan Âbidî ile Cevizcan'dayken, telefonla yapılan görüşme, 31. 05. 1393/22. 08. 2014).

YÄNGİ YİL

Fâ'ilâtün / Fâ'ilâtün / Fâ'ilâtün / Fâ'ilün

Qutluğ olsun yängi yil sizlärgä şadıni bilän
Şad olub sağlâm yäşäng köngil färâxâni bilän

Toğrı yolni körsätib Âllâh hidâyät äyläsin
Bärçämizgä âb-ro bersin lutf ihsâni bilän

Köp erür bizlärgä burçlâr mundän ârtıq här tämân
Mulkimiz ' umrân qılâlib tâdbir sâmanı bilän

Eski yildän dârs âlib yäxşi yämânni färq etib
Keltiring tâdbir birlä işlâr âsâni bilän

Ölkâni ' umrân eting xıdmät qılıb siz dâyimâ
Bolmängiz ânâ vâtân buzmaqda väyrâniy bilän

Biz u siz hâmmâmmiz Âdâm Hâvâni nâslidän
Bolmâli bir birgä duşmân xâsm ' âdvâni bilän

Be-nâvâlâr hâligä râhm u şâfâqqâtdän qâräng
Qâlmâsın aç u yälânğaç cism ' uryâniy bilän

Kämbägällârni qâzâni häftälärgä qâynamâs
Toq qârın âlmâs xâbâr mâşğul dâvrâni bilän

Âhli dârâ ' äyş u ' işrâtlärgä ğârq mäyxârâdur
Ğurbâlâr kün keçirâr hâl-i pärişâniy bilän

Åç qärin bolsä ägär sizni biräv hämsâyängiz
‘ Äfv etmäs U Tâ‘ âlâ lutf u ikrâmi bilän

Murtäkib uşbu ‘ ämällärni Xudâ xoş körmägäy
Qärşidur ul Mustâfâni ämr fârmâni bilän

Mâl u mulkgä yetişib âlmäs xäbär be-çâradän
Demä insân qoy ulärni xil häyvâni bilän

Rähm u şäfqät mehribânlik heç kişigä bolmäsä
Nä qısun beçârälär hâl-i pärişâniy bilän

Yânsä här yerdä äläv çun küydirib yäksân qılır
Be-täfavut qoymägäy här kimni küygâni bilän

Ey Xudâ mähşär küni lutf u käräm hâlmğä qıl
Qâlmäsun *Nâlân* u däm curm-i firâvâniy bilän

(Nâlân, 1390/2011: 10-11).

BÄHÄRÄN VÄQTİ OLDI

Mefâ'îlün / Mefâ'îlün / Fe'ûlün

Kel ey dilbär bähârân vâqti oldı

Gül âçıldı gülistân vâqti oldı

Qılây nâlâ bâqıb güldek yüzinggä

Xâzân ketdi bähârân vâqti oldı

Çü bülbül säyräbân här şaxsârgä

Bolib coşqun gül-âfşân vâqti oldı

Âçıldı här tämân här xil güllär

Kemäs¹⁵ dildâr ki râyhân vâqti oldı

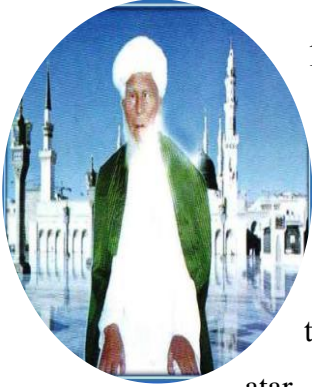
Bu däm *Nâlân* üçün kim qılğäy iltâf

Cäfâ etmä, ki ihsân vâqti oldı

(Nâlân, 1390/2011: 9).

¹⁵ Bu kelime konuşma dilinin yazıya aktarılması olup aslında *Kelmäs* (کلمس) “gelmez” olmalıdır. Ancak bu şekilde yazıldığında vezin bozulmaktadır. Diğer dipnotlarda belirtilen düzeltmeler metinde uygulanmıştır. Ancak bu kelimedede düzeltme yapıldığı takdirde vezin bozulduğu için düzeltme yoluna gidilmemiştir.

2.38. NEDRET / NUDRÄT (ندرت)

Cuma oğlu Muhammed İvaz Nedret h. ş. 1312/m. 1933'te Andhoy'a bağlı Rahathane mahallesinde doğar. Nedret, birçok din âliminden dersler alarak hocalık derecesine ulaşır. Andhoy'daki Medrese-i Baba Velî'de okur. Bu medresede ve Kazi Babamurad Okulunda öğretmenlik yapar.

Şair Nedret aynı zamanda Mevlana Nedret olarak da tanınır. Nedret, 1336/1957 yılından itibaren şiir dünyasına adım atar. Şiirlerinde dini ve yergi konuları yer alır. Bîdil, Hafız, Nevâî, Fuzulî vd. şairlerden etkilenir. Şairin Özbek-Türk ve Derî dillerinde kaleme aldığı şiirleri Metin Şair'in 1392/2013'te hazırladığı *Däbistân-i Muhäbbät* (دبستان محبت) adlı şiir kitabında yer alır. Özbek-Türk ve Derî dillerindeki şiirleri Afganistan'da *Suturî*, *Vatan* ve *Fâryâb* vd. gazetelerde yayımlanmıştır. Şair, 1390/2011'de vefat eder ve Naim Hâce mezarlığına defnedilir (Nudrät, 1392/2013: V-S).

Nedret, ana tarafından Türkmenlerin Arık boyundandır ve baba tarafından Abdal asıllıdır. Şair, Usta Kılıç'ın kızı ile evlenir. Nedret'in, Rahmatullah ve İzzetullah adlarında iki oğlu ve sekiz kızı vardır.

(Şair'in büyük oğlu Rahmatullah ile Andhoy'da yapılan yüz yüze görüşme, 15. 07. 1393/07. 10. 2014).

SEVÄR YÄRİM

Mefâ'îlün / Mefâ'îlün / Mefâ'îlün / Mefâ'îlün

Xoş olğây ey päri-päykär räqıblärdän cudâ bolsäng

Män-i be-çârâ u mähzun äylä song âşinâ bolsäng

Säni ' işqingdâ mendek yol yitirgän köp erür cänä

Mengâ vâsling gülistâniğâ bolğây rahnâmâ bolsäng

Mening dârdim ' ilâcidän täbiblär bodılär ' âciz

Umidim şul ki dârdimğâ özing endi dävâ bolsäng

Quyâş yânglığ yüzing açıb qälâmdäk qâşläring qâqıb

Sâçing sünbül kâbi sâçıb qâşımğâ mählıqâ bolsäng

Çämân âhli körib hüsning, bolur âyinâdek häyrân

Sevär yârim muhâbbât gülşânidâ dil-râbâ bolsäng

Nâ bolğây *Nudrät*-i mähzun köyiğâ bir kelib cänä

Äni pârvânâ äyläb song, özing şâm' -i ziyâ bolsäng

(Nudrät, 1392/2013: 21).

ÂHİSTÄ ÂHİSTÄ

Mefâ'îlün / Mefâ'îlün / Mefâ'îlün / Mefâ'îlün

Meni birlä qädäm gâr ursä yâr âhistä âhistä
Räqiblär köngli bolğäy dâğdâr âhistä âhistä

Niyâz âhli quvânib bir biriğä bädä tutğäylär
Qârâ közlärni qılsä pur-xumâr âhistä âhistä

Nigârimning umidiğä çekârmän häcr dârdini
Niçün qış songidän bolğäy bähâr âhistä âhistä

Yämân köz birlä bâqsä här kişi ul sâçi sünbülğä
Tiriklikdä bolur mähzun u zâr âhistä âhistä

Qılurmän mäqdämiğä baş qoyıb cân u dilim isâr
Mening hâlim soräb kelsä nigâr âhistä âhistä

Uning qähri otidän tüssä uçqun äncumän içrä
Hämä *Nudrät* kâbi ul däm küyâr âhistä âhistä

(Nudrät, 1392/2013: 31).

2.39. NURÎ/ NURİY (نوری)

Molla Nuriddin Kevkeb oğlu Seyfiddin Nurî h. ş. 1329/m. 1950'de Seripul şehrine bağlı Ebulfeth mahallesinde doğar. İlk ve orta öğrenimini Seripul Kadı Münhacü's-Sirac Okulu'nda görür. Liseyi ise Kabil'deki Yüksek Öğretmen Okulunda 1348/1969 senesinde tamamlar.

Nurî'nin, anadili Özbek Türkçesidir. 1350/1971'den beri şiirlerini Özbek-Türk ve Derî dillerinde yazar. Şiirlerinde lirik konuların yanında tarih, dil sevgisi, vatan sevgisi ve doğa güzelliği gibi konuları da yazar. Seyfiddin Nurî'nin 1389/2010 yılında *Yüräk Nâlişlâri* (يورەك نالیشلری) adlı şiir kitabı yayımlanır. Şaire, şiir konusunda üstat Azimî (bk. s. 23 Azimî), üstat Hadim ve üstat Vasıf-i Bahtarî gibi şairler yol göstermiştir (Nuriy, 1389/2010: A-B).

Şair, Seripul'lu Musabay'ın kızı ile evlenir. Şairin, Atila, Cemşid ve Hüsrev adlarında üç oğlu ve iki kızı vardır.

(Şairin kendisiyle Seripul'dayken, telefonla yapılan görüşme, 17. 06. 1393/08. 09. 2014).

YURT VÄSFI

Mef'ûlü / Mefâ'ilü / Mefâ'ilü / Fe'ûlün

Sen birlä vätän mengä şäräf nâm u nişân bâr

Yängräy sesim täntänäli lähn-i bâyân bâr

Âçildi qäräng çäqnäşib här yân bezänib gül

Çârbâğ u çämän kökläm u sâr-säbz-i cähân bâr

Säyräydi eşit zävq bilän bülbül u qumri

Bâğ u çämän u tığ u tâşing içrä rävân bâr

Sevsäm seni här lähzä uluğvâr, säzâvâr

Yäşnâb quçâğingdä yigit u äncä cävân bâr

‘ Âläm boyiçä yängrädi rüzming ilä fäthing

Bildim ki yâqın, qolingä küç birlä tävân bâr

‘ Äzming ilä cüzming hämä himmätdä nâmâyân

Ğäyrätdä kürâş âqınidä munçä-lä cân bâr

Dostim bilä Ğäffâr u Räsul bärçä yigitlär

Änä sütidek âq yâşäsın tâ ki cähân bâr

Yâv bğrını teş xäncär-i burrân u sesingdän

Özbek bäläsi senggä bâyân bâr u zâbân bâr

Târix boyidä yänçgän eding bärçä ğänimni

Äfsânädä teng qıssädä köp tâ ki zâmân bâr

Här çänd buzildi hämä äyvân ilä yurting
Âbâd olâdur dâhr ârâ furr u nişân bâr

Sârpul gözâl u Xâcä Duköhingni unutmäm
Suzmä Qälâ vu Mäymänädä şavkät u şân bâr

Bolgän mengä kânun u väfâ Bälx u Sämängän
Cuzcân u Bädäxşändä tügänmäs tolâ kân bâr

Âvâzädâdur säyt-i Ulugbek u ‘Âli Şer
Ğäzni vu Hirât dävlatidä nâm u nişân bâr

Ândxoy u Şibirğän u Tägâbing bilä Dârzâb
Bälxâb u Tägây Xâcä vu Sâläng u Käyân bâr

28 Äsäd 1371/19. 08. 1992

(Nuriy, 1389/2010: 1-2).

GÖZÄL YURTİM

Fâ‘ilâtün / Fâ‘ilâtün / Fâ‘ilün

Ey gözäl yurtim, gülistâning gözäl

Dâşt u dâmân u biyâbâning gözäl

Räng-mä-räng güllär açılğan çäqnäşib

Tâğ u tâşing, bâğ u bustâning gözäl

Endi kündän küngä seni yaşnätär

Där häqiqät uşbu dävraning gözäl

Yâvläring här yerdä bolsä, mähv etär

Qährämân el, märd-i mäydâning gözäl

Zär yäratgäy qäpqärä tupraqdän

İş-sevâr här işçi dehqâning gözäl

Birläşib tinçlik yoligä işlägäy

Ey quvânçım, bärçä insâning gözäl

‘Älämä şuhrät qâzângän kânläring

Sözläsäm lä‘l-i Bädäxşân’ing gözäl

Sözi birlä şuhrä bolgän ‘älämä

Bärçä ‘äläm, häm suxändâning gözäl

Câmi vu Sinâ Cäläliddin-i Bälx

Nâsir-i Xusräv Buräyhân’ing gözäl

Häm Sänâiy u Nâvâiy Bâbiring
Cümlä ähl-i fâzl-i dâvrâning gözâl

Gülşâning içrâ etâr erkin mudâm
Cilvâlär sârv u xırâmâning gözâl

Şâdyânâ küyini xoş säyrägây
Tâğlärâ kâbk-i ğâzâlxâning gözâl

Muşk-âfşândur sening färîm hävâng
Sevgilidur yer u âsmâning gözâl

(Nuriy, 1389/2010: 28-29).

2.40. NUSRET / NUSRÄT (نصرت)

Kari Damolla Habibullah Buharî'nın oğlu Muhammed Esedullah Nusret Andhoyî 1306/1927'de Buhara şehrine bağlı Cafer Hâce nahiyesinde dünyaya gelir.

Nusret henüz çocukken, anne babası Sovyet hakimiyetindeki 1311/1932'de Buhara'dan Afganistan'ın Belh şehrine gelir, oradan da Cevizcan'a bağlı Akça ilçesine yerleşir. Babası Kari Habibullah, Andhoy halkının yoğun isteği üzerine 1320/1941'de Andhoy'a gelip Yetti Uruğ mahallesine taşınır.

Nusret ilk eğitimini babasından alır. Henüz on iki yaşındayken Kuran-i Kerimi ezberlemiştir. Andhoy'daki Medrese-i Köhne'de dinî eğitimini tamamlar ve yine Andhoy'daki Medrese-i Köhne'de ders vermeye başlar. Din dersleri dışında farklı ilimlerden ders alır. 1337/1958'den itibaren şiir yazmaya başlar. Şairin Özbek-Türk ve Derî dillerinde kaleme aldığı şiirleri, Metin Şair'in hazırladığı *Mujdü-i Râhmât* (مژده رحمت) adlı şiir kitabı 1387/2008'de yayımlanır. Şiirlerinde dini konular hakimdir. (Nusrät, 1387/2008: A-D).

Mevlana Esedullah Nusret, Âlim Âciz ve Molla Nesriddin'in kızlarını alarak iki evlilik yapar. Şairin, Muhibullah, İsmatullah, Ayetullah, Subgatullah ve Kudretullah adlarında beş oğlu vardır. Nusret, 11. 3. 1360'da vefat eder ve Yetti Uruğ mezarlığına defnedilir.

(Şair ile yakından ilgilenen şair Muhammed Amin-i Metin ile Andhoy'da yapılan yüz yüze görüşme, 16. 07. 1393/08. 10. 2014).

MUHÄBBÄTSİZ YÜRÄK

Mefâ'îlün / Mefâ'îlün / Mefâ'îlün / Mefâ'îlün

Muhäbbätsiz yüräk zikr-i Xudâ'ğä âşinâ bolmäs
Härim-i qurb sultâniğä mähräm här gädâ bolmäs

Sä' âdät çehräsin âyinäsi dâna yüzi bolğäy
Sä' id ul kim dâme ärbâb dânişdän cudâ bolmäs

Kişi kim sağâr-i hubbu'l-vätändän içsä bir cur' ä
Äsir-i xətt u xâl u kâkil-i här xoş ädâ bolmäs

Sädâqät mäktäbidä dârs-i vähdätin âlib tä' lim
Yürâkidä ğubâr u kinä vu kibr u riyâ bolmäs

Bilim yänghğ mätâ' e yoq cähân bazaridä härgiz
Xäridâr-i ädâb här yerdä bolsä be-nävâ bolmäs

Musulmân xıslätidur vä' däsiğä ustuvâr olmâq
Munâfiq ul kişini bil ki 'ähdiğä väfâ bolmäs

(Nusrät, 1387/2008: 12).

Mef'ûlü / Mefâ'ilün / Mefâ'ilün / Fe'

Ming şükr Xudâ'ğä kim âtı dur Râhmân
Päygâmbärimizğä örgätıbdur Qurân
Här kim özining şâr' igä päyräv bolsä
Be-şäk tâpâdur sä' âdät-i ikki câhân

(Nusrät, 1387/2008: 82).

2.41. ŞEREF / ŞÄRÄF (شرف)

Mir Kasım oğlu Şerefiddin Şeref, h. ş. 1253/m. 1874'te Taşkent'in Murad Mahallesinde dünyaya gelir. Devrin önemli din âlimlerinden dersler alır. Buhara Medresesinde eğitim görür. Bu dönemin önde gelen Özbek aydınlarından Behbudî ve Münevver Karilerle yakından tanışır.

Kari Şeref, anavatanın Komünist Rus istilasına uğraması sebebiyle ailesi olmaksızın Türkmenistan üzerinden yanında Kuzey Türkistan'dan Güney Türkistan'a yani Afganistan'ın kuzeyine göç etmek zorunda kalır. Burada Andhoy ilçesine bağlı Şeyh Mahallesine yerleşir. Bir müddet Andhoy'daki Medrese-i Baba Velî'de ders verir. Burada Sufican Ağa, Üstat Azimî Cevizcanî ve Üstat Kurbet ile edebî sohbetlerde bulunur. Ömrünün son yıllarında Kabil şehrine yerleşir. 1324/1945 yılında burada vefat eder ve Kâbil'deki Medrese-i Özbekân (Âşıkân u Ârifân)'da defnedilir.

Şeref, Nevâî, Fuzulî, Hocendî ve Bîdil'den çok etkilenmiştir. Bu etki şairin şiirlerinde görülür. Şiirlerinde dini konuları yanında, yergi, vatan sevgisi ve lirik gibi konulara yer verilmiştir. Bilhassa Bîdil'den çok etkilendiği için edebî çevrelerde Damollah Bîdil lakabı ile tanınır.

Şairin yazma divanı oğulları Hüsameddin'in ve Kemaliddin Şeref'in elindedir (Râsıx ve Qärâş, 1388/2009: 12-13).

GÜLGUN YÜZ

Fâ‘ilâtün / Fâ‘ilâtün / Fâ‘ilâtün / Fâ‘ilün

Râz-i ‘ işqing tutmâğä bğrımni tâş etmäy nitây?

Sinä âfâtdin şârâf âhini fâş¹⁶ etmäy nitây?

Be-nävâlik zevârimdur âşk-i gülgun ğâzâdin

Pirlik dâvridâ ruxsârimni yâş etmäy nitây?

Sâr-nigun etsä lävâ-yi şâr‘ ni küfr-i fucur

Ändxoy väyrânâsin târcih-i Şâş etmäy nitây?

‘ Äyb emäs men nâ-sâzâ köyiğä bârsäm şävq ârâ

Dâstgirim bolsä ummidim, tâlâş etmäy nitây?

Dâşt-i isyândin bârurmen nâxin-i häsrât bilân

Yüzni gülgun äylâbân, köksim xârâş etmäy nitây?

Tâpmäsä ädhäm bisâti, bistâr-i güldin *Şârâf*

Xârdin bâlin etib, xâsdin fârâş etmäy nitây?

(Râsıx ve Qârâş, 1388/2009: 12-13).

¹⁶ Bu kelime yararlandığımız kaynakta qâş (قاش) şeklinde yazılmıştır. Ancak anlamca fâş okumak daha doğrudur.

KÖZDÄGİ YAŞ

Fâ'ilâtün / Fâ'ilâtün / Fâ'ilâtün / Fâ'ilün

Nâz ârâ keltürmägil çin-i ğâzâb qâş üstinä
Sâyâ qâddingdän yetür, keltür qâdâm bâş üstinä

Tâqât etmäs nâtâvân binlär şâ'â-i hüsnigä
Târ olur 'âlm quyaş kelgändä xäffâş üstinä

Giryâdin tuxm-i şârâr bāğrımdä bâş körgizmâdi
Äbr-i rähmät yağsâ, ötmäs här qâdâr tâş üstinä

Här körän dil iztirâbidin quyaşdek titräsä
Älmâğây täsvir-i ruxsâringni näqqâş üstinä

Här cäfâ vu cävr kim qılding, nädâmât çekmäding
Dähr-i zâlim qıl nâzâr, közlärdägi yaş üstinä

(Râsıx ve Qärâş, 1388/2009: 13-14).

2.42. SENÂ / SĀNĀ (شا)

Hacı Muhammed Nebi'nin oğlu Muhammed İshak Senâ, h. ş. 1328/m. 1949'da Andhoy'da dünyaya gelir. Senâ, 1347/1968'de Kabil'deki Nadiriye Lisesinden mezun olduktan sonra bir süre öğretmenlik yapar. Eğitimini yükseltmek için öğretmenlik görevinin yanı sıra Kabil'deki Mesleki Öğretmen Yetiştirme Enstitüsünden ders alır. Senâ ayrıca bir müddet Eğitim Bakanlığı Yayım ve Tercüme Bölümünde görev yapar.

İshak Senâ, 1342/1963 yılından itibaren şiir yazmaya başlar. Şairin asıl anadili Özbek Türkçesi olup, Özbek-Türk ve Derî dillerindeki şiirleri Afganistan'da *Fâryâb*, *Yulduz*, *Anîs*, *Hîvâd* gibi gazeteler ile *Avaz*, *İrfan*, *Juvandûn* gibi dergilerde yayımlanır.

Şairin, Özbek-Türk ve Derî dillerinde kaleme aldığı şiirleri kitap halinde yayımlanmıştır. Bu kitaplarda, Özbek Türkçesiyle kaleme aldığı şiirlerine, *Bahş-i Özbekiy* başlığı altında yer verilmiştir. Şair, çoklukla lirik ve farklı mevzularda şiirler yazmıştır. Ayrıca şiirlerinde vatan konusu önemli yer tutmaktadır (Sânâ, 1380/2001: kapak).

Senâ Sovyet işgali döneminde bir süre vatanından ayrılarak Pakistan'da mülteci olarak yaşar. Ardından bir müddet sonra Kanada'ya göç eder. Halen ailesiyle birlikte bu ülkede yaşamaktadır. Attâr boyundan olan Senâ, Abdülhamid'in kızı ile evlenir. Ahmet Ziyâ ve Ahmet Temîm adlarında iki oğlu ve iki kızı vardır.

Şairin Özbek Türkçesiyle kaleme aldığı şiirleri, Derî dilindeki şiirlerle birlikte aşağıdaki kitaplarda toplanmıştır.

Eserleri:

1. *Dârdhâ vä Sozhâ* (دردها و سوزها) Farsça şiir kitabı, 1379/2000.
2. *Dâr İntizâr-i Sâhâr* (در انتظار سحر) Özbek Türkçesi şiir kitabı, 1380/2001.
3. *Zebâ Vâtân* (زیبا وطن) Özbek Türkçesi şiir kitabı, 1381/ 2002.

(Şairin kendi kardeşi Şefik Senâ ile Kabil'de yapılan yüz yüze görüşme, 03. 06. 1393/25. 08. 2014).

MEHR U MUHÄBBÄT

Fâ'ilâtün / Fâ'ilâtün / Fâ'ilâtün / Fâ'ilün

Ey Xudâ âvârlâr zâr u pərişân bolmäsün
Mundin ârtuq dârbâdâr häyrân u särsân bolmäsün

Äyrilib singil inâğä bir biridin ğäm çekib
Keçä kündüz yığlâbân häsrâtdä giryân bolmäsün

Yoq bolub duşmânçilik qâtl u qâtâl u öldiriş
Ölkämiz şâd yâşnäsün bârbâd u tâlân bolmäsün

Särsär-i bâd-i xâzân zulmi bilân bustânimiz
Gülläri pâr-pâr olup här yânä pâşân bolmäsün

Qâlbimiz mehr u muhâbbâtdin tolä bolsun mudâm
Mehrsiz be-^ç âtifä bir birgä insân bolmäsün

İstâgim şuldur uluğ Tängri Tâ'âlâdin mudâm
Qân tökâr zâlim kişilär şâd u şâdân bolmäsün

(Sänâ, 1380/2001: 25).

ĞURBÄT

Mefâ‘ilün / Mefâ‘ilün / Mefâ‘ilün / Mefâ‘ilün

Ålibdur ränc u ğurbät küç bilän häm ixtiyârimni
Kimä äytây yüräk dârdim fiğân u häl-i zârimni

Tutâşdim ot kâbi häcr-i vätândin keçälär yığlâb
Kişi körmäs, kişi sormäs bu ränc u iztirâbimni

Meni ähvâl-i zârimdin xâbâr bolmâqni istârsäng
Şe‘rimni sen oqıb çıqğin bilârsän rozğârini

Bâğır qâni bilän yâzdim kitâb-i dâftâr-i şe‘rim
İşângil här vâraqdâ sän tâpârsän yâdgârimni

Vätändâşlâr firâqidin ‘âbäs ötdi meni ‘ümrini
Yârâqlık qâyğusi etdi zâbun cism-i nizârimni

Fälâkning zulmidin yetti¹⁷ fiğânim kök sâri ämmâ
Tirik män säxt cânlikdin köring säbr u qârârimni

(Sänâ, 1380/2001: 38).

¹⁷ Bu kelime metinde ایتى şeklinde yazılmıştır. Ancak böyle okunduğunda *et-* “etmek, kılmak” anlamlarında olup anlam bozulmaktadır. Afganistan Özbek Türkçesinde *yet-* fiili çok defa *et-* şeklinde telaffuz edilir. Dolayısıyla bu fiil aslında *yet-* fiili olmalıdır.

2.43. SENGİN / SÄNGİYN (سنگین)

Rahmânkul oğlu Kari Seyfullah Sengîn, h. ş. 1311/m. 1932'de Fâryâb ili Peştunkut ilçesine bağlı Önçe Arlat nahiyesinde doğar. Sengîn yedi yaşında Önce Arlat Okuluna başlar. On üç yaşındayken Daru'l-Hifaz'da Kuran-ı Kerim'i ezberler. Şair, on dört yaşındayken babasını kaybeder. Çok sıkıntılar çektiği halde, 1342/1963'te Medrese-yi Zahir Şahî'den mezun olur.

Sengîn, daha dördüncü sınıftayken şiir yazmaya başlar. Şiirlerinde genellikle dini konular yer almaktadır. Şairin asıl anadili Özbek Türkçesidir. Sengîn'e, şiir yazma konusunda hocası Abdülhalim Hayâ yol göstermiştir. Şiirde özellikle Molla Camî ve Bîdil'den etkilenmiştir. Özbek-Türk ve Derî dillerindeki şiirleri Afganistan'da *Fâryâb ve Yulduz* gazetelerinde yayımlanır.

Şairin 1390/2011'de, *Älhâc Kâriy Säyfullâh Sengîn Muâllim, İmâm ve Şâir* (الحاج قارى سيف الله سنگين معلم، امام و شاعر) adlı şiir kitabı yayımlanır. Bu kitapta, Özbek Türkçesiyle kaleme aldığı şiirleri, *Äş'âr-i Özbekiy* diye adlandırılan bölümde toplanmıştır. Şair birçok okulda öğretmenlik yapmış ve 1366/1987'de emekliye ayrılmıştır.

Sengîn üç evlilik yapmıştır. Bunlardan yalnızca üçüncü hanımından üç oğul ve sekiz kızı olmuştur.

Şair, 1384'ün Hut ayında 76 yaşındayken vefat etmiştir (Sängin, 1390/2011: 1-12).

VÄTÄN MEHRİ

Mef'ûlü / Mefâ'ilü / Mefâ'ilü / Fe'ülün

Ğurbät köyidä men, çu yâd-i vätän ettim
Köngül otığä cân u tänimni säfän ettim

Täskin yolidin dârd-i firâqımğä dävâ deb
Yârân-i säfâr suhbätidin ğäm-şikän ettim

Ğäm bädäsüdän bāğrım ezib keçä vu kündüz
Xunâbä yutub 'âdât-i bāytul'hāzän ettim

Bolmây nä üçün ânä diyârimni fidâsi
Devânä kâbi be-hudâ târk-i vätän ettim

Bülbül quşidek nâlâ etib ertä vu âqşâm
Yüz ârzu birlä yänä yâd-i çämân ettim

Âçgil yârâşış eşigini¹⁸ emdi Xudâyâ
Ummid bilân Dârgâhingä bul suxän ettim

Sängin diliğä cây çu mehr-i vätän âlgân
Şul 'âhd ilä 'işq libâsin bā-tän ettim

(Sängiyn, 1390/2011: 43).

¹⁸ Bu kelime metinde ایشیگی نینگ şeklinde yazılmıştır. Ancak bu şekilde olduğunda anlam bozulmaktadır. Doğru kelime eşigin veya eşigini olmalıdır.

MUXÄMMÄS

Mefâ'îlün / Mefâ'îlün / Mefâ'îlün / Mefâ'îlün

Mäni qılmişlärim aşdi Xudâvândâ hisâbidin
Tufâyl-i Ahmâd-i Muxtâr bärâât bir 'âzâbidin
Vä gâr nä näfs-i şum u be-hâyâni xurd u xâbidin
Sâzâvâr-i sâqârdurmân cähännâmni kâbâbidin
Bâse könglim pârîşândur sâr-âncâm u xârâbidin

Ägâr ändäk sävâb etsäm oşâl dâm zâyî' zâr oldı
Hämä yükni ki şäytân yüklädi şânim duçâr oldı
Cinäyât u xiyânâtlâr hämeşä bâr bâr oldı
Öz elgimdin cäfâ berdim ğärizä cânġä xâr oldı
Ämân bâr mu bu räsvâlıġ bilân qâhr u 'itâbidin

Libâs-i 'ilm u dânişni kiyib qıldım xâtâläрни
Tilimġä tävbä deb dilġä etibân bäs du'âlärni
Mân ettim bu cähândä bolmäġân kibr u riyâlärni
Bârärmân gör ärä yükläb bu yânglıġ köp günâhlärni
Käräm birlä nicât bersun bu yolni iztirâbidin

Säni ämring bilân kelsä mäläk oltursä yânimġä
Tärâhhum birlä qol ursun buyurġıl cism u cânımġä
'Äzâbidin qılıb 'âri şähâdätни zâbânimġä
Xätimdin yoqläsun tävfiq berġıl xânimânimġä
Pânâh bergil Xudâvândâ Näkiringni xitâbidin

Bu häsrät birlä qalġânmän cudâ xeş u täbârimdän
Oqub Qurân 'âzizlär qäytädurlär xâk mazarimdän

Məcâl-i däst u pã urmâq hãm bolmäs mädârimdän
İlâhiy sãn xäbärsän ul zämân ähvâl zârimdän
Gülistân-i cinân äylä göristânim turâbidin

‘Ämäldin sorğâçi etgäy tilimni tiğ-i burrân qıl
Qârânğu üygä yälğuz män, kâräm äylä çarâğân qıl
Äğär men köp xatâ qıldım özing bir fâzl u ihsân qıl
Günâhim sâri bâqmäsdin hãmä muşkilni âsân qıl
Yürâkim sârbäsär qândur xicâlätni xunâbidin

Häbibing hürmäti Yârâb nâzâr qılmä günâhimğä
Qälâm ‘äfv-i ğufrân ur hãmä qılğân günâhimğä
Şäfä‘ät bâbidän bersäng mäqâm-i ‘izz u şâhimğä
Mäni tâpşur ‘ämälsizlär qätâri puşt-i xâhimğä
Ki şâyäd äyläsä serâb kävsärni şarâbidin

Räsul-i Häq Muhämmäd Mustäfâ ummätni ğämxâri
Yubârdi Râhmätäl li'l-‘älâmin deb Häzrät-i bâri
Äbubäkr u ‘Umär ‘Usmân Häydärdur büyük yâri
Bä-Häqq-i âl u ävlâd u hãmä äshâb-i kübbâri
Behildin sâr xicil qılmä ötüb cümlä hisâbidin

Bä-häqq-i Âdäm u Hävvâ bä-häqq-i cümlä Pâyğämbär
Bä-häqq-i ‘älâm-i bälâ bä-häqq-i cännät u kävsär
Bä-häqq-i Surä-yi Qurân bä-häqq-i Kä‘bä-yi dâvâr
Bä-häqq-i rävvä-yi Häzrät bä-häqq-i mäscid u minbär
Bäğışlä ruz-i mäşşärdä uyâtmä şäyx u şâbidin

Ketâr vâqtidä *Sängin* âh urub bir däm fiğân etti
Niçün kim bul mätâ‘-i zindägânidin ziyân etti

‘Äzizläрни һәмä bir bir äcäl yerğä¹⁹ nihân etti
Kişi bilmäs bu yälğuz ât çängidin qäyân ketti
Ämân bergil ämân bergil qıyâmät peç u tâbidin

(Sängiyn, 1390/2011: 44-47).

¹⁹ Bu kelime de metinde بیرغه “birğä” şeklinde yazılmıştır. Ancak anlam dikkate alındığında kelimenin doğrusu بیرغه yerğä olmalıdır.

2.44. ŞER'Î / ŞÄR'ÎY (شرعى)

Seyyid Masum oğlu Abdülhakim Şer'î Cevizcanî, h. ş. 15. 12. 1313/m. 03. 06. 1935'te Seripul'a bağlı İmam-i Hurd'da doğar. Annesi Bibi Habibe'dir. Baba tarafından Nakşibendî tarikatının önde gelenlerinden Mahtum Azam Dihbidî'nin soyuna dayanır; ana tarafından ise Hz. Mir Ruzadar'ın soyundan olan Kadı Muhammed İsmâil'in torunudur.

İlköğrenimini Seripul'da görür. Kabil'e bağlı Pağmân'daki Ulum-i Şer'îye Medresesini bitirdikten sonra 1338/1959'da Kabil Üniversitesi İlahiyat Fakültesinden mezun olur. Şair, 1357/1978 yılına kadar bakanlık dâhil değişik devlet idarelerinde, radyolarda ve birçok gazetede görev yapar.

Şer'î, henüz beşinci ve altıncı sınıflardayken şiir ve edebiyata yönelir. Şaire şiir konusunda âlim ve şair olan dayıları Kari Muhammed Azim Azimî Cevizcanî ve Muhammed Kasım Kazizadeler yol göstermiştir (bk. s. 23 Azimî). Şer'î'nin anadili Özbek Türkçesi olup, Derîce, Arapça ve Peştucaya çok iyi vakıftır. Şiirlerini Özbek-Türk ve Derî dillerinde yazar. Şiirlerinde lirik konuların yanında din, tarih, dil sevgisi, vatan sevgisi, doğa güzelliği toplumun sorunları ve eğitimin önemi gibi konuları da işler.

Şer'î, kendisi gibi diğer Türk soylu aydınlarla beraber, Özbek ve Türkmen Türkçeleriyle eğitim ve yayım yapılması konusunda girişimlerde bulunmuştur. Bu girişimlerin sonucunda Afganistan'da Özbek Türkçesiyle *Yulduz* gazetesi ve Türkmen Türkçesiyle ise *Küreş* gazetesi yayıma başlar. Şair, 1992'de Kabil'in Taliban tarafından işgali üzerine Özbekistan'a yerleşir.

Şer'î Özbekistan'da, 1994'ten itibaren Taşkent Enstitüsü İslam Hukuk Sistemi üzerine ders vermeye başlar. 1999-2008 yılları arası Özbekistan Taşkent İslam Üniversitesinde üye olarak çalışır. 2005'te doktorasını tamamlar; 2008'de ise profesör unvanını alır.

Prof. Dr. Abdülhakim Şer'î Cevizcanî hâlen ailesiyle birlikte İsveç'te yaşamaktadırlar. Şairin Humayun Cevizcanî, Babür Masumî ve Aybek Cevizcanî adlarında üç oğlu ve Pervin adında bir kızı vardır (Şär'iy, 1388/2009: 96-98).

Şairin yirmi civarında kitabı mevcuttur. Ancak aşağıda künyesi verilen üç şiir kitabı Özbek Türkçesiyledir.

Eserleri:

1. *Yäşäsın Pärtiyä* (يشه سين پرتيه) Özbek Türkçesi şiir kitabı, 1358/1979.
2. *Ämu Däryä* (آمودريا) Özbek Türkçesi şiir kitabı, 1369/1990.
3. *Yüräk Sırläri* (يورە ك سرلری) Özbek Türkçesi şiir kitabı, 1388/2009.

XÄLQ DÄRDİ

Fâ‘ilâtün / Fâ‘ilâtün / Fâ‘ilâtün / Fâ‘ilün

Yıǵläsäm ikki közimdän âqızib men yaşlär
Suv bolib âqqäy çidälmäsdän bu tâǵ u taşlär.

Bir män ermäsmän köngül bergän sengä ey sevgilim
Cân u dildän ‘âşiqingdurlär qärilär, yaşlär.

Tängri ävväldin bilärdi ‘ışq elin öldürgüsin
Şu säbäbdän berdi U sengä qılıçdek qaşlär

Söylägil sevmäy bolär mu sen käbi tännâzni
Kim ötär bolsäng egilgäy yolläringdä başlär

Ey gözäl häcring çekärdim lek näyläy ‘âqıbat
Äldi mendän xälq därdi tâqät u bärdâşlär

Qängä toldi könglim elning ağır ähvâlin körib
Çünki täqdiri bilän oynär neçä ävbâşlär

Tå “Buğâyı” üstidä yâğdi musibät yâğmiri
Zulm oti birlä tutâşti Särpul u Lävlaşlär

Ğäflät uyqusidän uyğaning vätändäşlär keling
Qoydilär mäqsäd sâri âlgä qädäm yoldâşlär

Kim edik târixdä bir kün, nä boldik ‘ âqibät
Ey sitäm âstidä qâlgän be-nävâ qärdâşlär

Tiklägin qaddingni sindir ‘ äyş u ‘ işrät kâsäsin
Özgälär ilgining âstidä qâlär ‘ äyyâşlär

Ålsän eski cähân târixidä sen ärsälän
Himmätिंगgä ‘ âläm ähli köp degän şabbâşlär

‘ İlming otidin bir uçqun Körägäni cädväli
Åqsârây u Tâc Mähäl fâzling üçün pädâşlär

Tiklädi şärq uyğâniş dävri Nävâiy himmäti
Bu yutuqlärni çizib qâldirdilär näqqâşlär

Hikmäting änvâridän Fârâbidur yârqın misâl
Berdi ‘ âlämgä täfâkkur mut‘ ämidän âşlär

Ey uluğ xälqım, ulusim, ey elim, ey millätim
Birläşib täşläng qädäm, ey keksälär ey yâşlärim!

Hicri 1332/1954 : Kâbul, Pâğmân

(Şâr‘i, 1388/2009: 36-37).

BİR ÂVUÇ KÜL

Mefâ'îlün / Mefâ'îlün / Fe'ûlün

Körib şahlâ közingni ey yüzi gül
Çekib faryâd boldim sengä bülbül

Ädâ vu nâz kâni köz u qâşing
Sâçingdek yoq bu gülşân içrä sünbül

Cämâling nuridän 'âlâm munâvvâr
Mu'ânbâr kâkiling râmz-i täsâlsül

Älifdek qâmâtinggä sârv bändä
Gözällär bärçäsi hüsninggädur qul

Muhäbbät şo'läsi küydirdi cânım
Yüräk ortändi, boldi bir âvuç kül

Âtâr bolsäng qâşing yâsidän oqlär
Köngül mäcruh bolgäy, qıl täämmul

Läbing ölgän kişigä cân bağışlär
Ölär 'âşıq, ägär qılsäng täğâful

Âlib könglimni birdäm sormäsäng hâl
Yoqâtgäymän bütün säbr u tähämmul

Nedän mäst olgänimni sormä zinhâr
Meni mäst äylägän ul ây erür, ul

2005: Taşkent

(Şär'iy, 1388/2009: 19).

2.45. TAHİRÎ / TÂHİRİY (طاهری)

Hamrahkul oğlu Allahberdi Tahirî, h. ş. 1338/m. 1959'da Fâryâb'a bağlı Arabhane bölgesinde doğar. 1357/1978'de orta öğrenimini Ebu Ubayd Cevizcanî lisesinde bitirdikten sonra, 1358/1979 yılında Kabil Üniversitesi Tıp Fakültesini kazanır ve 1364/1985 yılında bu Fakülteden mezun olur. Tahirî, Bağlan hastanesinde görev yapmıştır ve hâlihazırda Fâryâb ilinde kulak, burun ve boğaz doktoru olarak görev yapmaktadır.

Dr. Allahberdi Tahirî, 1352/1973 yılından itibaren şiir yazmaya başlar. Şiirlerinde lirik konuların yanında tarih, dil sevgisi, vatan sevgisi, doğa güzelliği ve eğitimin önemi gibi konuları da anlatılmıştır. Şairin asıl anadili Özbek Türkçesi olup, Afganistan'da Özbek-Türk ve Derî dillerindeki şiirleri *Fâryâb*, *Yulduz* vd. gazetelerde yayımlanmıştır. Şairin 1388/2009'da, iki dilde kaleme aldığı şiirlerden oluşan *Ezgu Ärmânlar* (ایزگو ارمانلر) adlı kitabı yayımlanır. Bu kitapta, Özbek Türkçesi, *Bäxş-i Özbekiy* olarak adlandırılmıştır. Tahirî'ye edebiyat ve şiir yazma konusunda, Abdülrahim Necâh, Hasret Fâryâbî, Abdülhamid Âgeh (bk. s. 10 Âgeh), Mevlana Muhammed Naim Andhoyî, Muhammed Emin-i Uçkun, Taşkın Bahayî (bk. s. 184 Takın), Muhammed Kâzım Eminî (bk. s. 39 Eminî) ve Muhammed Emin-i Metin Andhoyî gibi üstadların emeği geçmiştir (bk. s. 115 Metin), (Tâhiriyy, 1389/2010: 5-25).

Özbeklerin Arap boyundan olan Tahirî, 22. 01. 1363/1984 yılında Abdülcebbar'ın kızı ile evlenir. Şairin, Nurullah, Ahmet Râmin, Hikmetullah ve Ahmet Mubin adlarında dört oğlu ve yedi kızı vardır.

1- *Uy Közgüsi* (اوی کوزگوسی) Özbekçe şiir kitabı (yayıma hazır).

2- *Aq Yol* (آق یول) Özbekçe şiir kitabı (yayıma hazır).

(Şairin kendisiyle Fâryâb'dan, telefonla yapılan görüşme, 02 Eylül 2014; Tâhiriyy, 1389/2010: 5-28).

ÖZBEGİM

Fâ‘ilâtün / Fâ‘ilâtün / Fâ‘ilâtün / Fâ‘ilün

Tändä cånım, rägdä qånım, ärsälånım Özbegim

Ång u ihsâsim, dilim, ruh u rävånım Özbegim

Şävkätim sän, häm şukuh u häşmätim sän häm ‘âziz

‘Äzmätim, câh u cälâlim, ‘izz u şånım Özbegim

Mä‘bâdim, butxânä, mäscid, häm kälisâm sen özing

Mäzhâb u uyim yänä vârd-i zâbånım Özbegim

Tâ sening qoyningdä köz açdim yänä tâpdim kämâl

Sözlâri cån berguçi şirin zâbånım Özbegim

Hilpirättdim mustâqıllık bäyrâğını baş üzä

Qänçä tökildi bu yolğä änçä qånım Özbegim

Bährä âldım här bilimdä el ulusning fäyızidän

İftixârim sän, sevimli mehribånım Özbegim

Häybätindän titrägäy yâvlâr âting tutgän zämân

Xälq ärâ şuhrät qâzângän qährämånım Özbegim

*Tâhiri*y yänğliğ bęcärgäy xıdmätiniğni hər yigit

‘Äzmätim, şånım, ğururim ärsälånım Özbegim

(Tâhiri, 1388/2009: 30).

‘ÄHDİ YÄLGÄN

Fâ‘ilâtün / Fâ‘ilâtün / Fâ‘ilâtün / Fâ‘ilün

Qoydi dâğ ustigä dâğ ul mâh-i tâbân bâr bâr
Qıldı hicrân otidä cismimni biryân bâr bâr

Köz tutib yolidä olturdim vâle U kelmädi
Telbä könglüm ğâm çekib boldi pärişân bâr bâr

Nalışimni tinglädi ämmâ tärâhhum etmädi
Cävdirâb âqdı közimdän ânçä märçân bâr bâr

Yüz ogurdi mengä kelgändä bütün aççığlänib
Bulhävâslär birlä hämdäm boldi cânân bâr bâr

İntilib sevdim gözäl dedârini ânçä, bırıq
İlmädi közgä meni ul ‘ähdi yälğân bâr bâr

bul‘ äcâb här yergä bårsäm âh u mâtäm birgädir
men qädäm qoygân çämändä soldı räyhân bâr bâr

Tâhiriyni äldädi bir nâz birlä nâzânin
Bir emäs ikki emäs bolğây mu yälğân bâr bâr?

(Tâhiri, 1388/2009: 27).

2.46. TALİ / TĀLİ‘ (طالع)

Seyyid İshak oğlu Seyyid Yakup Faruk Tali, h. ş. 1331/m. 1952’de Tahhar’a bağlı Deştikale ilçesinde dünyaya gelir. İlköğrenimine 1339/1960’ta Ayhanım Okulunda başlar. Dokuzuncu sınıfı bitirdikten sonra 1352/1973 yılında Kunduz ilindeki Öğretmen Eğitimi Enstitüsü’nde Derî bölümünden mezun olduktan sonra kendi köyündeki okullarda öğretmen olarak görev yapmıştır.

Yakup Tali, yedinci sınıftayken şiir dünyasına girer. Adaleti isteyen şair zulme karşı çıkararak şiirlerinde dini konuların yanında tarih, dil sevgisi, vatan sevgisi, doğa güzelliği toplumun sorunları ve eğitimin önemi gibi konuları da yazmıştır. Şairin anadili Özbek Türkçesi olup, şiirlerini Özbek-Türk ve Derî dillerinde yazar. Şairin şiirleri *Yulduz* gazetesinde ve bazı kitaplarda yer alır. Yakup Tali’in 1369/1990 yılında *Sängär Sesi* (سنگر سيسى) adlı şiir kitabı yayımlanır.

Özbeklerin Sâdât boyundan olan Yakup Tali, Seyyid Mazhariddin ve Seyyid Abdullah’ın kızlarını alarak iki evlilik yapar. Şairin, Seyyid Ataullah, Seyyid Hikmatullah, Seyyid Senâullah, Seyyid Nimatullah ve Seyyid Necibullah adlarında beş oğlu ve on kızı vardır. 13. 03. 1382/2003’te Tahhar ve Kunduz arasında araba kazasında vefat etmiştir.

(Şairin oğlu Seyyid Ataullah ile Kabil’de yapılan yüz yüze görüşme, 03. 06. 1393/25. 08. 2014).

YIĞLƏSƏ ÄRZİR

Mefâ'îlün / Mefâ'îlün / Mefâ'îlün / Mefâ'îlün

Vätän! sändin yäräq qâldim, firâvân yığlăsäm ärzir
Yüräk bğgrım ezib yâş urnigä qân yığlăsäm ärzir

Säni tğğ u ädiringdä tuğulib hăm bğqıldim men
İsiq sevdek quçğing, yâd etibân yığlăsäm ärzir

Bâr erdim sen bilän xoşhâl u men qädringni bilmâdim
Nä sân bul kün qırığlâb, dâd uribân yığlăsäm ärzir

Sen erding köp büyük islâm yoligä kimsälär yurti
Ne çok bolding bugün sen munçä väyrân yığlăsäm ärzir

Säni Ummulbilâdingdä, Älişer-i Xudâ yâtgän
Ā Älisinâ vu Mävlinâ bilimdân, yığlăsäm ärzir

Hirâting Mävläviy Câmii u Änsâriy üyi erdi
Yänä yâxşi, kişilär qänçä ötgân yığlăsäm ärzir

Sänâyiy dävrası qändâğ ötibdur Āzni mulkidä
Uşändâğ xıdmät-i Mähmud-i Sultân yığlăsäm ärzir

Oşâl âtli imâm yâ' ni Qutäybä esimä tuşsä
Yâtâr câyı buzuldi mulk-i Bğğlân yığlăsäm ärzir

Säni här şähr u qışlâqing, târix egäsi erdi
Nä boldi bu quvânç u şävkât u şân yığlăsäm ärzir

Säni nâ-âhl-i ävlâding, zâbun u däng bolgänlär

Sâtib begänälärgä, qıldı särsân yıǵläsäm ärzir

Vätän! biz quymägäymiz heç, buzuğ-bâşlärni turmişdä

Urıb yänçib bu Ruslärni, surıbân yıǵläsäm ärzir

Ötär köp sözlämä *Tâli*‘ ‘ämäl yolini häm izlä

Vätän erkin qılây deb iş qılibân yıǵläsäm ärzir

Ämrikä

(Tâli‘ , 1369/1990: 33-34).

İSTÄRÄM

Fâ‘ilâtün / Fâ‘ilâtün / Fâ‘ilâtün / Fâ‘ilün

Ey musulmânlär sizing bariçä bedâr istäräm

Yer üzä küçlik u häm nâmlı vu ilğâr istäräm

Sindirilmäs häm egilmäs lek bilän tåxtäng mudâm

Yâvläringiz tün u künlär ‘âciz u xâr istäräm

Yurtingiz erkin bolıbân qol u boynungiz ışıǵ

Ölkä sâtkiçlär birisin közi xunbâr istäräm

‘Ädl-i Qurân râyic olsun, şâr‘ -i Ähmäd bärqârâr

‘Äläm-i islâm ärä sizni ‘älämdâr istäräm

Yänçilib sinsun küçi islâmgä yâv bolgänläring
Dâyimâ rängin sârığ u hâlätin zâr istäräm

Şer yigit himmätli bäturlär köräş äylär hämeş
Qärşilär toğrısida ğäyğäyn u cärrâr istäräm

Qäytä başdän küçlänilib islâm tirilmâğı üçün
Xäybär açqın er kişidek şâh-i kârrâr istäräm

Källä ketmäy qân tökilmäy kelmägäy erkinçilik
Häq yolida toğralib ölümgä täyyâr istäräm

Här kişi cändän keçär cânânäsın âlgäy quçağ
Tâğni Fârhâd qılsa Şerin deb hämvâr istäräm

Häq sevâr insân gâhi yürgän yolidin qäytmäsün
Häq demâq Mänsur kâbi tâ riştâ-i dâr istäräm

Tängrigä qarşı bugän Fir' ävn här дәvr ändä bâr
Musâgä Hârun kâbi här kimni hämkâr istäräm

Häq bilän bätıl sävâşgän dünyâning här yânidä
Äzäri butlär üçün märd-i fidâkâr istäräm

Här neçok ränc u bälâgä säbr etib tâxtâş keräk
Tängri kündirmâq üçün cähd ilä isâr istäräm

Til bilän *Tâli'* gäpurib yâzmä köp kâğäzlärä
Bärçä sözdin sängä dâyim yäxşi kirdâr istäräm

(Tâli', 1369/1990: 22-23).

2.47. TANIŞ / TÂNIŞ (تانیش)

Elhac Gulam Rasul oğlu Gülahmed Tanış Kadızade, h. ş. 1339/m. 1960'ta Fâryâb ili Peştunkut ilçesine bağlı Önçe Arlat bölgesinde doğar. İlköğrenimini yaşadığı yerde alır. 1356/1977'de Ebu Ubeyd Cevizcanî Lisesinden yüksek derece ile mezun olur. 1357/1978'de Kabil Üniversitesi Tıp Fakültesini kazanır ve bu bölümden 1363/1984 yılında mezun olduktan sonra Fâryâb Hastanesinde doktor olarak göreve başlar.

Tanış, 1377/1998 yılında Türklerin yoğun olarak yaşadıkları bölge olan Afganistan'ın kuzeyi Taliban'a bırakılınca, ülkesini terk etmek zorunda kalarak Pakistan'da beş yıl yaşar; ardından şartların nispeten düzelmesi üzerine ülkesine geri döner. Dr. Tanış, 1381/2002'den beri Belh Üniversitesinde öğretim üyesi olarak kadın doğum bölümünde görev yapmaktadır.

Tanış henüz sekizinci sınıftayken şiir yazmaya başlar. Şiirlerinde lirik konuların yanında çocuklar, dil sevgisi, vatan sevgisi, doğa güzelliği, tarih, toplumun sorunları ve eğitimin önemi gibi konuları da işler. Şairin asıl anadili Özbek Türkçesidir. Özbek Türkçesiyle ve Derîce kaleme aldığı şiirleri *Fâryâb*, *Yulduz* gibi gazetelerde yayımlanır. Şairin, 1379/2000 yılında Derî ve Özbek Türkçesiyle kaleme aldığı şiirlerden oluşan *Nävâ-yi Dil / Yüräk Näğmäsi* (نواى دل / يورك نغمه سى) adlı kitabı yayımlanır. Bu kitapta, Özbek Türkçesiyle kalem aldığı şiirlerinden oluşan bölüm, *Yüräk Näğmäsi Özbekçä Şe'rlär* diye adlandırılır.

Tanış, bilhassa Nevâî, Fuzulî, Camî, Nadire gibi şairlerden çok etkilenmiştir. Kendisine şiir yazma konusunda Abdurrahim Nefir Fâryâbî yol göstermiştir.

Arlat boyundan olan şair, 1359/1980'de Mevlana Emrullah'ın kızı ile evlenir. Şairin Uluğbek, Azerbek ve Bahadır adlarında üç oğlu ve dört kızı vardır.

(Şairin kendisiyle Mezar-i Şerif'te yapılan yüz yüze görüşme, 23. 05. 1393/14. 08. 2014).

BÁLÄLÄR

Fâ‘ilâtün / Fâ‘ilâtün / Fâ‘ilâtün / Fâ‘ilün

Ertälik ummidimiz bizlärgä çün cân bälälär
Sevgili sevmäkkä lâyiğ härdäm här ân bälälär

Bärçäsi yängi nihâl-i açmägän gül, ğunçälär
İstäği köpdür ulärning dürr-i pinhân bälälär

Örgätilsä birlik u erkin yäşäş därsi äğär
Çin yüräkdän bağläğäylär ‘ähd u päymân bälälär

Yäxşi işlär körsätilsä yängi sözlär örgätib
Xub yäşäydi tärbiyätän bährä körgän bälälär

Äyriliş äyriltiriş heç xäsä-yi insân emäs
Şul säbäbdän bolmäsünlär in yâ ân bälälär

Änä mehri âtä lütfidür ulärning yäşnäşi
Bildiräylik kim bilärlär qädr-i insân bälälär

Şul zämändä báyligimiz ertälikdä täkyägâh
Mâyä-yi fäxr u cälâl u ‘äzmät u şân bälälär

Közlärimning nuri *Tâniş* häm oğıl hämdä qızım
Teng yäşäş bolgän häyâtdä bizdä ärmân bälälär

(Tâniş, 1379/2000: 35).

ULUĞ ÄRMÂN

Fâ'ilâtün / Fâ'ilâtün / Fâ'ilâtün / Fâ'ilün

Ey vätän sensän ğurur u iftixâr u şânimiz
Qäytä qäytä sädqä bolsın sengä şirin cânımız

Sâfhä säfhä târixingdän eski şâningdur 'âyân
Erligingni äsrämäkdä qänçä âqqân qânimiz

Ne qılây çeksiz sänä zulm ettilär bir neçälär
Bâşqälär äsmängä çıqdi bizlärä yoq nânimiz

Bâsilib yänçildik u mähkum u mährum ettilär
Kökkädir häsrätli âh u nälä vu äfgânimiz

Ketmädi heç bâşimizdän fäqr u zillät sayäsi
Özgälär yemişi boldi särvät u häm kânimiz

Ât çeqärdi çetlärä bu teri vu qâlnimiz
Ränc u mehnätgä çömilgän işçi vu dehqânimiz

Titrašärdi yävlärimiz birlik u birläşmädän
Çün ulärgä belli erdi häybät u cävlânimiz

Bâşimizni kesdilär här yân ädâştik qänçälär
Boldi kündän küngä küçli quvvät u imânimiz

Özgälärgä qârşi turmäk bizlärä istäk emäs
Teng huquqlikdä yaşaşdur eng uluğ ärmânimiz

Yäyräsin birlik nuri *Tâniş* cähânimiz üzä
Häm äbädçä pãrläsin bu mäş'äl-i tãbânimiz

(*Tâniş*, 1379/2000: 48).

2.48. TAŞKIN / TAŞQIN (تاشقین)

H. ş. 1340/m. 1961'de Fâryâb ili Peştunkut ilçesine bağlı Önçe Arlat bölgesinde doğan Seyyid Siraceddin oğlu Seyyid Taceddin Taşkın Bahayî, okulu Ebu Ubeyd Cevizcanî Lisesinde bitirdikten sonra 1358/1979'da Kabil Üniversitesi Eczacılık Fakültesini kazanır. Bir zaman sonra sağlık sorunu nedeniyle Fakülteyi bırakmak zorunda kalıp tekrar Fâryâb'a döner. Taşkın Bahayî, 1362/1983 yılında Kabil Üniversitesi Edebiyat Fakültesinde yeni açılan Özbek Türkçesi bölümünden 1365/1986'da mezun olur.

Taşkın Bahayî askerlikten sonra Fâryâb'taki Pedagoji Enstitüsüne öğretim üyesi olarak girer. Taşkın, 1376/1997 yılında Türklerin yoğun olarak yaşadıkları bölge olan Afganistan kuzeyi Taliban'a bırakılınca ülkesini terk etmek zorunda kalır. İran ve Türkiye'de yedi yıl yaşadından sonra şartların nispeten düzelmesi üzerine ülkesine geri döner.

Taşkın Bahayî, 1357/1978 yılından itibaren şiir yazmaya başlar. Şiirlerinde lirik konuların yanında tarih, dil sevgisi, vatan sevgisi, doğa güzelliği toplumun sorunları ve eğitimin önemi gibi konuları da yazmaktadır. Şairin asıl anadili Özbek Türkçesi olup, Afganistan'da Özbek-Türk dillerindeki şiirleri *Fâryâb*, *Yulduz* gibi gazetelerde yayımlanır. Derîce makaleleri de bulunur. Sâdât boyundan olan Taşkın, 02. 07. 1368/24. 09. 1989'da Seyyid Abdulvehab'ın kızı ile evlenir. Şairin, Seyyid Zehiriddin, Seyyid Hilâliddin, Seyyid Celaliddin ve Seyyid Cemaliddin adlarında dört oğlu ve dört kızı vardır (Äminiy, 1385/2006: 62-63).

Eserleri:

1. *Sulâq* (سولاق) şiir, Özbek Türkçesi, 1364/1985.
2. *Söz Gâncidân Neçä Dür* (سوز گنجیدن نیچه دُر) Nāvâiy äsârläridän şiımä, Özbek Türkçesi, 1369/1990.
3. *Rängin Kämân-i Şe'r.1* (رنگین کمان شعر) tezkire, Derîce ve Özbek Türkçesi, 1369/1990.
4. *Bir Sıqım Tupraq* (بیر سیقیم توپراق) şiir, Özbek Türkçesi, 1377/1998.

5. *Pupi Quş* (پوی قوش) Hikâye, Özbek Türkçesi, 1364/1985.

(Şairin kendisiyle Fâryâb'dan, telefonla yapılan görüşme, 12. 07. 1393/04. 10. 2014).

VÄTÂN TUPRÂĞI

Mefâ'îlün / Mefâ'îlün / Mefâ'îlün / Mefâ'îlün

Qälâm sen tinmäyin yıǵläb, köngül şärhini tährir et
Buzuq bu bäytul'ähzânni, yänä bir bâr tä' mir et

Köngül ğurbätdä qıynälsäng xäsis âlidä baş egmä
Fıǵâning kökkä yetdirmä, özingni râst çün tiyr et

Äcäl sen kelmä ğurbätdä, mening ârzulärim bitmäy
Diyârimgä yetuşgünçä, cânım âlmäkkä täxir et

Bu ğurbät köyidän xälqım fıǵânim tengläyâlmäslär
Ulârgä täb'-i şe' rimsin bütün hâlimni täsvir et

Äläm tâǵı qulâb ustumgä şâmim häm sähär olmäş
Säbâ bir xoş xäbär birlä köngül üyini tänvir et

Musâfirlik diyâridä bolärkän yât tâniş häm
Bu äyâ mä'nisin ängläb qädırdânlârgä täfsir et

Bu ğäm tâǵını teşmäkkä mening härgiz küçim yetmäş
Älävli âh ilä kögnlüm özing bir çärä tädbir et

Vätän tupraqını sevsäng, vätändän kelgän här kimning

Vätän tupraqını başgän äyâğın Kä' bā tā' mir et

Sürâhi mäygä *Taşqındır* väle xummâri sindirmäs

Xurâsân bâdi bâtrâq is bu mäyni qäytä täqtir et

26. 03. 1998

(*Taşqın*, 1377/1998: 2-3).

VÄTÄN

Fâ'ilâtün / Fâ'ilâtün / Fâ'ilâtün / Fâ'ilün

Mengä yüksäk bir täyânçdur här bäländ tãğing vätän

Tãğdän, âqqän här bulâq u qäqşägän qãğing vätän

Gär musâfir olsäm yillär özgälärning yurtigä

Täşlägän boynimgä zäncir mehr ilä bâğing vätän

Mengä fäqringdur sururim, här quvânçim iftixâr

Âç isäm toqlik nişâni xoş särimsäğing vätän

Çin köngüldän gözlärimgä surmä çekkäymän mudâm

Kindigimning qânin emgän zärrä tupraqing vätän

Yävläringning bägrin äyläb qân u köksin päräläş
İstägimdur çin köngüldän yäşnägän çäging vätän

Turmuşingdä älgä bårsäng tä quyâşning äldiçä
Bâş berib âlingdä bårdur *Tâşqın* ortâging vätän

Mäymänä

(Tâşqın, 1364/1985: 18).

2.49. TEMENNA / TÄMÄNNÄ (تمنا)

Ziyakul oğlu Rıdvankul Temenna h. ş. 1308/m. 1929'da Meymene şehrinde doğar. İlk ve ortaöğrenimini doğduğu yerde alır ve kalan eğitimini Medrese-yi Zahirşahî'de tamamlar. Bu medreseden mezun olduktan sonra Fâryâb ve Cevizcan'da sekiz yıl öğretmenlik yapar. Temenna, gazetecilik alanını çok sevdiği için Kabil'deki kursları takip ederek Matbuat Bakanlığında yayın müdürlüğü görevinde ve farklı hizmetlerde de bulunmuştur.

Temenna'nın anadili Özbek Türkçesi olup, Derîce, Peştuca ve Arapçaya çok iyi vakıftır. Şiirlerini Özbek Türk ve Derî dillerinde yazar. şiirlerinde vatan sevgisi ve millet kaygısını ve sevgisini işler. Onun *Çirâğ-i Mâ'rifât* (چراغ معرفت) adlı şiir kitabı 1390/2011'de Afganistan Aydın Derneği tarafından bastırılır.

Surhabî boyundan olan Temenna'nın Dr. Zabiullah, Ahmed Velîd ve Ahmed Şuayb adlarında üç oğlu ve dört kızı vardır. Temenna beyin hastalığı yüzünden 02. 04. 1391 yılında 81 yaşında Kabil'de vefat eder ve Meymene'deki Hâce Gülgün-i Velî mezarlığında toprağa verilir (Tämännâ, 1390/2011: Arka kapak).

VÄTÄN KÄ‘BÄM

Fâ‘ilâtün / Fâ‘ilâtün / Fâ‘ilâtün / Fâ‘ilün

Ey vätän sen Kä‘bä bolğıl, men sänä xäning boläy!

Çärx urib tegrängdä dâyim, tävf qılğâning boläy!

Qäträ qânim gâr zârurät bolsä, yolingdä tökäy

Ätä bâbâmdän nişânsän, kel ki qurbâning boläy!

Gâr yämân köz birlä bâqsä, sen sâri duşmänläring

Sänçilib közigä, men xâr-i muğäylâning boläy!

Xâk-i pâking mähd erür minglärçä dânişmändgä

Sädqäyi Bälx u Hiri u Ğur u Pârvâning boläy!

Be-bähâ türli tümän kânlär sening qoyningdä bâr

Sädqäyi yâqut u häm lä‘l-i Bädäxşâning boläy!

Tört fâsling ni‘mäti cännät käbi dünyädä yoq

Ey çirâyli ânä yurtim, mähv ihsâning boläy!

Ölkädâşlär çin köngildän ölkägä xizmät qıling

El qätâri men *Tämännâ*, şâhidi şâning boläy!

(Tämännâ, 1390/2011: 65).

NÄ‘T

Fâ‘ilâtün / Fâ‘ilâtün / Fâ‘ilâtün / Fâ‘ilün

Tut qolim båtđim günähgä, ey Näbi‘lär sârväri
Sâhib-i mi‘ râc äv ädnâ, xälâyiğ rähbäri

Ey ki nuringdur muqâddâm, gâr muäxxâr xilqäting
‘Äzmätinggä bärçä häyrân, ins u cin, div u päri

Kâx-i käsra yumrilib öçdi yänä gäbr âtäşi
Ul zâmân dünyâgä kelding, ey Näbilär mehtäri

Sözgä kerdi mäydä tâşlär, Häq‘ni izhâr äylädi
Çin yüräk birlä işâning, bilmägänlär sâr-säri

Öz kälâmidä bâyân etgän, Xudâ hämding sening
Men neçük vâsfing bâyân äyläb qılây rävşängäri

Şirk u zulm u fisq dünyâni bâsib âlgän edi
Bärçädän berding nâcât, âxır zâmân Pâyğämbäri

Otdi ‘ümrim ey *Tämännâ*, câhl u isyânlık bilän
Yâ Şâfi‘ ulmuznâbin, qutqız bälâlärdän bäri!

(Tämännâ, 1390/2011: 69).

2.50. UÇKUN / UÇQUN (اوچقون)

Şahmerdankul Han, Abdulcabbarın kızı Hürmet Bibi ile evlenir. Ergeş Uçkun, bu ailenin bir ferdi olarak h. ş. 1306/m. 21. 02. 1927’de Andhoy’a ilçesine bağlı Akmiçit Mahallesinin Gele Batur sokağında dünyaya gelir (Söylemez, 1997: 13). İlk, orta ve lise öğrenimini doğduğu yerdeki okullarda bitirdikten sonra Kabil Darümuallimin’inde okur. 1950-1952 yılları arasında Kabil Darülfünunu’nda Kimya ve Biyoloji bölümünde eğitim görür.

Uçkun, Eğitim Bakanlığının zulmüne karşı çıkararak ikinci sınıftayken üniversiteyi terk eder. Bu üniversiteden ayrıldıktan sonra 1954 yılına kadar Andhoy okullarında öğretmenlik yapar. Öğretmenlik dönemlerinde devleti Karagöz takma adı ile şiirlerinde eleştirdiğinden dolayı baskı gördüğü için 1957’de Pakistan’a geçer ve İran üzerinden Türkiye’nin Adana iline yerleşir. Uçkun Adana’da öğretmenlik yapar ve Mersin’de ise bir süre özel şirkette çalışır.

Üstat Ergeş Uçkun, 1961’de Mersin iline bağlı Silifkeli Türkan Hanım ile evlenir. Timuçinhan Timurhan, Belidehan ve Aybarshan adlarında dört oğlu olup bunlar hâlen Amerika’da yaşamaktadır (Râsıx ve Qârâş, 1388/2009: 49-50,).

Şair, 17 yıl Türkiye’de yaşadıkdan sonra 1974’te Amerika’ya göç eder. Uçkun, Amerika’da da Afganistan’daki Türk halkının hakkını ve sesini duyurmak için *Çapandaz* ve *Urun* dergilerini çıkarır.

Şairin kaleme aldığı şiirleri Prof. Dr. Orhan Söylemez tarafından 1997’de *Ergeş Uçqun ve Yurt Koşuqları* (یورت قوشیقلاری) adlı şiir kitabında yayımlanır. Uçkun, Nevâî, Fuzulî, Sufî Allahyar ve Meşreb gibi şairlerden etkilenmiş, onların üslubunu takip etmiştir.

Uçkun, ülkesini terk edene kadar Refik-i Fitretî mahlasını da şiirlerinde kullanmıştır. Adalet isteyen şair, şiirlerinde haksızlık ve zulüme karşı çıkararak, dil sevgisi, vatan sevgisi, tarih, doğa güzelliği, toplumun sorunları, eğitimin önemi, millet kaygısı ve sevgisi gibi konuları da işler.

Ergeş Uçkun, 1388/25. 05. 2009 yılında Pazartesi günü saat 17:00’da 82 yaşındayken Türkiye’de vefat eder (Râsıx ve Qârâş, 1388/2009: 49-52).

(Uçkun'un yakın dostu Dr. Abdüsselâm Âsım ile Ankara'da yapılan yüz yüze görüşme, 08/11/2014).

‘İYDİ

Fâ‘ilâtün / Fâ‘ilâtün / Fâ‘ilâtün / Fâ‘ilün

Bäyräming bolsın mübârak ey Musulmân bächçägär
Üy içingni Tängri qılsın, şâd u xändân bächçägär

Ming beş yüz yildän beri, rozä tutärsän aç aç
Kähf elidek qupqurıq, söngäki qalgân bächçägär

Äcrätälmäy rozä birlän bir sürik boş közäni
Tängri bergän buyruğığä, boldi puşmân bächçägär

Päs esingni başdin aldı, käyf-i näsvâr rozädä
Xätningni qämçiläb, qılding pärişân bächçägär

Mä‘nisini bilmäyin Qurân oqıb, qılding nämâz
Xänäqâ mehrâbidä, erding ğäzälxân bächçägär

Ât bilän eşşäk oğırläb, hâci bolding ‘âqıbät
Mäkkädä piringgä taş âtdingmi şäytân bächçägär

Kimliğini bilmägän, älbättä bilmäs Râbbini
Târixidän be-xäbär, âşuftä särsân bächçägär

Özni bilmäy özgälärgä yâlbârib, bolding gädâ
Gärçi erdi yetti puştıng xân u xâqân bächçägär

Qordilär âbâ vu äcdâding fälâklär ‘ilmini
Emdi sän kökkä qärâb, âğzing açılğân bächçägär

Nerdä qâldi ul küning, ât üstidâ kükrär eding?
Emdi qorqıb boynigä, Nur-nâmâ tâqqân bächçägär

Âç közingni nerdä erding, nerdä qâlding, ne üçün?
Âdâm u Hävvâ kâbi cännätни sâtğân bächçägär

Nerdä beklik, nerdä xânlik, nerdä şâmşer, nerdä ât?
Nerdä bäyrâq, nerdä sâçmâq, nerdä qorğân bächçägär?

Hâq, ‘ädâlät, hürriyät deb äldätilding dâyimâ
Nerdä hâq, nerdä ‘ädâlät, nerdä insân bächçägär?

Xâlq işsiz, xâlq közsiz, xâlq yälânğaç, xâlq âç
Xâlq bir zümrä üçün, xil-i ğulâmân bächçägär

Yângi Qânun-i âsâsi, eskisidân färqsiz
Sihr-bâzdek eskilärni yângi qılğân bächçägär

Säylänurlär hukmdârlär, xâlq ärâsidân välek
Bizdägilär ânâdin lidär tuğılğân bächçägär

Şâkl-i dâvlät şâhi-yi mâşrutâ, lekin şart yoq
Mutläqiyyät täxtidâ, mâşrutâ sultân bächçägär

Şâh hâkim, şâh muxtâr, ğäyr-i mäs'ul muqtâdir
Mâlik-i mülk-i umäm, ey Râbb-i Äfgân bâceğğär

Yängi qânun imtiyâz bermäs kişigä zümrägä
Lek ul särdâr-i 'âli, sän päpusxân bâceğğär

Yängi qânundä kişilär bändi bolmäs be-säbâb
Ey günâhsiz, curmsiz, zindândä yâtgän bâceğğär

On Şuburğânlik yâqıldı, tip tirik kim soräğäy?
Qäysi qâzi, qäysi müfti, qäysi devân bâceğğär

Yängi qânundä säyâhät här kişining häqqıdur
Yüribân pâspurt üçün, beş ây yügürgân bâceğğär

Tegrä tâşinggä yığıldı tülkilär, lâş-qärgälär
İrgı ey gürg-i dârändä, kükrä ärslân bâceğğär

Häq berilmäs, häq âlingäy, häq üçün ölmäk keräk
Häm şâhid häm ğâzıdur, häqqä qâvuşğân bâceğğär

Qäyğulär bitmäs tügänmäs, Tängridän kesmä umid
Bil ki *Uçqun* köp yâqındur 'ıyd-i qurbân bâceğğär

Türkiye, 1971

(Râsıx ve Qärâş, 1388/2009: 59-60).

MĀ‘BĀD (ÇOQUNĀQ)

Fâ‘ilâtün / Fâ‘ilâtün / Fâ‘ilâtün / Fâ‘ilün

Kel vätän sän Kä‘bä bolğıl, men inangñaning boläy
Qıblämiz deb, çin yüräkdän, säcdä qılğāning boläy
Äylänib tegrängdä dāyım ähl-i imāning boläy
Ber icāzät sıdğ ilä, xākruv-i āstāning boläy
Här zāmān sädqāng bolib, här lāhzā qurbāning boläy

Sendän äyri qäysi cānnätgä bārib mā’vā tutäy
Bāğläringni qäysi firdāvs-i bāringgä oxşätäy
Suvläringni qäysi zāmzām, qäysi kävsärgä sātäy
Här tāğing bir kån-i cāvhardur, qärā tāşni nitäy
Qäytä qäytä sädqā-yi lä‘l-i Bādāxşāning boläy

Çäqnāşurlār sāylāringdä ming tunis turfä giyā
Qırlāringdä här çiçäkdur, ming bir ‘illätgä dāvā
Közlāringgä qumlāring hām sürmädur hām tutiyā
Häsrätingdä Kä‘bä mātāmlār tutib kiymiş qärā
Kä‘bāni yolinggä tårtib, nāzr qılğāning boläy

Cān nisārlāring tügānmäs ey gözäl yurt yāxşi bil
Qäytmāğāylār cān berürdän lek, sän mänzur qıl
Qäysi qoçqār mendän ārtıq qoç ketirmä Cābrāyil
Säçrāgān qānlārni säyr äyläb, uyālsin İsmā‘il
Ul ägär nā-kāmdur, men çin ki qurbāning boläy

Ketmäsäm ming yil yänä, tuprāğ tuprāğım durur
Körmäsäm ming yil yänä qışlāq qışlāğım durur

Neçä ming yil ötsä häm ul bağläri bağım durur
Eskimäs könglimni ‘ışqı här ‘äsır çāğım durur
Sâç u säqqâlim âqârgân sâri häyrâning bolây

Bir qârâvuldek yolingdä termulib yürdim säyâq
Käm nâzârdän dâyimâ yurtimni tutğumdur yirâq
Tâ äbäd qân qusğusidur senggä bâsgän be-sorâq
Qızgänib âç bõridek köyinggä, bâstirmäm äyâq
Bir väfâkâr it kâbi himmätli pâsbâning bolây

Äxtärib bir kün bârurmân kindigimning qânini
Tâshih etsun kâtib-i qısmât, yänâ devânini
Kä‘bätü’-l’ âtrâk qâbul etgäymikin mehmânini
Hâcc-i äkbârdeb inângân, Mâşrâb-i dâvrânini
Tâbäkây şäytân kâbi mârduđ-i âstâning bolây

Qoy mä‘âni ähl-i şe‘ringdä ‘ibârâ yoq desun
Hüsn-i mäzmun, tâşbih u yâ isti‘ârâ yoq desun
Tâş kâbi bāğrımnı körgän, mundä yârâ yoq desun
Bu neçük *Uçqun* ki ändä bir ânârâ yoq desun
Yer tãgidek yâşirin, sozändä vulqâning bolây

Türkiye, 1960

(Söylemez, 1997: 115-116).

2.51. ÜLFETİ / ULFÄTİ (الفتى)

Seyyid Abdullah oğlu Seyyid Azizullah Ülfeti h. ş. 1342/m. 1963'te Şibirgan'a bağlı Kökgünbed köyünde doğar. Ülfeti, ilk, orta ve lise öğrenimini 1361/1982'de İbn-i Yemîn Lisesinde tamamladıktan sonra Kabil'deki Askeri Teknik Akademisi'ne girer. Buradan 1363/1984'te mezun olur. Ülfeti alanı ile ilgili farklı bölümlerde göreve başlar. 1381/2002'de Cevizcan'daki Öğretmen Yetiştirme Enstitüsü'nde öğretim üyesi olarak görev yapmıştır (Ulfäti, 1392/2013: Arka kapak).

Azizullah Ülfeti, 1370/1991 yılından itibaren şiir yazmaya başlar. Şiirlerinde lirik konuların yanında din, tasavvuf, tarih, dil sevgisi, vatan sevgisi, doğa güzelliği toplumun sorunları gibi konuları da anlatmıştır. Asıl anadili Özbek Türkçesi olan şairin, Özbek-Türk ve Derî dillerindeki şiirleri, tamamını Özbek Türkçesiyle kaleme aldığı şiirlerinin tamamı *Xäyâl Közgüsi* (خيال كوزگوسى) adlı kitabında 1392/2013'te yayımlanmıştır.

Sâdât boyundan olan Ülfeti, 17. 12. 1366/07. 03. 1988 Hacı Han'ın kızı ile evlenir. Şairin Seyyid Safiullah, Seyyid Mubîn ve Seyyid Mustafa adlarında üç oğlu ve Fernuş ve Lale adlarında da iki kızı vardır.

(Şairin kendisiyle Şibirgan'dayken, telefonla yapılan görüşme, 12. 06. 1393/03. 09. 2014).

ESKI NÂY

Fâ‘ilâtün / Fâ‘ilâtün / Fâ‘ilâtün / Fâ‘ilün

Mä‘rifät qamusidä mä‘ nâgä bây Özbek Tili
Âldı dünyâ könglidän özigä cây Özbek Tili

Bäs ki söz turkumläri keng u gözäl bolgän üçün
mä‘näviyät silkidä qoşgän çirây Özbek Tili

Türk eli Turân sāmân yolidä ersä çün quyâş
Türki Til kökidä yârqın tunğuç ây Özbek Tili

Be-‘ädäd buqqän sädäf bâr uşbu dengiz qoynidä
Âhl-i tâhqiğ olsä gâr, gâvhâr fâzây Özbek Tili

Zävqı yoq kimlärgä mä‘ nâ cilväsi mänzur emäs
Yoqsä fân ähligä ixçäm rähnämây Özbek Tili

Neçä yüz yıl boyıçä yutgän äläm zährin oşäl
Boğzigä qâyğu tugilgän eski nây Özbek Tili

Ânä til sût hürmäti bilgil ‘äziz xälqım sängä
Qädrigä yetmäk keräk dâd-i Xudây Özbek Tili

23 Äsäd 1391/13. 08. 2012 Kâbul

(Ulfäti, 1392/2013: 91).

VĀFĀSİZ GÜL

Fâ‘ilâtün / Fâ‘ilâtün / Fâ‘ilâtün / Fâ‘ilün

Böylä gâr cismim ärä sänçilsä yâşim şäbnämi
Qorqämän köngilni tâng âtgünçä çoktirsä nämi

Här kün otgäç mehrin âz cävrin köpâytirsä bırâq
Tâmçi tâmçi bâşdän, qäynäb tâşâr köngil gämi

Dostlär zinhâr, köz tutmäng vâfäsiz gül üçün
Çünki ‘âşiq qälbigä âğu ulärning märhämi

Yâr qoynidän mu‘ ättâr bolmägäy härgiz mäşâm
‘Ümr boyi yıglämäy dedâr häcridä kämi

Ey ki köngling keç u kün särsân häväs girdâbidä
‘İşq birlän qıl sâfâr bolgünçä tufân hämdämi

Bäs ki ‘âşiq be-täkällüfdir muhâbbät bâbidä
Yâr ägâr bâqsä qäyâ göyâ ki ul kün bäyrämi

‘İşq äksirin äzäl cân birlä qâtmäy cism ärä
Böylä nâ-mumkin edi tâ bolsä Âdäm mährämi

18 Sünbülä 1391/08. 09. 2012

(Ulfäti, 1392/2013: 99).

2.52. VEKİLZADE YURTDAŞ / VÄKİLZÄDÄ YURTDĀŞ (وکیلزاده یورتداش)

Hacı Murat Vekil oğlu Gulamsehî Vekilzade Yurtdaş Andhoyî, h. ş. 1340/m. 1961’de Andhoy ilçesine bağlı Külalhane-i Kaseger bölgesinde dünyaya gelir. İlköğrenimini Kadı Babamurat Andhoyî Okulunda aldıktan sonra 1358/1979’da orta ve lise dönemini Andhoy’daki Ebu Müslim Lise’sinde tamamlar. Vekilzade, 1362/1983’te Kabil Üniversitesi Edebiyat Fakültesinin Derî bölümünü bitirdikten sonra *Yulduz* gazetesinin müdür yardımcılığı ve Milli Eğitim Bakanlığının Özbek Türkçesi Bölümünde derleme ve tercüme danışmanı olarak görev yapar. Bunların dışında da farklı görevlerde bulunur.

Vekilzade Afganistan’ın Taliban elinde bulunduğu dönemde Pakistan’da da mülteci olarak yaşamıştır (Väkilzädä, 1391/2012: Z).

Vekilzade, 1358/1979 yılından itibaren Vekilî ve Yurtdaş mahlasları ile şiir yazmaya başlar. Ayrıca düzyazı da kaleme almaktadır. Şiirlerinde lirik konuların yanında vatan sevgisi, tarih, dil sevgisi, doğa güzelliği, millet kaygısı ve toplumun sorunları gibi konuları da işler. Şairin asıl anadili Özbek Türkçesidir. Özbek Türk ve Derî dillerindeki şiirleri ve nesir yazıları 1362/1983 yılından itibaren *Yulduz*, *Fâryâb*, *Cevizcanan*, *Bidar*, *Yâğdu*, *Çavuş* gibi gazetelerde yayımlanmıştır. Şaire, Muhammed Emin-i Metin Andhoyî ve Seyyid Muhammed Âlim Lebib edebiyat sahasında kılavuzluk yapmıştır (bk. s. 115 Metin ve 111 Lebib), (Väkilzädä, 1380/2001: 3, Äminiy, 1385/2006: 222).

Vekilzade Yurtdaş Andhoyî, Afganistan’daki Özbek Türk boyundan olan Hezerilere mensuptur. Şair, 20. 10. 1362/10. 10. 1984’te evlenir. Muhammed Şafik, Muhammed Refik, Abdurrauf ve Turan adlarında dört oğlu ve iki kızı vardır.

Şairin ondan fazla kitabı vardır. Ayrıca birçok Farsça eseri, Özbek Türkçesine tercüme etmiştir. Bunların dışında sosyal meselelerde makaleleri bulunmaktadır.

Şairin edebiyat sahasındaki faaliyetleri bunlarla kalmaz. Ayrıca kendi edebî çalışmalarının yanı sıra bir araştırmacı-yazar olarak yayıma hazırladığı başkalarına ait eserler de bulunmaktadır.

Vekilzade Andhoyî'nin gerek kendi yazdığı gerekse yayıma hazırladığı çalışmaları şöyle sıralanabilir (Vākılzādä, 1391/2012: Arka kapak).

Eserleri:

1. *Köngil Nāvâsi* (کونگیل نواسی) şiir, Özbek Türkçesi 1380/2001.
2. *Ezgül Niyät* (ایزگونیت) şiir, Özbek Türkçesi 1387/2008.
3. *Unutilmäs Xätürälärim* (اونوتیلمس خاطرہ لریم) şiir, Özbek Türkçesi 1391/2011.
4. *Türkhä där Güstürä-yi Târix* (تورک ها در گسترہ تاریخ) tarih, nesir, Derîce, 1392/2013.
5. *Târixçä-yi Bärqi Andxoy* (تاریخچه برق اندخوی) nesir, Derîce, 1388/2009.

B. Şairin tercüme ettiği kitaplar:

6. *Bilim vä Qızıqlar* (بیلیم و قیزیقشلر) nesir, Özbek Türkçesi, 1388/2009.
7. *Äfgânistânning Yängi Äsâsi Qânuni* (افغانستان نینگ ینگی اساسی قانونی) nesir, Özbek Türkçesi, 1380/2001.
8. *İnsân Häqläri Târixçäsi* (انسان حقلى تاریخچه سی) nesir, Özbek Türkçesi, 1389/2010.
9. *İnsân Häqlärini Örgäniş* (انسان حقلىنى اورگنیش) nesir, Özbek Türkçesi, 1387/2008.
10. *İnsân Häqläri Cähâni İ'lâmiyäsi* (انسان حقلى جهانی اعلامیه سی) nesir, Özbek Türkçesi, 1387/2008.

C. Şairin başka şair ve ediplerin çalışmalarını toplayarak yayımladığı kitaplar:

11. *Qırq Hädis* (قیرق حدیث) şiir, Özbek Türkçesi, 1389/2010.
12. *Ärmänlär Köyi* (ارمانلر کوی) şiir, Özbek Türkçesi, 1390/2012.
13. *Säqär Ät* (سقرآت) hikâyälär, Özbek Türkçesi, 1390/2011.

D. Şairin başka şair ve ediplerin çalışmalarını toplayarak yayıma hazırladığı kitaplar:

14. *Xususiyât-i Zâbâni Kitâb-i Mâhâkimâtulluġâtâyn-i Nâvâiy* (خصوصیات زبانی)
(محاکمة اللغتين نوایی) nesir, Derîce.
15. *Cünbişnâmâ* (جنبش نامه) 600 bâytlık Özbek Türkçesi şiir.
16. *Xâzâyinilmâ‘âni Nâvâiy* (خزاین المعانی نوایی) şiir, Özbek Türkçesi.
17. *Hâlât-i Pâhlävân Muhämmäd-i Sâ‘id* (حالات پهلوان محمدسعید) nesir ve şiir,
Özbek Türkçesi.
18. *Nâvâiy vä Âsâr-i väy* (نوایی و آثار وی) nesir, Derîce.
19. *Vâjähâyi Xâlis-i Türki dâr Zâbân-i Fârsi/Dâri* (واژه های خالص تورکی در زبان)
(فارسی - دری) lugat, Özbek Türkçesi ve Farsça/Derîce

(Şairin kendisiyle Andhoy’da yapılan yüz yüze görüşme, 15. 05. 1393/08. 08. 2014).

VÄTÄN QÄDRİ

Fâ‘ilâtün / Fâ‘ilâtün / Fâ‘ilâtün / Fâ‘ilün

Yurtining qädrin mudâm här bir vätän-pärvär bilär

Här vätän ähli özin pärvärdä-i kişvâr bilär

Yurt üçün här kimsä kim märdänä tursä dâyimâ

El äni²⁰ hürmät qılıb başigä çün äfsâr bilär

Toxtämäk här kimgä sähl ermäs ğänim utrusidä

Bu şähämätini sävâş içrä râzil râhbâr bilär

Ölkämiz äzirdä qälbigä dävâdur ähl-i dil

Xälq ähvâlin qaçân bir pârâ kör u kâr bilär

Dâniş ählin yurtimizdä kimsä hürmät äylämäs

Xoş-suxändur qädr-i zârni dâyimâ zärgâr bilär

Ne bilär ânä vätän qädrini här bir nâ-xälâf

Qädrini äning mudâm dil birlä sevgänlär bilär

Här xiyânät zâcrini uşbu vätändä el çekär

Här yäğaç küygän ‘azâbin izdä xâkistâr bilär

Köp mu‘ ämmälär cävâbin izlädim kim bilsä deb

Çün yâqın bildim äni²¹ Änxoy’dä bir Änvâr bilär

²⁰ Kelime kaynak eserde انینگ şeklinde yazılmıştır. Ancak anlamca *äni* “onu” olması gerekmektedir.

²¹ Bir önceki dipnottaki açıklama bu kelime için de geçerlidir.

‘ Āsidurmiz tānglä bizgä ne räqäm bolgäy suluk
Nik u bäd ä‘ mälini mähşär küni dävär bilär

Pākistān, şähri Pişāvur
15 Cävzä 1378/05. 06. 1999

(Väkizädä, 1380/2001: 78-79).

ÖZBEGİM

Fâ‘ilâtün / Fâ‘ilâtün / Fâ‘ilâtün / Fâ‘ilün

Ey mening nām u nişānim Özbekim cân Özbekim
Ey mening tâc-i sârim dävlatli sultân Özbekim

Ötmişingni izlädim kim bolsä äcdâding debân
Türk erür nisbätdä be-şäk Yâfes oğlân Özbekim

Särvdek äzädäsän qädding bükilmäs yāv ärâ
Mulki Turân mir-i mäydân köksi qälqân Özbekim

Duşmäning titrär büyük Temur nâmin esläsäm
Ğäm yemä ruhingdä mudğäm Bâburi şân Özbekim

Gär desäm Äfrâsiyâb Turân mulkidä gârâz
Änä tuğmäs sen käbi şer-i näyistân Özbekim

Cädväling birlä ‘ äcâb kök sırrigä vâqıf eding
Uşbu tärhingä Uluğbek bärçä häyrân Özbekim

Mäsnävidä päncä kim berdi Nizâmiy Xusrävä?
Türk ‘âziz ođli ‘Äli Şer-i bilimdân Özbekim

Bediling mä‘ ni ätäsi deb läqäb tãpdi neçün?
Kilki birlä äylädi täsxir-i käyhân Özbekim

Mäşräbing Häq yolidä tärk etdi xân u mânini
Furqätinq furqätdä çekti qänçä hirmân Özbekim

Hind tupraqıdä bizning şânimiz Tãc-i Mähäl
Ölkämizdä märqäd-i Häydärni tüzgân Özbekim

Diy qäçân yâvgä qıyâmät xävfidän bergäy nişân?
Säkrätib²² ätin qılıç oynâtsä çäqqân Özbekim

Bolmäsäng turmuşdä sen här nã-xälãf boy körsätür
Şum quşi çıqqây quyâş gâr bolsä pinhân Özbekim

Sen köngül bustânidä solmäydidgân bir tãzä gül
Sen muhãbbät dengizidä birtä märcân Özbekim

Ötdi tutqunlik zãmâni himmätinqni çãq tut
Sätqın ålgân qul emäs sãn märd-i mäydân Özbekim

Dil qärâr ålmäs seni ötgân cälãling körmäsäm
Mäyli ölsäm dildä qålmäs erdi ärmân Özbekim

²² Bu kelime yararlandığımız kaynakta سیکره تیب “sekrätib”biçiminde yazılmıştır. Ancak Özbekistan yazı dilinde bu fiil *säkrät*-biçimindedir.

Üstimizgä yât ulus be-fâhm âtin qoysälär
Bu körüm ermäsmukin bizlärgä çändân Özbekim

Şuhräting elgi qäläm tâ çekdi dil ävrâqığä
Härf-i dil birlän bütün çulğändi devân Özbekim

Säfhädä qâdir emäs yâzmäkkä xâmäm kimliging
Lek berdi ‘äzmäting mengä bu imkân Özbekim

Ändxoy şähri, дәlv äyi 1370/1992

(Väkilzädä, 1387/2008: 71-73).

2.53. VELVALICÎ / VÄLVÄLİCİY (والوالجی)

Vekil Muhammed Emin oğlu Esedullah Velvalicî, h. ş. 1333/m. 1954'te Tahhar'a bağlı Rustak ilçesinde dünyaya gelir. İlköğrenimini doğduğu yerde Rustak ve Deştikale okullarında ve son yıllarını Kabil'deki Bibi Mehruy İlkokulunda tamamlar. 1347/1968'de Askeri Lise'ye girer ve 1352/1973'te bu liseyi bitirdikten sonra 1355/1976 yılında Askerî Kuvvetler Üniversitesi'nden mezun olur. Velvalicî, 1370/1991 yılına kadar Millî Savunma Bakanlığına ait görevlerde bulunur.

Velvalicî, siyasî faaliyetlerinden dolayı Nur Muhammed Tarakî, Hafizullah Emin, Babrak Karmal ve Dr. Necibullah dönemlerinde hapse atılmıştır.

Velvalicî, 1358/1979 yılından itibaren şiir yazmaya başlar. Şiirlerinde lirik konuların yanında vatan sevgisi, doğa güzelliği toplumun sorunları gibi konulara yer verilmiştir. Şairin asıl anadili Özbek Türkçesidir. Şair anadili yanında Derîce de şiirler yazar.

Şair, aslen Karluk boyundandır. 1356/1977'de Vekil Muhammed Siddik'in kızı ile evlenir. Karısının ölümü üzerine baldızıyla 1359/1980'de evlenir. Şairin, Mazdek, Hasibullah, Şehrzağ ve İlham adlarında dört oğlu ve Hatire ve Altınay adlarında ise iki kızı vardır.

Şair ve edip olan Velvalicî'nin 25 kitabı yayımlanmıştır. Aşağıda şairin yalnızca şiir kitaplarının künyesi verilmektedir.

Eserleri:

1. *Fânus bär Därgâh-i Şäb* (فانوس بر درگاه شب) Derîce şiir kitabı, 1374/1995.
2. *Mehr u Mushäf* (مهر و مصحف) Derîce şiir kitabı, 1374/1995.
3. *Bâ tu Bähâr Miräsäd* (با تو بهار میرسد) Derîce ve Özbek Türkçesi şiir kitabı, 1382/2003.

(Şairin kendisiyle Kabil'de yapılan yüz yüze görüşme, 03. 06. 1393/25. 08. 2014).

FĀNĀ BOLGĀN DĪYĀRĪM YOQ

Mefā‘ilün / Mefā‘ilün / Mefā‘ilün / Mefā‘ilün

Xāzān bolmäs bähārāndur, bähārāndän bähārim yoq

Bugün dün-yā gülistāndur, yānimdä gül-‘ izārim yoq

Nä bağ u nä çämān mendä, nä sār-v u nä sāmān mendä

Cāhān boldi nigāristān, vāfā etgān nigārim yoq

Biyābān lālādän gülgun, sābāning sāqısi särmäst

Men u könglim iki yālgız, birār hām-rāz u yārim yoq

Xāzānning bağıdän uçgān, muhābbāt körmāgān bülbül

Siyāvuşdek muhācirmān, ‘ āziz u cān-nisārim yoq

Nāsihāt bermāgil mengä, ki mān sābr u qārār etsām

Qārār etmāqçı şāirmān, qārār etmäs qārārim yoq

Vätāndän be-vätān boldim, cāfā körgān musāfīrmān

Diyārimdän xābār keltür, fānā bolgān diyārim yoq

07. 12. 1371/26. 02. 1993

Tāşkent

(Väl-vāliciy, 1382/2003: 35).

YÄNGİ YİL

Fâ'ilâtün / Fâ'ilâtün / Fâ'ilün

Yängi kündüz, yängi ây u yängi yil
Yängi mävsim keldi yârim kelmädi

Gül açıldı, öt kökârdi däşlägä
Keldi bülbül, näv-bähârim kelmädi

Qäysi külgän gül bilän men gäpläşäy
Lälä yüzlik râzdârim kelmädi

Ey Xudâyim! Yulduzim âyım qäni?
Qänçä yıǵläy gül-^c izârim kelmädi

Keçälärdä âyni kördim yıǵlädim
Yıǵlädim men gül nigârim kelmädi

Hut 1358/ Şubat 1980

Kâbul

(Välvâliciy, 1382/2003: 36).

2.54. YARKIN / YÂRQIN (يارفين)

Muhammed Kasım Kadızade kızı Dr. Şefika Yarkın, h. ş. 03. 09. 1333/m. 24. 07. 1954'te Seripul'a bağlı Kadihane nahiyesinde doğar. İlköğrenimini 1345/1966'da Mezar-i Şerif'teki Sultan Raziye okulunda, ortaokul ve liseyi ise 1351/1972 yılında Kabil'deki Rabia-i Belhî Lisesinde bitirir. Yarkın, 1355/1976'da Kabil Üniversitesi Gazetecilik Bölümünden mezun olduktan sonra değişik devlet görevlerinde bulunmuştur. 1999 yılında Özbekistan'da doktorasını alır (Yârqın, 1388/2009: Arka kapak).

Şefika Yarkın, 1359/1980 yılından itibaren şiir yazmaya başlar. Şiirlerinde lirik konuların yanında vatan sevgisi, dil sevgisi, doğa güzelliği toplumun sorunları ve eğitimin önemi gibi konuları da yer almaktadır. Şairin asıl anadili Özbek Türkçesidir. Ancak şiirlerini anadili yanında Derîce de kaleme almıştır.

Şairin Özbek Türk ve Derî dillerindeki şiirleri Afganistan'da *Çavuş*, *Anis*, *Yulduz* gazetelerinde, *Hurasan* ve *Kabul* gibi birçok dergilerde de Yarkın ve Dibac mahlası ile yayımlanır.

Yarkın, ünlü bir şair olduğu kadar edip ve mütercimdir. Özbekistan, Tacikistan, İran, Almanya ve Amerika'da da birçok yazıları yayımlanmıştı. Şairin 1388/2009'da, tamamı Özbek Türkçesiyle kaleme aldığı şiirlerden oluşan *Âlisdän Bir Ses* (أليسدن بير) ve 1389/2010'da yayımladığı *Uyğâq Tüşlär* (اويغاق توشلر) adlarında şiir kitapları mevcuttur.

Şefika Yarkın'ın yirmiden fazla kitabı ve üç yüzden fazla da makalesi basılmıştır. Hâlihazırda yayımlanmamış şiir, hikâye ve tercümeleleri yayıma hazırdır.

Şefika Yarkın, 1355/1376'da meşhur yazar Muhammed Halim Yarkın ile evlenir. Şairin Sencer ve Arsalan adlarında iki oğlu ve Vidâ adında bir kızı vardır.

(Şairin kocası ile Kabil'de yapılan yüz yüze görüşme, 03. 06. 1393/25. 08. 2014).

YÄXŞİLİK TÄMÄNNÄSİ

Fâ‘ilâtü / Mef‘ûlün / Fâ‘ilâtü / Mef‘ûlün

Gül açıldı hər yänä, köz açıb tāmāşâ qıl
Näv-bähâr yeli esdi, emdi mäyl-i sährâ qıl

Ğunçälär külib turgän, lälälär tolib turgän
Sâz u suhbät äsbâbin bärçägä muhäyyâ qıl

Oynäb ey säbâ qaçgil, ğunçä köksini açgil
Kökkä ‘ätrini sağgil, yer u kökni zebâ qıl

Tâ sevişgä fürsät bâr, bolmä sevgidän bezâr
Mehr ilä sevimli yâr, el yürâkidä câ qıl

Ey yigit vätändâşim, ey inägä qärdâşim
‘İlm u fänni örgängil, özni yäxşi dänâ qıl

İstäsäng cähân bolsä, ölkä cavidân bolsä,
El ulus ämân bolsä, xälq ilä mudârâ qıl

Ölkä xıdmätin qılgil, ânä häqqını bilgil
Yäxşilik tāmân bārgil, yäxşilik tāmännâ qıl

Ötdi rānc u mehnätlär, keldi yäxşi fürsätlär
Yârqın oldı zulmätlär, nur içidä mävvâ qıl

1360/1981:Kâbul

(Yârqın, 1388/2009: 15-16).

EZGÜ TİLÄK

Fâ'ilâtün / Fâ'ilâtün / Fâ'ilâtün / Fâ'ilün

Közlärim ikki sädäf, köz yaşlärimdur gävhäri
Men sâçärmän bu gühärinäni yoligä här säri

Här bâqışdä yängi bir dünyâ körüngäy közimä
Lähzä lähzä, här tãmânidä açilgäy mänzäri

Nur içidä tolğänib ruhim quyâşdek pãrlänur
Tång emäs, gâr közlärimdän çiqsâ mehr-i xäväri

Men yaşindek istäräm küymâqni çin sevgidä, tâ
Qâlmäsin mendän nä uçqun, ne kül u ne äxgäri

Qorqämän hicrân çerikidän, nä yälğuz men ğärib
Qorqädi şirin käbi şäh-bekä vu şäh qızläri

Körmäsäm gâr baxt u dävlat yulduzin, çekmäm äläm
Bäxtiyärmän, ânä tildä qâlsä mendän däftäri

(Yârqn, 1389/2010: 91-92).

2.55. ZERRE / ZÄRRÄ (ذره)

Kari Muhammed Azim Azimî oğlu Muhammed Kerim Zerre Azimî, h. ş. 1307/m. 1928'de Seripul'a bağlı Kadihane mahallesinde dünyaya gelir. Aydın bir aileye mensuptur. Zerre şiddetli bir hastalığa yakalanınca okulunu sadece altıncı sınıfa kadar okur. Bir müddet sonra medresede özel olarak din ve hattatlık eğitimini görür. 1331/1952'de medreseden ayrıldıktan sonra belediyede resmî işe başlar.

Zerre Azimî, 1342-1357/1963-1978 yıllar arasında Minhâc-i Sirac ve Seripul'un kız okullarında öğretmenlik yapar ve bir süre Millî Eğitim Bakanlığı'nın matbaasında Özbek-Türk kitaplarının gözetmeni olarak görev yapmıştır.

Zerre, 11 yaşındayken şiir yazmaya başlar. Şiirlerinde lirik konuların yanında dil sevgisi, vatan sevgisi, doğa güzelliği toplumun sorunları ve eğitimin önemi gibi konuları da işler. Şairin asıl anadili Özbek Türkçesidir. Özbek Türk ve Derî dillerindeki şiirleri 1388/2009'da Afganistan'da, *Âb u Âtäş* (آب و آتش) adlı kitabında yayımlanır. Bu kitapta, Özbek Türkçesi, *Türkiy Çağâtâyi (Özbekiy) devân* olarak adlandırılmıştır (Zärrä, 1388/2009: 1-2).

1328/1950'de İşan Zeyniddin'in kızı ile evlenir. Şairin, Muhammed Halim-i Yarkın, Muhammed Şefî Azimî, Muhammed Refik Azimî, Dr. Seid Azimî ve Muhammed Aziz Azimî adlarında beş oğlu altı kızı vardır. Muhammed Kerim Zerre Azimî, 1383/2005'in Ced ayında vefat eder ve Seripul'daki İmam Sahib-i Kelan mezarlığına defnedilir.

(Şairin oğlu Muhammed Halim-i Yarkın Kabil'de yapılan yüz yüze görüşme, 03. 06. 1393/25. 08. 2014).

GAZEL

Fâ'ilâtün / Fâ'ilâtün / Fâ'ilün

Ölkädâşlär, ölkäni âbâd eting
Ânä yurt köngüllärini şâd eting

Keçä ötsä tâng âtâr, siz häm körib
Hâl bilän ötgän zâmânni yâd eting

Ey yigitlär, himmätizdän ölkädä
Mâşin u fâbrikälär icâd eting

Emdi ânä yurtimizdä yängidän
Şâhrlär, qışlâqlär bunyâd eting

Här qâriş tupraqını âsrâş üçün
Ölkäning duşmânlärin bärbâd eting

Kämbägällärni himâyät äyläbân
Bây u bekning zulmidin âzâd eting

Zärrä âftâbgä quvânsä hämdä siz
Înqılâbdän sevinib dil şâd eting

(Zärrä, 1388/2009: 124-125).

GAZEL

Mef'ûlü / Mefâ'îlü / Mefâ'îlü / Fe'ûlün

Güldek açilib oynang ağşam, gijdälä gijdäng
Aydek yaqilib oynang ağşam, gijdälä gijdäng

Häm çärx urib, äylänibän yaxşı päřilläb
Mäydänni bäsib oynang ağşam, gijdälä gijdäng

Cämşidni tå ağzigä suv häsrätä qâtsun
Bäzmi tuzâtib oynang ağşam, gijdälä gijdäng

Män sädqä sizä, qärsäk urib ikki qolizgä
Qaşıqni älib oynang ağşam, gijdälä gijdäng

Gürgümmä qılib, zängni tepib, mäş'äl u gisdek
Mäydändä yänib oynang ağşam, gijdälä gijdäng

Cännät eşiki bizlärä mähkäm negä olsun
Kökräkni açıb oynang ağşam, gijdälä gijdäng

Munçä tepişib bizläni pāmål etär siz
Ändäk uyalıb oynang ağşam, gijdälä gijdäng

Häy häy, olâyin sizgä särändâzni åling tez
Başızgä sâlib oynang ağşam, gijdälä gijdäng

Tå ki yürägim ğunçä käbi gül gül açılsun
Nâz birlä bāqıb oynang ağşam, gijdälä gijdäng

Zulfing tügüni här birisi nâfâ-yi çindur
Âsmânğä saçıb oynâng âğâm, gijdälä gijdäng

Gär qäsd şikâr olsä sizä gämzä oqını
Här yânä âtib oynâng âğâm, gijdälä gijdäng

Şävqı kelibân kim ki quçâğ açsä mabâdâ
Bir yânä qâçıb oynâng âğâm, gijdälä gijdäng

Bizläрни kâbâb etmäk üçün, ey gül-i rä' nâ
Qâşizni qâqıb oynâng âğâm, gijdälä gijdäng

“Äp tiri sävâgânä” mârâ küştä “kinâyâ
Şul sâzni tâpib oynâng âğâm, gijdälä gijdäng

Zärrä qolıgâ tänbur âlib qılsä tärännüm
Siz dâfni çâlib oynâng âğâm, gijdälä gijdäng

(Zärrä, 1388/2009: 125-126).

Sonuç

Özbek Türkleri, Afganistan'da yaşayan üçüncü büyük etnik gruptur. Bu çalışmada Afganistan'ın kısaca tarihi, Afganistan'daki Özbek Türkleri ve bu topluluk mensubu olup anadilinde yazan şairler hakkında bilgi ile eserlerinden örnekler verilmiştir.

Türkler, İslâm'ı kabul ettikten sonra girdikleri yeni kültür dairesinin iki büyük dili Arapça ve Farsçadan gerek kelime kadrosu gerekse gramer bakımından çok etkilenmiştir. Bu büyük Türk medeniyetinin bu ülkede iki büyük vârisi bulunmaktadır. Bunlar Özbekler ve Türkmenlerdir. Özbek ve Türkmen Türkleri bütün kıt imkânlarla ve değişik kısıtlamalara rağmen kendi anadilleriyle edebi eserler vermeye çabalamaktadırlar.

Bu çalışmada 1900 ile 2000 yılları arası gibi yüz yıllık bir süre esas alınmıştır. Türk Dili ve Edebiyatının çok iyi bilinmeyen bir sahası tanıtılmaya çalışılmıştır. Bu çalışmamıza dâhil edilen şairlerin konuyla ilgili yapılmış diğer çalışmalardan farklı olarak Özbek Türkçesiyle yazması ve yazdıklarının en azından bir bölümünün kitap, dergi veya gazetelerde basılmış olması şartı aranmıştır. Şairlerle ilgili bilgilerin toplanmasında esas olarak doğrudan yüz yüze görüşmeler yapılmış, bu kabil olmadığı hallerde ikincil kaynaklardan ve yazılı eserlerden yararlanılmıştır.

Afganistan'daki Özbek Edebiyatı hakkında esas olarak Afganistan, Özbekistan ve Türkiye'de birtakım çalışmalar yapılmıştır. Ancak gördüğümüz kadarıyla bu çalışmalarda edip ve şairlerle ilgili yanlış bilgiler veya bu edebiyatçıların eserleriyle ilgili hatalar söz konusudur. Ayrıca bu çalışmaların esas kısmı birbirinin tekrarı veya aynı kaynağın sürekli oradan oraya aktarılmasından ibarettir.

Bu çalışmada bahsi geçen yayımlardan farklı olarak hâlihazırdaki yayımlarda haklarında hiçbir bilgi bulunmayan 16 şair hakkında bilgi ve ayrıca hemen hemen şairlerin resimleri verilmektedir. Yine mevcut yayımlar yalnızca basılı yayımlara dayanırken bizim çalışmamızda şairlerin ya kendileri yahut yakınlarından alınan bilgiler esas alınmıştır. Bu sağlanamadığı durumlarda ise mevcut yayımlardan yararlanılmıştır.

Sonuç olarak Afganistan'daki Özbek Türkçesiyle şiir yazan 55 şair incelenmiş ve literatüre konuyla ilgili Türkçe bir eser kazandırılmıştır.

Kaynakça

Kitaplar

- ‘ Abdullâyuv, Ä. S. (2003). *20 ‘Asır Äfgânistân Özbek Ädäbiyâtı*, Taşkent.
- ‘ Äbidiy, S. M. (1390/2011). *Sevgi*. Cävzicân: İntişârât-i Färiğuniyân.
- ‘ Äzimi, M. Ä. (1364/1985). *Uluğ zäfär*. Kâbul: Dävlät mätbu‘ äsi.
- ‘ Äzimi, M. Ä. (1380/2001). *Yäş tulquni*. Pişâvur: Mäyvänd mätbu‘ äsi.
- ‘ Äzimi, M. Ä. (1389/2011). *Sevdim seni*. Bälx: Dostân mätbu‘ äsi.
- ‘ Äzimiy, M. ‘ Ä. (1371/1992). *Devân-i Älhâc Üstâd Qâriy Muhämmäd ‘Äzim ‘Äzimiy Cevzicâniy*. Hazırlayan: Häfiziy. Kâbul: Mätbu‘ ä-yi Dävläti Cävzicân.
- Ägäh, Ä. H. (1390/2012). *Ärmânlär köyi*. Hazırlayanlar: Muhammed Emin Metin Andhoyi ve Gulam-Sahi Vekilzade Yurtdaş. Bälx: Dostân bäsmaxânäsi.
- Äminiy, M. K. (1385/2006). *Äfgânistândägi Özbek şairläri*. Kâbul: Mätbu‘ ä-yi mäyvänd.
- Äminiy, M. K. (1391/2012). *Ğurbät küyleri*. Bälx: Mätbu‘ ä-yi dostân.
- Äminiy, M. K. (2006). *Täzkirä-i Şu‘arâ-yi Cävzicânân*. Kâbul: Däftär-i bunyâd-i färhäng vä câmi‘ ä-i mädäni Äfgânistân.
- Änvär, M. İ. (1384/2005). *Çırâğ-i zindägiy*. Bälx: İntişârât-i baxtär.
- Ärâl, Ä. (2009). *Sâğınç-Özbek Qälâm Egäläri*. Kâbul: İpäk yolu bunyâdi.
- Äsım, Ä. S. (1363/1984). *Yängi açılğan güller*. Kâbul: Dävlät mätbu‘ äsi.
- Bütün, H. (1391/2012). *Tükänmäs qäyğu*. Faryâb: Türkistân bäsmaxânäsi.
- Cävhäriy, ‘ Ä. R. (1364/1985). *Cävzicân quyâşi*. Pişâvur: Nurâni mätbu‘ äsi.
- Câvid, Ä. C. (1391/2012). *Bürg-i dil*. Cävzicân: İntişârât-i Färiğuniyân.
- Cilvä, M. K. N. (1378/1999). *Cilvähäye äz şe‘r-i Cilvä*. Pişâvur: Mäyvänd.
- Därävgär, N. (1389/2011). *Gül-zâmin-i väfâ*. Kâbul: Mätbu‘ ä-yi tabâ‘ äti vä sän‘ äti Ähmäd.
- Fâyiz, M. Y. (1390/2011). *İzlärni bäsib bârgum*. Kâbul: Mäyvänd bäsmaxânäsi.
- Fitnät, N. (1391/2013). *‘Aqıbat*. Bälx.

- Funur, M. (1393/2015). *Yäk pærdä vä du râz “Bir pærdä vä ikki râz”*. Kåbul: Mätbu‘ ä-i Åhmædiy.
- Güdâz, M. Ä. (1385/2006). *Åyinä-yi ändiſü*. Kåbul: Çåpxånä-i Håſimiy.
- Güdâz, M. Ä.; Håmid, Ä. M.; İbråhim, R.; Äminiy, M. K.; Tåſqın Båhåyi, T. vä Vusål, Ä. H. Œ. (1369/1990). *Rångin kāmån ſe‘r*. Çilt 1. Fåryåb: Dævlåt mätbu‘ äsi.
- Gültekin, M. Yoldaſ, M. A. (2002). *Afganistan Özbekçesi-Tükçe sözlük*. Ankara: Nobel.
- Gültekin, Mevlüt (2006). *Asiyabad’dan Özbek Türkçesi Metinleri Gramer-Metinler ve Aktarmalar-Sözlük*. Niğde: Netpa.
- Ğäybiy, Ğ. (1383/2005). *Gülſän-i quds*. Piſåvur: İntiſåråt-i Äläzhâr.
- Ğubår, M. Ğ. M. (1379/2000). *Äfgånistån dâr mäsir-i târix*. (Cilt 2). Piſåvur: İntiſåråt-i mäyvån.
- Håbibiy, ‘Ä. (1364/1985). *Cünbiſ-i mäſrutiyåt dâr Äfgånistån*. Piſåvur: İntiſåråt-i mäyvånd.
- Håbibiy, M. N. (1390/2011). *Köngil sesi*. Kåbul.
- Håfiziy, M. Y. (1390/2011). *Håfiziy Cävzicåniyning muhåbbåt-nāmä devåni*. Kåbul: Zåhiriddin Muhåmmåd Båbur Äncumåni.
- Håmid, Ä. M. (1374/1995). *Nur-i ſinåvår*. Hazırlayan: ‘Ålim Köhkån. Fåryåb: Mätbu‘ ä-i dævlåti Fåryåb.
- Håmid, Ä. M. (1380/2001). *Sur-i qålām*. Hazırlayan: Råhim İbråhim. Piſåvur: İntiſåråt-i Kāmån-i Tilåyi.
- Håmid, Ä. M. (1387/2008). *Rånghåyi ådåbiy*. Hazırlayan: Muhåmmåd Kåzim Äminiy. Kåbul: Mätbu‘ ä-i mäslåki åfgån.
- Håmnävå, H. (1390/2011). *Åvåz vä sädå-i Dil “Gönül sesi ve Nevası”*. İstånbul: ?.
- Håmnävå, H. (1390/2011). *Bidilistån*. İstånbul.
- İntizår, S. (1386/2007). *Gülſän içræ*. Måzår-i Œerif: Mirzå Uluğbeg mätbu‘ äsi.
- İsår, C. (1388/2009). *Båhår årzusidä*. Kåbul: Äfgån mäslåki båsmåxånåsi.
- Kåni‘, S. S. (1388/2009). *Pårlåk yol*. Måzår-i Œerif: Mirzå Uluğbeg mätbu‘ äsi.
- Kåyvån, K. (1387/2008). *Altın tâc*. Måzår-i Œerif: Mirzå Uluğbeg mätbu‘ äsi.
- Köçer, M. (2009). *Emanullah dönemi Afganistan (1919-1929)*. İstånbul: Manas yayıncılık.

- Köhkän, M. ‘Ä. (1390/2011). *Sen üçün yäräldim*. Kâbul: Äfgânistân Qälâm Äncimäni.
- Läbib, S. M. ‘Ä. (1388/2009). *Yäk täsvir dâr du âyinä “İki közgüdä bir täsvir”*. Bälx: Hämkärihäyi cähâni muqimi Şuburgân.
- Mätin, M. Ä. (1379/2000). *Bâğ-ı lälä puş*. Pişâvur.
- Mätin, M. Ä. (1391/2012). *Çäşm-i gızälä*. Kâbul: İntişârât-i Ämiri.
- Mehrin, N. (1391/2012). *Lälä ruxân-i sârv qäd*. Kâbul: Mätbu‘ ä-yi mäyvänd.
- Munis, ‘Ä. X. (1393/2014). *Hicrân oti*. Sämängân: Äybek közgüzi.
- Murur, E. (1389/2010). *Pâkiyzä tuyğu*. Kâbul: Äfgânistân qälâm äncumäni.
- Nâdim, M. Y. (1388/2009). *Külliyât-i Nâdim Qäysâriy*. (2. baskı). Hazırlayan: Bihruz Xâliqi. Kâbul.
- Nâlân, M. Y. (1390/2011). *Xûşä-yi ‘äqiq*. Hazırlayan: ‘Äbidiy. Cävzicân: Mätbu‘ ä-i Bâvâr.
- Nudrät, M. İ. (1392/2013). *Däbistân-i muhäbbät*. Hazırlayan: Muhämmäd Ämin-i Mätin Ändhoyi. Bälx: Mäbu‘ ä-i surätgä
- Nuriy, S. (1389/2010). *Yüräk nâlişlari*. Kâbul: Äfgânistân qälâm äncumäni.
- Nusrät, M. Ä. (1387/2008). *Mujdä-i Rähmät*. Hazırlayan: Muhämmäd Ämin-i Mätin Ändhoyi. Bälx.
- Öztürk, R. (2014). *Günümüz Afganistanlı Özbek şairleri*. Konya: Palet Yayınları.
- Qâdiriy, M. R. (1385/2007). *Rânc u gânc*. Kâbul: İntişârât-i Tâ‘limiy.
- Qâdiriy, M. R. (1385/2007). *Şer u şäkär*. Kâbul: İntişârât-i Äläzhär.
- Qâdiriy, M. R. (1385/2007). *Täxt u baxt*. Kâbul: İntişârât-i Äläzhär.
- Qâtı‘, Q. (1390/2011). *Til häkkı*. Mäzâr-i Şerif: Nikzâd mätbu‘ äsi.
- Qurbät, M. Ä. (1370/1991). *Gülşän-i zebâ-yi äş‘âr yâ devân-i Üstâd Qurbät*. Hazırlayan: Muhämmäd Ämin-i Mätin Ändxoyi. Kâbul: Mätbu‘ ä-i Dävlati.
- Sänâ, M. İ. (1380/2001). *Dâr intizâr-i sähär*. Pişâvur.
- Sängin, N. (1390/2011). *Älhâc Kâriy Säyfullâh Sengîn Muällim, İmâm ve Şâir*. Hazırlayan: Ähmädullâh ‘Ärâb. Pişâvur: İ‘râf
- Saray, M. (1997). *Afganistan ve Türkler*. (İlaveli 2. baskı). İstanbul: Kitapevi.
- Söylemez, O. (1997). *Ergeş Uçqun ve Yurt koşugları*. İstanbul. Otuken.
- Şährâniy, İ. (1388/2009). *Târixçä-i nijâdhâ vä äqvâm dâr Äfgânistân*. Kâbul: Mätbu‘ ä-i kârvân.

- Şär'iy, 'Ä. H. (1388/2009). *Yüräk sırləri*. Kâbul: Äfgânistân mäsläk bäsmaxânäsi.
- Şarıq, B (1388/2009). *Târix-i Türkistân-i cänubi "Türkistân-i Äfgânistân"*. Tihran: Ändişä-i näv.
- Tâhiri, Ä. B. (1388/2009). *Ezgu ärmänlär*. Kâbul: Äfgânistân mäsläk bäsmaxânäsi.
- Tâli', S. Y. F. (1369/1990). *Sängür sesi*. Pişâvur.
- Tämännâ, R. (1390/2011). *Çirâğ-i mä'rifät*. Kâbul: İntişârât-i äncümân-i fârhängi äydin Äfgânistân.
- Tâniş, G. Ä. (1379/2000). *Nävâ-yi dil "Yüräk nägmäsi"*. Pişâvur: İntişârât-i Kämân-i tillâyi.
- Taşqın, S. T. (1364/1985). *Sulâq*. Kâbul: Mätbu'ä-i дәvläti.
- Taşqın, S. T. (1377/1998). *Bir siqim tupraq*. Mäşhäd.
- Ulfäti, S. 'Ä. (1392/2013). *Xäyâl közgüsi*. Kâbul: İntişârât-i Tä'limiy.
- Usmân, 'Ä. və Botäköz C. Q. (1981). *Sening Şaninggä Ölkäm*. Taşkent: Vätän Cämiy'äti.
- Väkilzädä, G. S. (1380/2001). *Köngil nävâsi*. Pişâvur: İntişârât-i Kâbuli.
- Väkilzädä, G. S. (1387/2008). *Ezgü niyät*. Kâbul: Äfgân mäsläki bäsmaxânäsi.
- Väkilzädä, G. S. (1391/2012). *Unutilmäş xâtürlärim*. Kâbul: 'Äziziy bäsmaxânäsi.
- Välvâliciy, Ä. (1382/2003). *Bâ tu bähâr miräsäd*. Kâbul: Mätbu'ä-i Mäyvänd kitânxânä-i säbâ.
- Välvâliciy, Ä. (1391/2012). *Pişinä-i târzi hükümät, idârä və intixâbât dâr Äfgânistân*. Kâbul: Mätbu'ä-i Äzim.
- Yârqın, M. H. (1388/2009). *Bärghäyi äz târix-i Özbekân-i Äfgânistân*. Bälx: Kânun-i fârhängi Mirzâ Uluğbek.
- Yârqın, M. H. (1389/2010). *kitâbnâmä*. Kâbul: İntişârât muässäsäsi.
- Yârqın, Ş. (1388/2009). *Älisdän bir ses*. Kâbul: Äfgânistân Mäsläk bäsmaxânäsi.
- Yârqın, Ş. (1389/2010). *Uygâq tüşlär*. Kâbu: Äläzhär bäsmaxânäsi.
- Zärrä, M. K. (1388/2009). *Äb u atâş*. Kâbul: Mätbu'ä-i mäsläki äfgân.

Sözlükler

- ‘Ämid, H. (1389/2010). *Färhängi ‘Ämid*. (Cilt 1). Tihrán: Äščä‘.
- Ältây, N. (1386/2007). *Özbek tili sözlügi*. Mâliziyâ: Global Partners.
- Dävlät Milli Nâşriyâti. (2008). *Özbek tilining izâhli luğâti*. 1-5 cild. Tâşkent: Özbekistân Respublikâsi Fänlär Äkâdimiyâsi.
- Develioğlu, F. (2008). *Osmanlıca-Türkçe ansiklopedik lûgat*. Yayına Hazılayan: Aydın Sami Güneyçal. (25. baskı). Ankara: Aydın kitabevi.
- Gültekin, M. Yoldaş, M. A. (2002). *Afganistan Özbekçesi-Türkçe sözlük*. Ankara: Nobel.
- Kanar, M. (2012). *Kanar Türkçe-Farsça sözlük*. (2. baskı). İstanbul: Say.
- Şämsiyvu, P. vâ İbrâhimuv, S. (1972). *Nävâiy äsârläri luğâti*. Tâşkent: Ğäfur Ğulâm nâmidägi ädäbiyât vâ sän‘ät nâşriyâti.
- Türk Dil Kurumu. (2011). *Türkçe sözlük*. (11. baskı). Ankara: TDK Yayınları.
- Türk Dil Kurumu. (2012). *Yazım kılavuzu*. (27. baskı). Ankara: TDK Yayınları.

Makaleler

- Öztürk, Rıdvan. (2014). Afganistanlı Özbek Şairlerinde Fuzuli Etkisi. *Türkiyat Araştırmaları Dergisi*, (36), 35-47.
- Tolkun, Selahittin. (2013). Yaşayan Çağatayca veya iki dilli Özbek şiiri, VI. Uluslararası Türk Dili Kurultayı 20-24 Ekim 2008, Ankara. *Uluslararası Türk Dili Kurultayı Bildirileri IV, 20-25 Ekim 2008*. TDK, 4235-4246.

İnternet kaynaklar

- <http://www.worldpopulationstatistics.com/afghanistan-population/>, 28. 03. 2015
- <http://educationafghanistan.weebly.com/demographics.html> 28. 03. 2015
- <http://mardomsalari.com/template1/News.aspx?NID=26324> / 30 Nisan 2015/saat 12: 18
- <http://www.elib.hbi.ir/persian/CLINICAL-EPIDEMIOLOGY/calendar%20converter4.htm> Nisan 2015/saat 12: 18 (30 Nisan 2015 / saat 12: 18).
- http://www.indexmundi.com/afghanistan/demographics_profile.html 28. 03. 2015

<http://www.osmanlicaturkce.com/> 30 Nisan 2015 / saat 12: 18

<http://www.turklar.com/turkic/?p=1420>. 14. 01. 2015/saat: 22:17).

Tezler

‘Äzizi, K. (1388/2009). Mävläviy ‘Äbdurräşid Cävähäriy. Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi. Bälx: Bälx Ünivärsitäsü.

Akyüz, Murat. (2012). Geç dönem Çağatay edebiyatından günümüze Afganistan Özbek edebiyatının tarihi gelişimi ve Faryab edebi muhiti. Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi. İstanbul: Fatih Üniversitesi.

Burget, F. A. (2004). Türkistan milli mücadilesi ve sonrasında Afganistan Türkleri. Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi. Ankara: Gazi Üniversitesi.

Däştiy, ‘Ä. (2013). Ebul Hayr Hayri Faryabi'nin hayatı, sanatı ve eserleri. Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi. Ankara: Ankara Üniversitesi.

Räsix, M. S. vâ Qäräş, M. Y. (1388/2009). Türk-Özbek ädäbiyâti târixi. Yayınlänmämüş Däsrlük çıktı. Bälx: Bälx Ünivärsitäsü.

Räşid, Ä. W. (1388/2009). Muhämmäd Ämin-i Mätin Ändxoy'ining häyâti vâ icâdiyâti. Yayınlänmämüş Lisâns Tezi. Bälx: Bälx Ünivärsitäsü.

Seyyid Mahmod, S. F. (2012). Afganistan Özbek Türkçesinde birleşik isimler. Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi. Ankara: Ankara Üniversitesi.

Tâhiri, S. (1389/2010). Ällâh Berdi Tâhiri Fâryâbiy'ning häyâti vâ icâdi fâ‘âliyâti. Yayınlanmamış Lisans Tezi. Fâryâb: Fâryâb Öğretmen Yetiştirme Enstitüsü.

Yazma

Muhämmäd Ämin-i Mätin Ändxoyi'ning Kitâbxânäsida, Özel kayıtlı Muqimiy'nin bir Muhamması.